

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

MINISTRY OF SCIENCE AND EDUCATION OF UKRAINE
KYIV NATIONAL UNIVERSITY OF CULTURE AND ARTS

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Збірник наукових праць

INTERNATIONAL RELATIONS: THEORY AND PRACTICAL ASPECTS

Collection of Scientific Papers

Випуск 15
Issue 15

Засновано у 2018 р.
Founded in 2018

КИЇВ
ВИДАВНИЧИЙ ЦЕНТР КНУКІМ

KYIV
KNUKIM PUBLISHING CENTRE

2025

УДК 327 (477+100) (051)

М 580

Київський національний університет культури і мистецтв
Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти
Збірник наукових праць

У збірнику наукових праць висвітлюються актуальні питання міжнародних відносин, суспільних комунікацій і регіональних студій, які стосуються історико-теоретичних питань міжнародних відносин; зовнішньої політики і дипломатії; міжнародного права; світового господарства та міжнародних економічних відносин; суспільних комунікацій і лінгвістичного забезпечення міжнародної діяльності; регіональних студій, соціологічних досліджень у галузі міжнародних відносин.

Рекомендовано до друку вченою радою
Київського національного університету культури і мистецтв
(протокол № 19 від 30 червня 2025 р.)

Головний редактор видання

Костиря Інна Олександрівна – докторка політичних наук, професорка, Київський національний університет культури і мистецтв (Україна)

Заступник головного редактора

Ластовський Валерій Васильович – доктор історичних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв (Україна)

Відповідальний секретар

Наконечний Володимир Михайлович – кандидат історичних наук, доцент, Київський національний університет культури і мистецтв (Україна)

Члени редакційної колегії

Лікарчук Дар'я Сергіївна – кандидатка політичних наук, доцентка, Київський національний університет культури і мистецтв (Україна)

Фернандо Касал Бертоа – доцент, доктор філософії в галузі суспільно-політичних наук, Ноттінгемський університет (Великобританія)

Батрименко Олег Володимирович – доктор політичних наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

Батченко Людмила Вікторівна – докторка економічних наук, професорка, заслужена працівниця освіти України, академік Академії економічних наук України, Київський національний університет культури і мистецтв (Україна)

Неліпа Дмитро Васильович – доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

Мищенко Алла Борисівна – кандидатка політичних наук, доцентка, Київський національний університет культури і мистецтв (Україна)

Пилипів Володимир Іванович – кандидат історичних наук, професор, ректор Київського університету культури (Україна)

Адреса редакційної колегії:

Кафедра міжнародних відносин, Київський національний університет культури і мистецтв, вул. Є. Коновальця, 36, к. 920, м. Київ, Україна, 01133

тел.: +38(044) 285 88 54

сайт: international-relations.knukim.edu.ua

e-mail: international.knukim@gmail.com

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1210 від 31.10.2023 року.
Ідентифікатор медіа: R30-01923.

Видання включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») відповідно до наказу МОН України від 30.11.2021 року № 1290 за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії».

Збірник відображається і реферується в наступних базах даних: **BASE, Crossref, Google Scholar, DOAJ, EuroPub, Lens, Index Copernicus, Journal Factor, ResearchBib, WORLDCAT, World Catalogue of Scientific Journals, Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського, Наукова періодика України (УРАН).**

Kyiv National University of Culture and Arts
International Relations: Theory and Practical Aspects
Collection of Scientific Papers

Collection of Scientific Papers of Kyiv National University of Culture and Arts covers the topical issues on international relations, public communications and regional studies concerning historical and theoretical issues of international relations; foreign policy and diplomacy; international law; world economy and international economic relations; public communications and linguistic support for international activities; sociological research in the field of international relations.

Recommended for Publication by the Academic Council
Kyiv National University of Culture and Arts
(Protocol no. 19 dated 30.06.2025)

Editor-in-Chief

Inna Kostyria – Doctor of Political Sciences, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine)

Deputy Editor-in-Chief

Valerii Lastovskiy – Doctor of Historical Sciences, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine)

Executive Editor

Volodymyr Nakonechnyi – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine)

Editorial Board Members

Daria Likarchuk – Candidate of Political Sciences, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine)

Fernando Casal Bertoa – Associate Professor, Ph.D. in Social and Political Sciences, University of Nottingham (UK)

Oleh Batrymenko – Doctor of Political Sciences, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

Lюдмила Батченко – Doctor of Economics, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine, Academician of the Academy of Economic Sciences of Ukraine, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine)

Dmytro Nelipa – Doctor of Political Sciences, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

Alla Mishchenko – Candidate of Political Sciences, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine)

Volodymyr Pylypiv – Candidate of Historical Sciences, Professor, Kyiv University of Culture (Ukraine)

Editorial Board Address:

International Relations Department, Kyiv National University of Culture and Arts, 36 Ye. Konovalets Street, off 920, Kyiv, Ukraine, 01133

Phone: +38(044) 285 88 54

Web-site: international-relations.knukim.edu.ua

e-mail: international.knukim@gmail.com

Registration of Print media entity: Decision of the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine: Decision No. 1210 as of 31.10.2023.
Media ID: R30-01923.

The Collection of Scientific Papers is included in the category "B" of the List of scientific professional editions of Ukraine in the program subject area 291 "International Relations, Public Communications and Regional Studies" by Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 30.11.21 № 1290.

The Collection of Scientific Papers is displayed in **BASE, Crossref, Google Scholar, DOAJ, EuroPub, Lens, Index Copernicus, Journal Factor, ResearchBib, WORLDCAT, World Catalogue of Scientific Journals, Vernadsky National Library of Ukraine, Scientific Periodicals of Ukraine (URAN).**

ISSN (print) 2616-745X

ISSN (online) 2616-7794

ЗМІСТ

CONTENTS

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

INTERNATIONAL RELATIONS

**Ластовський
Валерій Васильович**
Теоретичні уявлення про
міжнародні відносини учасників
Кирило-Мефодіївського
товариства («Книга буття
українського народу»)

Valerii Lastovskyi
*Theoretical Ideas About
International Relations
of the Cyril-Methodian Society
Members ("Book of Being
of the Ukrainian People")* 6

Міщенко Алла Борисівна
Ірраціональні
аспекти геополітичного
вектора України

Alla Mishchenko
*Irrational Aspects of Ukraine's
Geopolitical Vector* 18

**МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ
ВІДНОСИНИ**

**INTERNATIONAL ECONOMIC
RELATIONS**

Будник Сергій Анатолійович
Інвестиційні ризики Китаю
в нафтову інфраструктуру
Анголи: економічний, соціальний
та політичний аналіз

Serhii Budnyk
*Investment Risks of China
in the Oil Infrastructure of Angola:
Economic, Social and Political
Analysis* 33

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

INTERNATIONAL LAW

**Пашков
Віктор Олександрович**
Президентські вибори 2004 р.
в Україні та позиція США

Viktor Pashkov
*Presidential Elections 2004
in Ukraine and the U.S. Position* 47

РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ

REGIONAL STUDIES

**Дем'яненко
Борис Леонідович,
Прядко Тетяна Петрівна**
Внутрішньосистемні фактори
кризи ліберальної демократії
в сучасному світі

**Borys Demianenko,
Tetiana Priadko**
*Internal Systemic Factors
of the Liberal Democracy Crisis
in Modern World* 66

Накoneчний
Володимир Михайлович,
Бенч Ольга Григорівна
Часопис «Лемківщина»
як трибуна культурної
дипломатії діаспорного
русинства

Volodymyr Nakonechnyj,
Olga Bench
Journal "Lemkivschyna" as
a Platform for Cultural Diplomacy **91**
of Ruthenian Diaspora

СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

PUBLIC COMMUNICATIONS

Лікарчук Наталія Василівна
Метарефлексія корупційних
практик: інтерсекція
дискурсивних матриць та
міжнародної комунікації

Natalia Likarchuk
Metareflection of Corruption
Practices: Intersection of **105**
Discursive Matrices and
International Communication

Шевель Інна Петрівна
Вплив глобалізації на
національні культури та
ідентичності: соціологічний
аналіз процесів примирення

Inna Shevel
The Impact of Globalisation
on National Cultures and **121**
Identities: Sociological Analysis
of Reconciliation Processes

**МІЖНАРОДНІ
ВІДНОСИНИ**

**INTERNATIONAL
RELATIONS**

DOI: 10.31866/2616-745X.15.2025.334290
УДК 341.238:[329.73:327.39(=16)]:82-94

ТЕОРЕТИЧНІ УЯВЛЕННЯ ПРО МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ
УЧАСНИКІВ КИРИЛО-МЕФОДІЇВСЬКОГО ТОВАРИСТВА
(«КНИГА БУТТЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ»)

Ластовський Валерій Васильович

Доктор історичних наук, професор,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8900-5569>,
e-mail: lastov@ukr.net
Київський національний університет культури і мистецтва,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133

Для цитування:

Ластовський, В.В., 2025. Теоретичні уявлення про міжнародні відносини учасників Кирило-Мефодіївського товариства («Книга буття українського народу»). *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 15, с. 6-17. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.15.2025.334290>.

Метою дослідження є аналіз теоретичних уявлень членів Кирило-Мефодіївського товариства, таємної української організації, щодо міжнародних відносин і місця в них українського народу, котрі були відображені у програмному документі – «Книзі буття українського народу». Автором цього твору вважається відомий історик Микола Костомаров. На формування його ідей вплинула загальна міжнародна ситуація, яка супроводжувалася формуванням національних держав у Європі. Водночас на них впливало і протистояння ідеологій панславізму та пангерманізму. Погляди, зафіксовані у «Книзі буття», були не абстрактними, а спиралися на історичний матеріал. У цілому ж головною метою у міжнародному контексті там проголошувалося створення єдиної слов'янської федерації («Слов'янщини»), заснованої на демократичних началах. При цьому традиційно для ліберальних поглядів Нового часу також засуджувалася війна у міжнародних відносинах, яка оголошувалася результатом діяльності диявола відповідно до філософсько-релігійного бачення. Центральним

ЛАСТОВСЬКИЙ ВАЛЕРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ ТЕОРЕТИЧНІ УЯВЛЕННЯ ПРО МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ УЧАСНИКІВ КИРИЛО-МЕФОДІЙВСЬКОГО ТОВАРИСТВА...

суб'єктом і об'єктом у таких міжнародних відносинах вважалася Україна, під якою розумілися як держава, так і народ як одне єдине ціле. Методологія дослідження заснована на принципах історизму, об'єктивності та системності, із використанням аналізу, логіки і порівняльного методу. Їх застосування дозволило з'ясувати фактори, які вплинули на формування ідеології Кирило-Мефодіївського товариства, та проаналізувати його основний програмний документ. Висновки дослідження засвідчують, що погляди членів Кирило-Мефодіївського товариства на міжнародні відносини, відображені у «Книзі буття українського народу», мали суто ліберальний характер, причому з переважанням ідеалізму. Виникли вони на основі боротьби ідей панславізму та пангерманізму.

Ключові слова: теорія міжнародних відносин; панславізм; пангерманізм; Кирило-Мефодіївське товариство; «Книга буття українського народу»; Микола Костомаров.

Вступ

Значення України для розвитку міжнародних відносин – одна із тем у вітчизняній історіографії, що досить часто з'являлася в працях дослідників різноманітних напрямів, однак мало ще вивчена в сучасній науковій думці. Проте цьому питанню приділялося досить багато уваги у періоди як Середньовіччя, так і Нового часу істориками, філософами, теологами, політиками та ін. Одним із них був український історик Микола Костомаров (1817–1885).

Творчість М. Костомарова досі залишається знаковою для політичного та історичного осмислення минулого і сучасності. Вона досліджується вченими з різних позицій, і їй присвячено величезний пласт наукової літератури.

Центральними питаннями, що піднімалися в роздумах вчених (істориків, філософів, правознавців) щодо сутності міжнародних відносин, завжди передовсім були проблеми війни і миру, визначення учасників цих відносин, винайдення шляхів порозуміння між ними тощо. Власне, все це ми бачимо і у творчості М. Костомарова, зокрема в його праці «Книга буття українського народу», котра була написана у 1845–1846 рр., хоча у друкованому вигляді вона побачила світ лише у 1918 р. Дослідники визначають цей твір одночасно і як філософсько-релігійний трактат, і як політичний програмний маніфест – документ, що лежав в основі діяльності таємного Кирило-Мефодіївського товариства. Сама ця організація проіснувала із 1845 по 1847 р., поки не була знищена російською імперською владою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Тема Кирило-Мефодіївського товариства та теоретичних поглядів його учасників вже неодноразово перебувала у полі зору дослідників. На неї звер-

тали увагу В. Артюх (2012), В. Мовчанюк (2017), О. Ясь (2018). Однак на міжнародний смисл тексту «Книги буття українського народу» увага майже не зверталася (Ластовський, 2017; 2024).

Формулювання цілей статті

Основною ціллю публікації є спроба розкрити уявлення про міжнародні відносини в середовищі учасників Кирило-Мефодіївського товариства, які виражалися насамперед у «Книзі буття українського народу», автором якої вважається Микола Костомаров.

Виклад основного матеріалу дослідження

Кирило-Мефодіївське товариство – одна з найвідоміших таємних організацій в минулому України, яка діяла у 1845–1848 роках. Від інших таємних організацій-попередників (масонських, декабристських) її відрізняв передусім суто національний характер. Учасниками її були такі відомі культурно-політичні діячі, як Г. Андрузький, В. Білозерський, Г. Галаган, М. Гулак, М. Костомаров, П. Куліш, О. Маркович, Т. Шевченко та ін. В рамках цього товариства ними була вироблена своя власна ідеологія, котра включала в себе й питання, пов'язані з міжнародними відносинами.

Програмним твором Кирило-Мефодіївського товариства стала «Книга буття українського народу», автором якої вважається історик Микола Костомаров (1817–1885). У «Книзі буття» відобразилися головні світоглядні позиції як самого М. Костомарова, так і членів Кирило-Мефодіївського товариства, які вже сучасний історик О. Ясь (2010, с.192) охарактеризував наступним чином: «М. Костомаров обстоював ідею рівності людей, станів та етнонац. спільнот, нац. гармонії, що спиралася на трансцендентальні цінності християнства й морально-етичні відчуття нар./нац. духу, актуалізовані постулати народоправства і федеративний спосіб організації сусп-ва, витоки якого він вбачав в удільно-вічовому укладі Київської Русі й демократ. традиціях козацтва». Даючи характеристику цій роботі, інший дослідник, В. Артюх (2012, с.7), відзначив, що твір «написаний на перетині трьох великих ідеологій першої половини ХІХ століття – романтизму, народництва та панславізму, поєднаних з ідеями християнської філософії».

Водночас слід звернути увагу на деякі обставини, що, фактично, визначали зміст «Книги буття». Це міжнародна ситуація в Європі, з якою, звісно, були знайомі учасники Товариства. Особливість же тієї ситуації на міжнародній арені визначалася тим, що в Європі утворювалися національні держави, котрі ставали активними суб'єктами міжнародних відносин. Саме в цей час йшов процес творення таких національних держав, як Німеччи-

ЛАСТОВСЬКИЙ ВАЛЕРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ ТЕОРЕТИЧНІ УЯВЛЕННЯ ПРО МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ УЧАСНИКІВ КИРИЛО-МЕФОДІЇВСЬКОГО ТОВАРИСТВА...

на (1815 рік – створення Німецького союзу, 1833–1834 роки – створення Німецького митного союзу), Сербія (1804–1817 роки – Сербська революція, 1830 рік – визнання автономії Сербії у складі Османської імперії), Італія (1848–1849 роки – перша війна за незалежність з Австрією), Греція (1821–1829 роки – війна за незалежність).

Всі ці події на європейському континенті безумовно вплинули і на загальну ідеологічну основу «Книги буття». В ній помітні зачатки геополітичного підходу і водночас українських націоналістичних ідей. Звичайно, це ще не була закінчена і чітко виписана концепція, проте вже натяк на неї.

З нашого погляду, вся ідеологія «Книги буття» була виписана в контексті протистояння пангерманізму та панславізму. Щоправда, обидві ці течії тоді ще перебували у процесі формування. Проте їх протистояння вже було очевидним. Показовим у цьому є зауваження, що «і панує деспот кат над трьома народами слов'янськими, править через німців, псує, калічить, нівечить добру натуру слов'янську і нічого не робить» (п. 107) (Костомаров, 1991).

Як відомо, одним із центральних моментів «Книги буття» є ідея створення федерації слов'янських народів. Чому ж саме такий формат вбачався за доцільний? Власне, тому, що на той момент всі німецькі землі існували у федеративному об'єднанні – Німецькому союзу, утвореному після ліквідації I французької імперії на Віденському конгресі (1815).

Одночасно з німецькою державністю розвивалася й німецька ідеологія в дусі етатизму, що від самого початку була відображена в ідеях Йоганна Готліба Фіхте (1762–1814) та Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля (1770–1831). Останній, зокрема, відстоював думку щодо німецького духу як абсолютної істини. І це дало підставу Бертрану Расселу (1872–1970) стверджувати, що вчення Гегеля виправдовувало «всяку внутрішню тиранію і будь-яку зовнішню агресію» (Рассел, 2023, с.669). Крім того, Гегель (Hegel, 1848, р.425) у своїй «Філософії історії» наполягав на залежності слов'янських народів від «західного розуму» та відсутності у них досі «самостійного моменту в ряді виявлення розуму у світі».

Зневага до слов'янських народів проявлялася і в тодішній же ідеологічній діяльності відомих засновників класової теорії Карла Маркса (1818–1883) та Фрідріха Енгельса (1820–1895) в цілому ряді їх публікацій, зокрема в «Новій Рейнській газеті» впродовж 1848–1850 років (Шпорлюк, 1998).

Між іншим, коли ми бачимо у Гегеля проголошення того, що німецький народ є носієм «християнського принципу», то аналогічний момент ми бачимо і в «Книзі буття»: «...а істий українець, хоч був він простого, хоч панського роду, тепер повинен не любити ні царя, ні пана, а повинен любити і пам'ятувати єдиного бога Ісуса Христа, царя і пана над небом і землею» (п. 98).

Із погляду Миколи Костомарова як автора «Книги буття», головним суб'єктом міжнародних відносин виступає народ (а держава – вже в другу чергу). Але зовнішнім фоном, причому визначальним для народів, виступає релігія і діяльність Бога. Саме Бог, створивши світ, визначив для кожного народу («кожному колінові і племені») місце його проживання на землі («даровав край жити») з метою пошуку Бога (п. 1). Релігійний фактор у поглядах М. Костомарова виявляється одним із найважливіших для визначення «чистоти християнської», і саме тому він є визначальним у процесі розвитку міжнародних відносин.

Погляди історика у висвітленій ним концепції не є абстрактними, суто філософськими чи суто релігійними. Філософсько-релігійне забарвлення тут є більше зовнішнім, що спирається на історичну основу – події з минулого світової історії, історії країн Європи, історії слов'янських народів та історії України, майстерно вплетені автором у історію християнської церкви. Хоча в самому цьому творі ми не побачимо історичних дат і фактів, проте вони цілком виражено виступають за описами історичного процесу. Звернімо увагу ще й на те, що М. Костомаров вживає термін «Україна» як рівноправний і діючий стосовно інших аналогічних термінів, хоча, як ми знаємо, загальноприйнятим (як у науковій, так і художній літературі) на час написання ним свого твору все ж таки був зовсім інший – Мала Росія, Малоросія.

Як вважає М. Костомаров, війни, що почалися в історії людства, і пролиття крові – це не що інше, як результат діяльності диявола і самих людей, котрі відмовилися від Бога, після чого й «почала земля поливатися кров'ю і усипатися попелом і костями» (п. 2). Крім того, відмова від Бога призводить ще й до втрати державності. Зокрема, прикладом цього є історія євреїв, котрих було покарано за те, що «почали кланятися Ваалу і Дагону»: як результат, «пропало і царство їх і всіх забрали у полон халдеї» (п. 14). Така ж доля чекала і греків: «...бились вони між собою і попали в неволю і спершу під македонян, а вдруге до римлян» (п. 18).

Проте Бог може покарати народ не лише за відступництво від віри, але й за надмірну пихатість. Тому греки хоч і прийняли «благодать», однак «оставили при собі і імператорство, і панство, і пиху царську, і неволю, і покарав їх Господь: чахло, чахло грецьке царство тисячу років, зчахло зовсім і попало до турків» (п. 47). Тут М. Костомаров вже натякає на історію Візантійської імперії, котра загинула 1453 р.

На інші народи, які не повною мірою повірили в Бога («не зовсім зовлеклись ветхого чоловіка со страстями і похотями»), також чекало покарання.

ЛАСТОВСЬКИЙ ВАЛЕРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ
ТЕОРЕТИЧНІ УЯВЛЕННЯ ПРО МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ
УЧАСНИКІВ КИРИЛО-МЕФОДІЇВСЬКОГО ТОВАРИСТВА...

Передовсім це стосувалося французів, іспанців, італійців («влохи»), німців та інших: «...хоча французи були хрещені, однак менше шанували Христа, ніж честь національну... а англічане кланялись золоту і мамоні, а інші народи так же своїм ідолам, і посилали їх королі і пани на заріз за шматок землі, за абак, за чай, за вино; і табак, і чай, і вино стали у них богами...» (п. 51). Таким чином М. Костомаров показував колоніальну політику європейських держав як зло, що одразу оберталось проти них же. Однак ці народи шукають свій порятунок і шляхи виходу із цієї ситуації. Але результатом цих пошуків стали егоїзм (інтерес) та Французька революція: «І французи короля свого забили, панів прогнали, а самі почали різатися і дорізалися до того, що пішли у гіршу неволю» (п. 56).

Чому ж саме так сталося з цими народами? «Бо на їх господь хотів показати усім язикам, що нема свободи без Христової віри» (п. 57). Із погляду М. Костомарова, хоч французи і намагалися здобути свою свободу через революцію, але ж під час неї вони відмовилися від релігії, проголосивши рівність і братерство без Бога. І тому він пише: «...нема свободи без віри» (п. 58).

Зовсім іншу історичну ситуацію М. Костомаров намагається представити зі слов'янськими народами. Він їх подає як меншого брата в сім'ї європейських народів («у сім'ї Яфетовій»). Але цьому меншому брату історик відводить особливу роль у розвитку міжнародних відносин: «Трапляється, що менший брат любить дуже отця, однак отримує долю меншу проти старших братів, а потім, як брати старші своє потратять, а менший збереже своє, то і старших виручає» (п. 60). При цьому всі слов'янські народи вчений об'єднав в один світ під назвою «Слов'янщина». Між іншим, ідея єдиного слов'янського світу є досить своєрідною цивілізаційною концепцією, що зародилася ще у XVII ст., потім знайшла свій розвиток у творах вже XVIII ст. і нарешті відтворилася у наукових дослідженнях та політичних працях XIX ст. (Куций, 2016, с.112–137).

Й хоча слов'янські народи від самого початку своєї історії «кланялись... одному Богу – вседержителю, ще його й не знаючи» (п. 61), а потім ще й прийняли «віру Христову так, як ні один народ не преймавав» (п. 63), все ж таки й їх не обійшло лихо, навіть два: «одно – незгода між собою, а друге те, що вони, як менші брати, усе переймали од старіших» (п. 64), наприклад, «од німців королів і князів, і бояр і панів» (п. 65). І це знову призвело до того, що у слов'янських народів «стала і пиха, і помпа, і гвардія, і двор» (п. 65). Саме після цього М. Костомаров показує широку історичну палітру міжнародних конфліктів навколо слов'янського світу, що виникли як покарання Боже: «І попадали слов'яне в неволю до чужих; чехи і полабці – до німців, серби і болгари – до греків і до турок, москалі – до татар» (п. 67). Тобто тут історик намагався показати реальну загрозу, яка могла призвести взагалі до заги-

білі всього слов'янського світу, адже ж зникли ті слов'яни, що «жили около Лаби і Помор'я Балтицького, ті пропали, так що і сліду їх не осталося» (п. 68).

Вже далі в центрі свого твору М. Костомаров виводить образ України, який розкривається через її стосунки із трьома слов'янськими державами – Польщею, Литвою (йшлося, звичайно, про Велике князівство Литовське, в якому переважав саме слов'янський етнічний елемент) та Московщиною. Щодо Литви історик лише обмежується констатацією факту перебування українських земель в її складі. А от щодо Польщі та Московщини навпаки – намагається детально розкрити їх взаємовідносини, спираючись на родинну термінологію (сестра, брат), на внутрішній світ кожної держави.

З-поміж усіх цих держав Україна виділяється тим, що вона не любила «ні царя, ні пана, а зкомпоновала собі козацтво, єсть то істее братство... І поставили вони чистоту християнську держати... віру святую обороняти і визволяти ближніх своїх з неволі» (пп. 76–78). Як бачимо, головна відмінність України від усіх інших народів та держав, передовсім європейських, із погляду М. Костомарова, полягає у її християнській чистоті, чого всім іншим завжди бракувало впродовж всієї їх історії.

І до Польщі, і до Московщини М. Костомаров показав свій найкритичніший підхід. В обох цих країнах, як він писав, «одурів народ». У Польщі – бо «поробили панство» (п. 71). А в Московщині – бо «народ московський і попав у ідолопоклонство, бо царя свого нарік богом, і усе, що цар скаже, те уважав за добре, так що цар... душив та топив по десятку тисяч народу, а літописці, розказуючи те, звали його христоролюбим» (п. 73).

Чи розглядав М. Костомаров війну як природну і невідворотну річ? Вочевидь, що ні. Для нього вона – лише результат відмови народів від Бога. І тому він вважав, що виправданою може бути тільки одна війна – «найсвятіша і славніша війна за свободу» (п. 93). У цьому, звісно, проявлялася повна протилежність ідеям, які висловлювалися в тодішній німецькій ідеології (Фіхте, Гегель, Маркс, Енгельс та ін.).

Центральним суб'єктом і водночас об'єктом міжнародних відносин М. Костомаров вважав Україну. Він детально не зупиняється на характеристиці цього суб'єкта, не визначаючи його ні як державу, ні як іншу якусь спільноту, лише поверхнево зачіпаючи її політичні елементи (козацтво). Проте з його тексту випливає, що під Україною він розумів одночасно і державу, і народ як єдине ціле, невід'ємні частини єдиного політичного світу.

Україна у відносинах зі своїми сусідніми державами – Польщею та Московщиною – постає у творі як єдина серед них «вольна» (хоча це стосу-

ється, вочевидь, і всього іншого світу, який, зрозуміло, теж таким не є). Саме від неї й виходить заклик до життя «по-братерськи» (п. 87). Міжнародна політична програма, яку пропонувала Україна, – це певний союз рівних між нею, Польщею та Московщиною на народній основі: «...і було б три Речі Посполиті в однім союзі не розділимо і несміємо по образу Тройци Божой» (п. 91). Історичні події, які представляє історик, показують досить важкий шлях до створення ідеального міжнародного союзу. В боротьбі між демократичним та монархічним началами перемагає останнє. Спочатку все завершується знищенням самої України (п. 92), а потім і Польщі (п. 102), яка все ж намагалася йти шляхом, запропонованим Україною («І одізвався він, той голос України, в Польщі, коли 3 мая постановили поляки, щоб не було панів і всі були б рівні в Речі Посполитій; а того хотіла Україна за 120 літ до того») (п. 101). Вплив українського фактора М. Костомаров вбачав і в російських реаліях, натякаючи на повстання декабристів у 1825 р. (п. 105).

Однак М. Костомаров вбачав логіку розвитку міжнародних відносин у слов'янському світі виключно в контексті руху до створення єдиного міжнародного союзу – «Слов'янщини», який буде заснований на засадах рівності і демократичності, де кожен суб'єкт зберігав би за собою незалежність (пп. 108–109). Хоча, все ж таки, не можна не погодитися із думкою О. Яся (2018) щодо ідеалістичних уявлень цього теоретика українського месіанізму.

Висновки

В цілому, все вищевикладене дає досить однозначний матеріал щодо того, що Микола Костомаров не був сповідником ідей політичного реалізму в міжнародних відносинах, а належав саме до тієї ж когорти вчених, які виходили в оцінці міжнародних відносин із суто ліберальних позицій. Погляди Миколи Костомарова та інших членів Кирило-Мефодіївського товариства можна розглядати як своєрідну ідею геополітичного характеру щодо ролі та значення українських земель і українського народу в історії розвитку всього слов'янського світу («Слов'янщини»). При цьому багато моментів у їх поглядах були співзвучними із ідеями європейських філософів, правознавців та політиків (зокрема, що виправданою може бути тільки визвольна війна). Основним лейтмотивом цих поглядів була протилежність поглядів на долю європейських народів в ідеологіях панславізму та пангерманізму.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

Артюх, В., 2012. Історіософія Миколи Костомарова. *Світогляд – Філософія – Релігія*, 2, с.5-15.

Костомаров, М., 1991. *Закон Божий (Книга буття українського народу)*. Київ: Либідь.

Куций, І., 2016. *Цивілізаційні ідентичності в Українській історіографії кінця XVIII – початку XX ст.: між Слов'янщиною та Європою*. Тернопіль: Підручники і посібники.

Ластовський, В., 2017. Міжнародні відносини в поглядах М. Костомарова («Книга буття українського народу»). В: *Україна і світ: теоретичні й практичні аспекти діяльності у сфері міжнародних відносин*. Міжнародна науково-практична конференція, 19-20 квітня 2017 р. Київ: Видавничий центр КНУКіМ, Частина 1, с.88-93.

Ластовський, В., 2024. Еволюція уявлень про міжнародні відносини в українському політичному просторі (друга половина XVII – початок XX ст.). *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, [e-journal] 13, с.34-45. <https://doi.org/10.31866/2616-745X.13.2024.306855>

Мовчанюк, В., 2017. Шевченкова ідея України і «Книги буття українського народу» М. Костомарова. *Слово і час*, 3, с.3-16.

Рассел, Б., 2023. *Історія західної філософії*. Переклад Ю. Лісняк та П. Тарашук. Харків: Фоліо.

Шпорлюк, Р., 1998. *Комунізм і націоналізм*. Переклад Г. Касьянов. Харків: Основи.

Ясь, О., 2010. Народницький напрям в історіографії. В: *Енциклопедія історії України*. Київ: Наукова думка, Т.7, с.190-194.

Ясь, О., 2018. *Багатоликий Микола Костомаров*. Київ: Либідь.

Hegel, G.W.F., 1848. *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*. Berlin: Verlag von Duncker und Humblot.

REFERENCES

Artiukh, V., 2012. Istoriosofiiia Mykoly Kostomarov [The Historiosophy of Mykola Kostomarov]. *Svitohliad – Filosofiia – Relihiia*, 2, pp.5-15.

Hegel, G.W.F., 1848. *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*. Berlin: Verlag von Duncker und Humblot.

Kostomarov, M., 1991. *Zakon Bozhyi (Knyha buttia ukrainskoho narodu)* [The Law of God (The Book of the Life of the Ukrainian People)]. Kyiv: Lybid.

Kutsyi, I., 2016. *Tsyvilizatsiini identychnosti v Ukrainskii istoriohrafii kintsia XVIII – pochatku XX st.: mizh Slovianshchynoiu ta Yevropoiu* [Civilizational identities in Ukrainian historiography of the late 18th – early 20th centuries: between Slavs and Europe]. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky.

Lastovskyi, V., 2017. Mizhnarodni vidnosyny v pohliadakh M. Kostomarov ("Knyha buttia ukrainskoho narodu") [International relations in the views of M. Kostomarov ("The Book of the Existence of the Ukrainian People")]. In: *Україна*

**ЛАСТОВСЬКИЙ ВАЛЕРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ
ТЕОРЕТИЧНІ УЯВЛЕННЯ ПРО МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ
УЧАСНИКІВ КИРИЛО-МЕФОДІЇВСЬКОГО ТОВАРИСТВА...**

---

i svit: teoretychni y praktychni aspekty diialnosti u sferi mizhnarodnykh vidnosyn [Ukraine and the World: Theoretical and Practical Aspects of International Relations]. International Scientific and Practical Conference, April 19-20, 2017. Kyiv: KNUCA Publishing Centre, Pt. 1, pp.88-93.

Lastovskyi, V., 2024. Evoliutsiia uivlen pro mizhnarodni vidnosyny v ukrainskomu politychnomu prostori (druha polovyna XVII – pochatok XX st.) [The Evolution of International Relations Conceptions in the Ukrainian Political Space (the Second Half of the 17th – the Beginning of the 20th Century)]. *International Relations: Theory and Practical Aspects*, [e-journal] 13, pp.34-45. <https://doi.org/10.31866/2616-745X.13.2024.306855>

Movchaniuk, V., 2017. Shevchenkova ideia Ukrainy i "Knyhy buttia ukrainskoho narodu" M. Kostomarov [Shevchenko's Idea of Ukraine and "Books of Genesis of the Ukrainian People" by M. Kostomarov]. *Word and time*, 3, pp.3-16.

Rassel, B., 2023. *Istoriia zakhidnoi filosofii* [History of Western Philosophy]. Translated by Yu. Lisniak and P. Tarashchuk. Kharkiv: Folio.

Shporliuk, R., 1998. *Komunizm i natsionalizm* [Communism and Nationalism]. Translated by H. Kasianov. Kharkiv: Osnovy.

Yas, O., 2010. Narodnytskyi napriam v istoriografii [The Populist Trend in Historiography]. In: *Entsyklopediia istorii Ukrainy* [Encyclopedia of the History of Ukraine]. Kyiv: Naukova dumka, Vol.7, pp.190-194.

Yas, O., 2018. *Bahatolykyi Mykola Kostomarov* [The Many-Faced Mykola Kostomarov]. Kyiv: Lybid.

Надійшла: 11.03.2025; Прийнята: 23.04.2025;

Стаття була вперше опублікована онлайн: 04.07.2025

**THEORETICAL IDEAS ABOUT INTERNATIONAL RELATIONS
OF THE CYRIL-METHODIAN SOCIETY MEMBERS
("BOOK OF BEING OF THE UKRAINIAN PEOPLE")**

Valerii Lastovskyi

*Doctor of Historical Sciences, Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8900-5569>,
e-mail: lastov@ukr.net
Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine*

The main objective of the study is to analyse theoretical ideas of the members of the Cyril-Methodian Society, a secret Ukrainian organisation, regarding international relations and a place of the Ukrainian people in them, which were reflected in the programme document – “Book of Being of the Ukrainian People”. The famous historian Mykola Kostomarov is considered to be the author of this work. The formation of his ideas was influenced by the general international situation, which was accompanied by the formation of national states in Europe. The grounding of his ideas was influenced by the general international situation, which was accompanied by the formation of national states in Europe. At the same time, they were also influenced by the confrontation of Pan-Slavism and Pan-Germanism ideologies. Recorded in the “Book of Being of the Ukrainian People”, the views were not abstract, but were based on certain historical material. In general, the main purpose in the international context was proclaimed there to be the creation of a single Slavic federation (“Slavic State”), based on democratic principles. Moreover, traditionally for liberal views of the New Age, war was also condemned in international relations. It was declared as a result of the devil’s deeds according to the philosophical and religious vision. In such international relations, Ukraine was considered to be a central subject and object. It was viewed both as a state and people as one single whole. **The research methodology** grounds on the principles of historicism, objectivity and systematicity, using analysis, logic and comparative method. Their application made it possible to clarify factors that influenced the formation of the Cyril-Methodian Society and to analyse its main programme document. **The conclusions** of the study indicate that the views of the Cyril-Methodian Society members causing international relations, reflected in the “Book of Being of the Ukrainian People”, were purely liberal in nature with an

**ЛАСТОВСЬКИЙ ВАЛЕРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ
ТЕОРЕТИЧНІ УЯВЛЕННЯ ПРО МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ
УЧАСНИКІВ КИРИЛО-МЕФОДІЇВСЬКОГО ТОВАРИСТВА...**

---

idealism predominance. They arose on the basis of the struggle of Pan-Slavism and Pan-Germanism ideas.

Keywords: theory of international relations; Pan-Slavism; Pan-Germanism; Cyril-Methodian Society; “Book of Being of the Ukrainian People”; Mykola Kostomarov.

DOI: 10.31866/2616-745X.15.2025.334291
УДК 327:339.924(477:4-6ЄС)

ІРРАЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ВЕКТОРА УКРАЇНИ

Міщенко Алла Борисівна

*Кандидатка політичних наук, доцентка,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6693-6221>,
e-mail: mishenko.ab@gmail.com
Київський національний університет культури і мистецтва,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133*

Для цитування:

Міщенко, А.Б., 2025. Ірраціональні аспекти геополітичного вектора України. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 15, с.18-31. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.15.2025.334291>.

Стаття присвячена аналізу основних очікувань українців від інтеграції в Європейський Союз та Північноатлантичний альянс, які змінювались та трансформувались під тиском історичних подій. Ірраціональна віра у краще майбутнє, пошук надії у розширенні особистих та загальнодержавних можливостей й подолання вад власної управлінської системи є характерними мотивами підтримки такого зовнішньополітичного курсу.

За допомогою історичного методу було артикульовано ключові події, які фіксували суттєву зміну настроїв українців у загальнодержавному дискурсі визначення напрямку розвитку (європейський, євразійський), а саме: Помаранчева революція 2004 р., Революція Гідності 2013–2014 рр., повномасштабна російсько-українська війна 2022 р. Порівняльний та соціологічний методи зафіксували, що понад 80 % українців підтримують євроатлантичну інтеграцію та ключові кроки влади в реалізації відповідного курсу. Виявлено унікальну ситуацію консолідації настроїв політичної еліти та суспільства щодо фіксації геополітичного вектора інтеграції, що відбулось вперше за роки незалежності.

Було доведено, що настрої та очікування українців прямо протилежні ірраціональній геополітичній емоції страху європейців щодо «Іншого»,

а тому подолання цих відмінностей, зміна пострадянської поведінкової моделі громадян, прийняття ключових цінностей та принципів життя в Європейському Союзі мають стати трансформаційними завданнями влади в підготовці української політичної системи до інтеграції до клубу демократій.

Ключові слова: геополітичний вектор; зовнішньополітичний курс; євроінтеграція; суспільні настрої; страх; надія.

Вступ

Світовий порядок, який був сформований після Другої світової війни, зазнає атаки від основних тоталітарних режимів сучасності або так званої «осі зла» (Китай, Іран, Росія, КНДР). Ставляться під сумнів не тільки основні нормативно-правові регулятори (т. зв. міжнародне право), а й сформовані міжнародні традиції та неформальні домовленості. На порядок денний міжнародної політики повертається «право сильного» на встановлення власної правди щодо кордонів та суверенітету менших держав.

Але для українців розділеність світу на демократичний та авторитарний має ефект ціннісного творення й посилення впевненості у правильності геополітичного вибору щодо власного майбутнього, яке асоціюється виключно із західним вектором європейської інтеграції. Це не просто вибір між типами політичного режиму. Для більшості громадян, які особисто відчули наслідки війни, це вибір між «своїми» і «чужими», між «добром» і «злом», що на рівні ірраціонального сприйняття світу й ідентифікації свого місця в ньому.

Відповідно, розкриття очікувань та настроїв громадян України щодо вибору геополітичного вектора за останні десять років дозволяє виявити ключові події та тенденції цих змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Розширення ЄС та залучення нових держав-членів, геокультурні інтеграції і сприйняття європейцями інших націй досліджувались у працях Ф. Барта (Barth, 2000), Ф. Шіммельфеннінг та У. Зедельмаєр (2010), Д. Муазі (2018), Т. Снайдера (Snyder, 2018), Е. Меєра (2023), Т. Сарацина (2016) та ін.

Серед вітчизняних та зарубіжних вчених, які досліджували вплив суспільної думки і громадських настроїв на вироблення та прийняття політичних рішень, можна виділити О. Аріна, М. Багмета, О. Балакірева, З. Бжезинського, А. Бузарова, В. Вовка, В. Горбуліна, О. Дмитрука, В. Іванову, Г. Кіссінджера, Л. Ляпіну, О. Ляпіна, В. Мальцева, Г. Моргентау, Б. Пейджа, Р. Шапіро, В. Полторака, Дж. Ньюмана, В. Оссовського, В. Шатуна, Е. Штратеншульте та ін.

Публікації останніх років щодо ірраціональної складової сприйняття українцями геополітичного вектора розвитку та інтеграції, а також іден-

тифікації себе європейцями пов'язані із даними дослідницьких центрів, які фіксували ключові зміни та їх причини. Багаторічний моніторинг дозволяє виявляти динаміку змін і враховувати їх при виробленні та прийнятті рішень. Серед таких аналітичних установ Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, Дзеркало тижня, АСТ LLC та ін.

У процесі дослідження було звернення до нормативно-правової бази: Конституції України, Угоди про асоціацію з ЄС, законів про безвізовий режим і про внесення змін до Конституції України щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми

Дослідження теми євроатлантичної інтеграції України багато років є предметом аналізу для українських вчених та аналітичних центрів, однак із початком повномасштабного вторгнення відбулося жорстке закріплення у свідомості громадян та політичної еліти, що виживання країни прямо корелюється із вибором геополітичного вектора.

Тому систематичне дослідження та виявлення суспільних настроїв, а також очікувань громадян щодо зовнішньополітичного курсу сприяють виробленню відповідних рішень державою з метою їх легітимації. А також дозволяють усвідомити ті напрямки внутрішньополітичної трансформації суспільства, що дозволять швидко та якісно стати частиною західної цивілізації.

Постановка завдання дослідження

Метою дослідження цієї статті є аналіз ірраціонального чинника українців у процесі підтримки євроатлантичної інтеграції.

Завданнями статті є виявлення динаміки рівня підтримки євроінтеграції українцями за останні десять років, окреслення переломних подій зміни настроїв громадян щодо геополітичного вектора розвитку, розкриття спільних та відмінних принципів і цінності сприйняття процесу інтеграції України в ЄС та НАТО українцями та європейцями.

У дослідженні були використані історичний, порівняльний, соціологічний методи.

Відповідно, гіпотеза дослідження: очікування українців від вступу в ЄС прямо корелюються із внутрішньополітичними вадами Української держави.

Виклад основного матеріалу дослідження

Демократії сучасного світу не є сталими й невразливими. Навпаки, вони найбільше піддаються тиску зовнішнього світу, постійно борються за можливість виживати від атак на їхні економіки, цінності, правила життя, свободи тощо. Громадяни таких країн, критикуючи власні уряди, все ж не схильні терпіти авторитарні практики та контролюють і стримують своїх політиків від зловживань та монополізації процесів вироблення і прийняття рішень. Безпека і свобода – дві наріжні й найбільш дискурсивні теми розвинених суспільств.

Відповідно, наголошуючи на інтеграції України в ЄС, маємо пам'ятати, що американцями та європейцями багато років поспіль керує емоція страху, коли мова йде про залучення «інших», про керовану й хаотичну імміграцію або інтеграцію нових членів об'єднання. Результатом використання цього ірраціонального інструменту став Брексит, коли громадяни Британії висловились більшістю голосів за вихід з ЄС, а також посилення голосів правих та популістських сил у країнах Центральної Європи.

Д. Муазі у праці «Геополітика емоцій» (2018, с.45) зазначає, що «втрата контролю над майбутнім – спільне джерело страху для усіх країн Заходу». Відповідно, страх може призвести до ізоляції та посилення правих сил, що ми спостерігаємо в ЄС, де партії націоналістичного спрямування та антиглобалістської риторики отримують все більшу прихильність на виборах. А також нова політика американського Президента Д. Трампа, яка посилює відчуття, що великою Америку зробить відмова від глобального лідерства, фокусування на внутрішньополітичних проблемах, різні форми обмежень вразливих соціальних груп, закриття кордонів, депортації тощо.

Але водночас емоція страху може рухати суспільствами і як очікування надії, перспективи, посилення віри в краще майбутнє через подолання загроз. Наприклад, «страх нової війни між Францією та Німеччиною після Другої світової війни став вирішальним фактором у створенні Європейського Союзу» (Муазі, 2018, с.49). Або страх втрати військової підтримки США рухає сучасну Європу формувати власну безпекову стратегію поза НАТО тощо.

І якщо для Заходу майбутнє настільки визначено, що він боїться виключно невідомого й можливої небезпеки, то для України і її громадян майбутнє прямо асоціюється із Європейським Союзом та НАТО, а надія – з інтеграцією в ці союзи.

Протягом тридцяти років політичної турбулентності в Україні громадяни звикли до постійного дискурсу, різного роду пропаганди та маніпуляцій щодо вибору геополітичного вектора розвитку країни. Дефіцит єдності в суспільстві став наслідком відсутності порозуміння еліт, які у процесі державотворення не досягли суттєвої згоди, який тип міжнародної суб'єктності

наша держава обирає. Це допомагало на чергових виборах маніпулювати суспільною думкою, страхаючи тим чи іншим курсом держави, й таким чином отримувати важелі впливу на формування політичних рішень.

Команди, які очолювали країну (біло-сині, помаранчеві, сині чи зелені), здійснювали зовнішню політику, виходячи із власних інтересів та інтерпретації державних вигод. Тому й суспільство було більш розділене та конфліктогенне щодо стратегічного вибору. Однак кілька ключових історичних поворотів (Помаранчева революція 2004 р. та Революція Гідності 2013–2014 рр.) закріпили прагнення більшості до інтеграції в більш цивілізований та демократичний напрямок розвитку – рух до членства в Європейському Союзі та Північноатлантичному альянсі.

Як зазначає А. Бузаров (2025, с.69), «акт агресії РФ проти України 2014 р., гібридні засоби суспільно-політичної дестабілізації України та розв'язана російськими тривала війна внесли стратегічні корективи у формат геополітичної інтеграції України, зокрема й щодо вектора зовнішньополітичного розвитку».

Подальший політичний та академічний дискурс концентрувався на пошуку інструменту уникнення політичної дестабілізації та відміни досягнень революційного періоду, а тому ключові гравці в Парламенті, незважаючи на спротив проросійських сил, все ж обрали шлях нормативного закріплення в Конституції зовнішньополітичного євроатлантичного курсу. Це гарантувало, що у випадку зміни геополітичного вектора на користь міжнародних об'єднань РФ чи статусу нейтралітету будь-хто міг отримати найвищу міру покарання, а нові зміни в Конституцію передбачають тривалий процес та потребують максимального об'єднання голосів у Верховній Раді, що мало ймовірно.

Згідно з ухваленим у лютому 2019 р. Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)», пункт 5 частини першої статті 85 Конституції України викладено в такій редакції: «визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору» (Верховна Рада України, 2019).

Незважаючи на силу медіа й особистого бачення еліт щодо певного місця України на політичній карті та ресурсів її власної міжнародної суб'єктності, є один фактор, який українська влада навчилася не ігнорувати, – суспільні настрої. «Привид» революції постійно нависає над політиками. Тому суспільство, яке на площах через кров виборювало собі право доєднатись

саме до західної цивілізації, є ключовим гравцем українського внутрі- та зовнішньополітичного цілепокладання.

ЄС і НАТО – це мрія, надія, цінності, високі очікування та сподівання рішучих змін для кожного і країни загалом. Це сукупність ірраціональних відчуттів щодо кращого майбутнього. І політики навчилися експлуатувати цей суспільний запит, конвертуючи його в політичні рішення відповідного посилу.

Наприклад, у 2015 році в соціологічному опитуванні «Як українці розуміють євроінтеграцію: очікування та настрої суспільства», проведеному Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва (2016), було виявлено, що «половина населення (50 %) вважають, що Україна виграє від приєднання до Європейського Союзу, тоді як 26 % дотримуються думки, що країна більше програє, і 24 % не можуть визначитися зі своєю оцінкою». Варто звернути увагу і на пояснення переваг такого членства, де наші громадяни наголосили, що очікують «вільного пересування людей за кордон (39 %), підвищення рівня життя людей (37 %), вільний доступ молоді до навчання в університетах держав-членів ЄС (34 %). Кожен четвертий українець вважає, що членство в ЄС сприятиме проведенню внутрішніх реформ в Україні (24 %)» (Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, 2016). Ці дані результатів опитування є вдвічі більшими за аналогічні від 2007 та 2011 років. Тоді як регіональна репрезентативність підтримки завжди вирізнялась підтримкою інтеграції до ЄС, де мінімум на Сході (13 %) і максимум – на Заході (50 %) країни.

У розпал виборчої компанії 2018–2019 років рівень підтримки українцями інтеграції до ЄС тільки посилювався, адже були досягнуті окремі проміжні цілі – підписання Угоди про асоціацію та отримання безвізового режиму, що сприяло більшому обміну знаннями і досвідом наших громадян та європейців. Це була перша, але важлива спроба подолати страх європейців щодо «іншого» європейця – українця. А відповідно, західним партнерам усвідомити Україну як таку, що здатна виконувати регламенти, норми та правила Союзу.

У цей період проект «Східне сусідство ЄС» та компанія АСТ LLC провели опитування громадської думки, де виявили, що «66 % людей в Україні довіряють Європейському Союзу, що на 8 % більше, ніж 2017 року» (Опитування: 66 % українців, 2018), а ключовими цінностями, що їм (70 %) імпонують, є верховенство права, громадянські свободи, захист прав людини, економічне процвітання, мир, безпека, стабільність тощо.

Того ж року (2018) моніторинг суспільної думки Центром Разумкова показав важливі зміни, які відбулись з українцями:

1. Більшість українців визнали євроінтеграцію геополітичним вектором руху.
2. Остаточо погіршилось ставлення до РФ.

3. Зросли симпатії до ЄС – 60 % підтримки обраного курсу, де наші громадяни очікують високий рівень соціального захисту (46,4 %), верховенство права (27,8 %) та розвинену демократію (21,7 %) (Якименко та Пашков, 2018).

Водночас вірити і хотіти європейської інтеграції недостатньо. Треба трансформувати ціле суспільство, викоринивши частину традиційних суспільних норм, щоб відчувати себе європейцями. Перепонами цього несвідомого й ірраціонального в поведінці українців є, на думку експертів, «тривала історична відірваність від європейського співтовариства, ізольованість від політичного та культурного життя Європи; вплив радянської спадщини, носіями якої є люди старших вікових груп; потужна антиєвропейська інформаційна експансія з боку РФ, яка ретранслює ідеологію «русского мира» (Якименко та Пашков, 2018).

Після початку повномасштабного вторгнення росіян в Україну розпочався паралельно і період переговорів з ЄС щодо пришвидшеного вступу України. Це стимулювало вітчизняні аналітичні центри дослідити суспільну думку щодо ключових очікувань від цієї можливої перспективи.

За результатами соціологічного дослідження ZN.UA та Центру Разумкова (Силіна, 2023), у 2023 році було виявлено, що очікування українців прямо пов'язані із критичними вадами всередині держави, а тому від інтеграції до Європейського Союзу громадяни сподіваються отримати: значне зменшення корупції в країні (34 %); доступ до структурних фондів ЄС (31 %) для посилення економіки; безпеку та мир (26,2 %); фіксацію геополітичного статусу (стати частиною західного світу) (18,8 %); працевлаштування в країнах ЄС (21,8 %); краще дотримання прав і свобод людини (12,5 %) тощо.

У 2024 році українців також запитували, чи відчують вони себе європейцями і з чим у них асоціюється Європейський Союз (соціологічне опитування Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та соціологічної служби Центру Разумкова). Так, понад 53 % респондентів «все ще не відчують себе європейцями або відчують себе ними незначною мірою (скоріше ні або ні). Водночас значна частина (40 %) ідентифікує себе тією чи іншою мірою як європейці. Це може свідчити про те, що процес інтеграції до європейської спільноти ще не завершений, і багато українців все ще не асоціюють себе з європейською культурою та цінностями» (Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, 2024). Водночас ЄС розглядають як простір, приєднання до якого здатне забезпечити нашим громадянам свободу подорожей, навчання й роботу будь-де в країнах ЄС (49 %), підвищити якість життя (44 %), економічний добробут та процвітання (39 %), соціальну захищеність (35 %), демократію (34 %), мир (33 %) тощо.

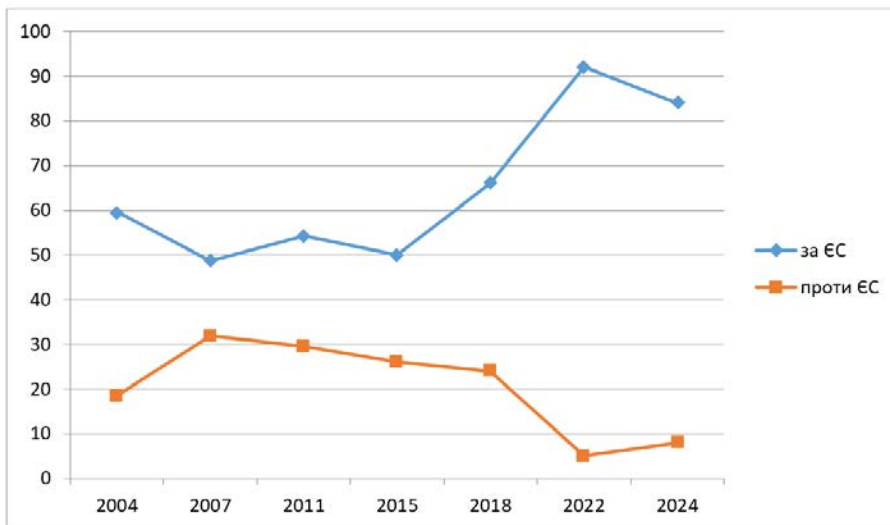
Варто зауважити, що такий перелік є очікуваннями більшості громадян. Однак для багатьох українців все ще відсутнє цілісне розуміння від перебування в країнах ЄС тривалий період, щоб отримати відповідний досвід життя в європейській країні, де правила зазвичай більш домінантні над соціально-культурними нормами й поведінковими моделями, бюрократичний апарат більш прискіпливий та довготривалий щодо звернень, а обов'язки громадян настільки безальтернативні у виконанні, що мають серйозні санкції за невиконання. Так утримується громадський порядок.

Як доповнення, у 2024 році результати соціологічного опитування «Оцінка громадянами зовнішньої політики влади, ефективності міжнародної підтримки та впливу зовнішньополітичних чинників на Україну», проведеного Центром Разумкова, засвідчили, що значна «більшість (84 %) опитаних підтримують вступ України до Європейського Союзу (у грудні 2022 р. підтримка становила 79 %). Не підтримують вступ до ЄС лише 7 % респондентів (у грудні 2022 р. таких було 8 %)» (Разумков Центр, 2024). У тому ж опитуванні 77 % українців висловили позитивне ставлення й до НАТО.

Отже, еволюція поглядів українців щодо геополітичного вектора розвитку країни теж пройшла складну трансформацію. Вона піддавалась державній пропаганді, маніпуляціям політиків та лозунгів у виборчий період.

Схема 1

Динаміка ставлення українців до євроінтеграції

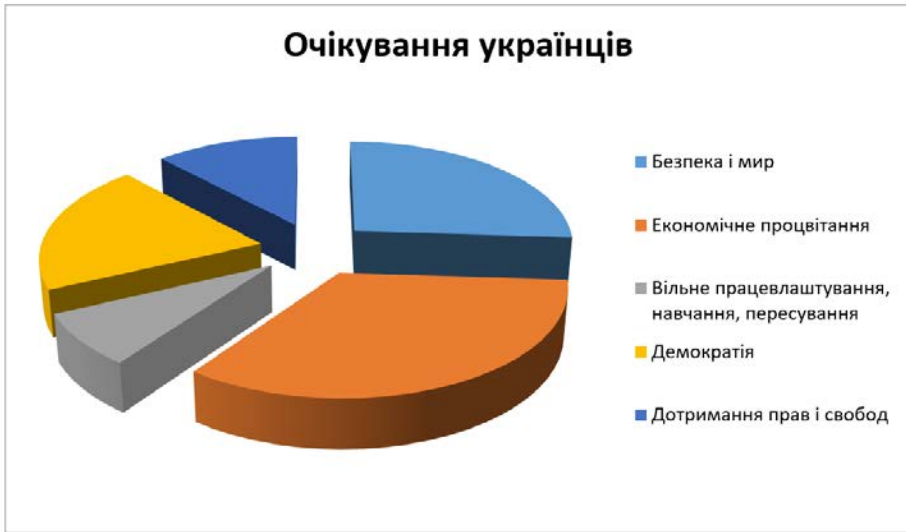

Джерело: Складено автором на основі зібраних даних

Також варто узагальнити ключові очікування українців щодо європейської та євроатлантичної інтеграції, які часто супроводжуються ірраціональною надією на швидкі та якісні зміни, а також сподіваннями, що бюрократичні процедури ЄС послаблять ключові вади внутрішнього українського державного управління.

Схема 2

Очікування українців від євроінтеграції

Джерело: Складено автором на основі зібраних даних

Якщо розглянути ключові цінності та принципи ЄС, то вони дещо співмірні з українськими очікуваннями на шляху приєднання. Так, «ЄС заснований на принципах свободи та демократії, поваги до прав людини та верховенства права; ці принципи також дотримуються всіма державами-членами ЄС» (Штретеншulte, 2011, с.2).

Але варто підкреслити, що настрої та очікування українців від реалізації відповідного зовнішньополітичного курсу часто є завищеними. Вони є наслідком нереалізованих очікувань щодо власної розділеної еліти, яка за роки незалежності не забезпечила прогрес держави на рівні інших країн Східної Європи, що уже інтегровані в європейські інституції. Але цей шлях неможливо пройти, не змінюючи саме суспільство в подоланні вкорінених пострадянських соціальних норм, патерналістських очікувань та культурно-ментальних невідповідностей європейської моделі поведінки.

Висновки

Отже, у своєму геополітичному виборі сучасна Україна має унікальні підстави суспільної та політичної єдності, які були спровоковані рядом подій попередніх років незалежності. Але саме на цьому етапі через найжорстокіші кровопролитні роки відбулася консолідація суспільних настроїв та устремлень політичної еліти щодо зовнішньополітичного курсу держави – європейської та євроатлантичної інтеграції. Це ключова національна ідея, яка підтримує віру у більш світле майбутнє та пояснює більшості, чому варто вести боротьбу за ключові ціннісні переваги демократій, що суттєво відмінно від авторитарних режимів, ключова мета яких зруйнувати світовий порядок і міжнародні правила останніх вісімдесяти років.

Понад 80 % громадян нашої держави вважають, що отримують додаткові переваги від приєднання України до ЄС. Основними очікуваннями українців від вступу в ЄС та НАТО є безпека та мирне середовище, економічне процвітання через подолання корупції, гарантія та правове дотримання прав і громадянських свобод, приналежність до клубу демократій з усіма цінностями та принципами його функціонування, а також свобода пересування, вибір місця навчання чи працевлаштування.

Водночас у процесі наближення до членства в ЄС ми маємо пам'ятати, що країни цього Союзу різні, історична пам'ять ґрунтується на відмінних позиціях, але є сучасний спільний знаменник – страх перед «іншим». І ключове завдання України – усвідомити цей емоційний настрій європейців та довести, що саме з нашою нацією у них може бути посилення надії. Об'єднання і подальша спільна дія з тими соціумами, що здатні захищати їхні цінності зброєю і не тільки, набагато важливіше, ніж ізолюватись в очікуванні загроз.

Відповідно, подальші наукові пошуки будуть спрямовані на виявлення інструментів подолання упереджень щодо українців зі сторони європейських суспільств, часто несправедливо сформованих російською пропагандою, що посилює позиції України в переговорах та реалізації заходів європейської інтеграції.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

Бузаров, А.І., 2025. Становлення форматів взаємодії України та євроатлантичної спільноти в контексті російсько-української війни (період: лютий 2014 – лютий 2022). *Empirio*, [e-journal] 2 (1), с.67-77. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.1.67-77>

Верховна Рада України, 2019. *Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)*,

Закон України, [online] 07 лютого, № 2680-VIII. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>> [Дата звернення 15 березня 2025].

Меєр, Е., 2023. *Культурна карта, Бар'єри міжкультурного спілкування в бізнесі*. Київ: Наш Формат.

Муазі, Д., 2018. *Геополітика емоцій. Як культури страху, приниження та надії змінюють світ*. Переклад О. Гординчук. Київ: Брайт Букс.

Опитування: 66% українців довіряють Європейському Союзу, 2018. *Європейський Простір*, [online] 09 серпня. Доступно: <<https://euprostitir.org.ua/stories/127218>> [Дата звернення 18 лютого 2025].

Разумков Центр, 2024. *Оцінка громадянами зовнішньої політики влади, ефективності міжнародної підтримки та впливу зовнішньополітичних чинників на Україну (січень 2024р.)*. [online] 28 лютого. Доступно: <<https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-zovnishnoi-polityky-vlady-efektyvnosti-mizhnarodnoi-pidtrymky-ta-vplyvu-zovnishnopolitychnykh-chynnykiv-na-ukrainu-sichen-20-24r>> [Дата звернення 09 лютого 2025].

Сарацин, Т., 2016. *Німеччина сама себе руйнує. Як ми ставимо на кін долю нашої країни*. Київ: Темпора.

Силіна, Т., 2023. Чому українці хочуть до ЄС і що їх найбільше лякає?. *ZN.UA*, [online] 09 листопада. Доступно: <<https://zn.ua/ukr/POLITICS/chomu-ukrajintsi-khochut-do-jes-i-shcho-jikh-najbilshe-ljakaє.html>> [Дата звернення 09 лютого 2025].

Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, 2016. *Як українці розуміють євроінтеграцію: очікування та настрої суспільства*. [online] 25 лютого. Доступно: <<https://dif.org.ua/article/yak-ukrajintsi-rozumiyut-evrointegratsiyu-ochikuvannya-ta-nastroi-suspilstva>> [Дата звернення 21 лютого 2025].

Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, 2024. *Чи відчують українці себе європейцями й наскільки довіряють європейським інституціям*.

Разумков Центр, [online] 16 червня. Доступно: <<https://dif.org.ua/uploads/pdf/14931257326695964ddec95.19762335.pdf>> [Дата звернення 15 лютого 2025].

Шіммельфенінг, Ф. та Зедельмаєр, У. упоряд., 2010. *Європеїзація Центральної та Східної Європи*. Київ: Юніверс.

Штратеншульте, Е., 2011. *Європейський Союз – просто и понятно факты и связи*. [online] Представительство Фонда Конрада Аденауэра в Украине. Доступно: <https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=0b7f4441-c37e-1bec-c801-c0708b5f6fe9&groupId=252038> [Дата звернення 10 березня 2025].

Якименко, Ю. та Пашков, М., 2018. Україна на шляху до ЄС: оцінки, думки і сподівання громадян. *Разумков Центр*, [online] 30 жовтня. Доступно:

<<https://razumkov.org.ua/statti/ukraina-na-shliakhu-do-yes-otsinky-dumky-i-spodivannia-hromadian>> [Дата звернення 20 лютого 2025].

Barth, F., 2000. Boundaries and connections. In: A. Cohen, ed. *Signifying identities: anthropological perspectives on boundaries and contested values*. London: Routledge, p.19-36.

Snyder, T., 2018. *The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America*. New York: Tim Duggan Books.

REFERENCES

Barth, F., 2000. Boundaries and connections. In: A. Cohen, ed. *Signifying identities: anthropological perspectives on boundaries and contested values*. London: Routledge, p.19-36.

Buzarov, A.I., 2025. Stanovlennia formativ vzaiemodii Ukrainy ta yevroatlantlychnoi spilnoty v konteksti rosiisko-ukrainskoi viiny (period: liutyi 2014 – liutyi 2022) [Establishing the Formats of Interaction between Ukraine and the Euro-Atlantic Community in the Context of the Russian-Ukrainian War (February 2014 – February 2022)]. *Empirio*, [e-journal] 2 (1), pp.67-77. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.1.67-77>

Ilko Kucheriv "Democratic Initiatives" foundation, 2016. *Yak ukraintsi rozumiut yevrointehratsiiu: ochikuvannia ta nastroi suspilstva* [How Ukrainians understand European integration: expectations and public sentiment]. [online] 25 February. Available at: <<https://dif.org.ua/article/yak-ukraintsi-rozumiyut-evrointegratsiyu-ochikuvannya-ta-nastroi-suspilstva>> [Accessed 21 February 2025].

Ilko Kucheriv "Democratic Initiatives" foundation, 2024. *Chy vidchuvaiut ukraintsi sebe yevropeitsiamy y naskilky doviriaiut yevropeiskym instytutsiiam* [Do Ukrainians feel European and how much do they trust European institutions?]. Razumkov Tsentr, [online] 16 June. Available at: <<https://dif.org.ua/uploads/pdf/14931257326695964ddec95.19762335.pdf>> [Accessed 15 February 2025].

Meier, E., 2023. *Kulturna karta, Bariery mizhkulturnoho spilkuvannia v biznesi* [Culture Map: Breaking Through the Invisible Boundaries of Global Business]. Kyiv: Nash Format.

Muazi, D., 2018. *Heopolytyka emotsii. Yak kultury strakhu, prynyzhennia ta nadii zminiuiut svit* [Deutschland schafft sich ab. Wie wir unser Land aufs Spiel setzen]. Translated by O. Hordynchuk. Kyiv: Brait Buks.

Opytuvannia: 66% ukraintsi doviriaiut Yevropeiskomu Soiuzu [Poll: 66% of Ukrainians trust the European Union, 2018], 2018. *Yevropeyskyi Prostir*, [online] 09 August. Available at: <<https://euprostitir.org.ua/stories/127218>> [Accessed 18 February 2025].

Razumkov Centre, 2024. *Otsinka hromadianamy zovnishnoi polityky vlady, efektyvnosti mizhnarodnoi pidtrymky ta vplyvu zovnishnopolitychnykh chynnykiv na*

Ukrainu (sichen 2024r.) [Attitude to foreign countries, international organisations and politicians, and Ukraine's accession to the European Union (January, 2024)]. [online] 28 February. Available at: <<https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-zovnishnoi-polityky-vlady-efektyvnosti-mizhnarodnoi-pidtrymky-ta-vplyvu-zovnishnopolitychnykh-chynnykiv-na-ukrainu-sichen-2024r>> [Accessed 09 February 2025].

Saratsyn, T., 2016. *Nimechchyna sama sebe ruiniue. Yak my stavymo na kin doliu nashoi krainy* [Germany is destroying itself. How we are putting the fate of our country at stake]. Kyiv: Tempora.

Shimmelfeningh, F. and Zedelmaier, U. comps., 2010. *Yevropeizatsiia Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy* [The Europeanization of Central and Eastern Europe]. Kyiv: Yunivers.

Shtratenshulte, E., 2011. *Evropeiskii Soiuz – prosto i poniatno fakty i sviazi* [The European Union – simple and clear facts and connections]. [online] *Predstavitelstvo Fonda Konrada Adenauera v Ukraine*. Available at: <https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=0b7f4441-c37e-1bec-c801-c0708b5f6fe9&groupId=252038> [Accessed 10 March 2025].

Snyder, T., 2018. *The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America*. New York: Tim Duggan Books.

Sylina, T., 2023. *Chomu ukraintsi khochut do YeS i shcho yikh naibilshe liakaie?* [Why do Ukrainians want to join the EU and what scares them the most?]. *ZN.UA*, [online] 09 November. Available at: <<https://zn.ua/ukr/POLITICS/chomu-ukrajintsi-khochut-do-jes-i-shcho-jikh-najbilshe-ljakaje.html>> [Accessed 09 February 2025].

Verkhovna Rada of Ukraine, 2019. *Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo stratehichnoho kursu derzhavy na nabuttia povnopravnoho chlenstva Ukrainy v Yevropeiskomu Soiuzi ta v Orhanizatsii Pivnichnoatlantychnoho dohovoru)* [On Amendments to the Constitution of Ukraine (Regarding the State's Strategic Course for Ukraine's Full Membership in the European Union and the North Atlantic Treaty Organization)], *Law of Ukraine*, [online] 07 February, No. 2680-VIII. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>> [Accessed 15 March 2025].

Yakymenko, Yu. and Pashkov, M., 2018. *Ukraina na shliakhu do YeS: otsinky, dumky i spodivannia hromadian* [Ukraine on the way to the EU: assessments, opinions and expectations of citizens]. Razumkov Centre, [online] 30 October. Available at: <<https://razumkov.org.ua/statti/ukraina-na-shliakhu-do-yes-otsinky-dumky-i-spodivannia-hromadian>> [Accessed 20 February 2025].

Надійшла: 03.03.2025; Прийнята: 23.04.2025;

Стаття була вперше опублікована онлайн: 04.07.2025

IRRATIONAL ASPECTS OF UKRAINE'S GEOPOLITICAL VECTOR

Alla Mishchenko

PhD in Political Sciences, Associate Professor,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6693-6221>,

e-mail: mishenko.ab@gmail.com

Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

The article is devoted to the analysis of the Ukrainians' main expectations regarding integration into the European Union and the North Atlantic Alliance, which have evolved and transformed under the pressure of historical events. The irrational belief in a better future, the search for hope in the expansion of personal and national opportunities, as well as overcoming flaws in the national governance system are characteristic motives behind the support of such a foreign policy course.

Key events were presented thanks to the historical method. Such events marked a significant shift in the mood of Ukrainians in the national discourse on defining the direction of development (European, Eurasian), specifically: the Orange Revolution (2004), the Revolution of Dignity (2013–2014), and the full-scale Russian-Ukrainian war (since 2022 till now). The comparative and sociological methods showed that more than 80% of Ukrainians support Euro-Atlantic integration and key steps taken by the government in implementing this course. A unique situation of consolidation of the political elite and society's attitudes to the fixation of the geopolitical vector grounding was identified, which occurred for the first time in the years of independence.

It is proved that the moods and expectations of Ukrainians are directly opposed to the irrational geopolitical emotion of fear held by Europeans regarding the "Other". Therefore, overcoming these differences, changing the post-Soviet behavioural model of citizens and adopting the core values and principles of life in the European Union should become transformative tasks for the government in preparing the Ukrainian political system for integration into the democracy club.

Keywords: geopolitical vector; foreign policy course; Eurointegration; public moods; fear; hope.

**МІЖНАРОДНІ
ЕКОНОМІЧНІ
ВІДНОСИНИ**

**INTERNATIONAL
ECONOMIC
RELATIONS**

БУДНИК СЕРГІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ
ІНВЕСТИЦІЙНІ РИЗИКИ КИТАЮ В НАФТОВУ ІНФРАСТРУКТУРУ АНГОЛИ:
ЕКОНОМІЧНИЙ, СОЦІАЛЬНИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ

DOI: 10.31866/2616-745X.15.2025.334293
УДК 339.9:339.727.24(510:673)

ІНВЕСТИЦІЙНІ РИЗИКИ КИТАЮ В НАФТОВУ
ІНФРАСТРУКТУРУ АНГОЛИ: ЕКОНОМІЧНИЙ,
СОЦІАЛЬНИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Будник Сергій Анатолійович

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-5356-0288>,

e-mail: sergiobudnik4659@gmail.com

Київський університет культури,

вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133

Для цитування:

Будник, С.А., 2025. Інвестиційні ризики Китаю в нафтову інфраструктуру Анголи: економічний, соціальний та політичний аналіз. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 15, с.33-45. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.15.2025.334293>.

У статті розглядаються інвестиційні ризики Китаю в нафтову інфраструктуру Анголи в умовах їх партнерства, зосереджуючись на економічних, соціальних та політичних показниках, що впливають на повернення кредиту Китаю шляхом імпорту нафти з Анголи. Метою цього дослідження є аналіз впливу прямих китайських інвестицій на політичний, соціально-економічний та макроекономічний розвиток африканських країн на прикладі Анголи, вивчення змін у повсякденному житті та інфраструктурі до і після китайських інвестицій. Методологічною основою статті є принцип багатофакторності, який вивчає всі об'єктивні та суб'єктивні фактори, що впливають на історичні процеси, що дозволяє провести ретельний аналіз відносин Китаю та Анголи. За допомогою статистичного методу та з використанням вторинних джерел, таких як МВФ, Світовий банк, Національний банк Анголи та ANPG, автором було проаналізовано довідковий і статистичний матеріали, що простежують специфіку відносин між КНР і Анголою в політичній та економічній сферах. Метод прогнозування допоміг спрогнозувати можливий розвиток для «Ангольської моделі» в контексті китайсько-африканських відносин. Встановлено, що основні проблеми ефективного управління ресурсами в економіці Анголи включають обмежену якість інституцій, недостатній

людський капітал і залежність від китайських інвестицій, що призводить до збільшення боргу та ускладнює диверсифікацію економіки.

У загальному висновку підкреслено, що китайська економічна діяльність в Анголі може стати прикладом для африканських країн, які розвиваються, особливо для тих, у яких є значні енергетичні ресурси. «Ангольська модель» надає китайським компаніям доступ до сировини, включаючи сиру нафту, та відкриває ринки для китайської продукції, дозволяючи їм інвестувати у партнерські країни, однак обмеження виникають через збройні конфлікти та політичну нестабільність, що збільшує інвестиційні ризики та ускладнює розширення політичного впливу.

Ключові слова: Китай; Ангола; «Ангольська модель»; співробітництво; інвестиційні ризики; міжнародні відносини.

Вступ

Роль Китаю як одного з найбільших інвесторів в Африці, особливо в енергетичному секторі, підкреслює важливість аналізу впливу на економічний розвиток африканських країн. Ангола як один із найбільших поставальників нафти до Китаю стає важливим прикладом для вивчення впливу китайських інвестицій на соціально-економічний розвиток, політичну стабільність та інфраструктурні зміни.

В умовах зростаючої глобалізації та конкуренції за ресурси важливо також розуміти, як інвестиційна модель, подібна до ангольської, впливає на внутрішню політику, економічну самодостатність та соціальну справедливість країн, в які вона інвестує. Вивчення інвестиційних ризиків, пов'язаних із залежністю від китайських інвестицій, і їхнього впливу на боргову ситуацію та інституційний розвиток має вирішальне значення для формування стратегій сталого розвитку не лише для Анголи, а й для інших африканських країн.

Актуальність теми цієї статті зумовлена необхідністю кращого розуміння динаміки китайсько-африканських відносин, їхнього впливу на глобальні економічні процеси та викликів, з якими стикаються країни, що прагнуть розвиватися в контексті зовнішніх інвестицій. Це дослідження може стати основою для подальших наукових розробок і практичних рекомендацій щодо оптимізації інвестиційних стратегій в Африці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Серед науковців, які вивчали співпрацю між Анголою та Китаєм, були А. Пасколь (Pascoal, 2013) та П. Мачадо (Machado, 2021). Вони досліджували вплив КНР на інфраструктуру, соціально-економічний розвиток Анголи,

БУДНИК СЕРГІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ **ІНВЕСТИЦІЙНІ РИЗИКИ КИТАЮ В НАФТОВУ ІНФРАСТРУКТУРУ АНГОЛИ:** **ЕКОНОМІЧНИЙ, СОЦІАЛЬНИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ**

покращення дорожньої мережі, залізниці та енергетичної системи. У роботі польського вченого Л. Юренчика (Jureńczyk, 2020) «Analysing China's "Angola Model": A Pattern for Chinese Involvement in Africa?» досліджується ефективність «Ангольської моделі» в економічному співробітництві Китаю з Африкою. Зі свого боку, румунський професор Л. Бегу та ін. (Begu et al., 2018) у своєму дослідженні розглядає інвестиційні ризики Китаю в ангольському партнерстві з нафтовою інфраструктурою, аналізуючи економічні, соціальні та політичні показники.

Серед українських дослідників не так багато науковців, які б зосереджувалися виключно на відносинах Китаю та Анголи. Проте деякі вітчизняні вчені займаються міжнародними економічними відносинами та мають роботи, пов'язані з інвестиціями Китаю в Анголу: О. Олійник та Ю. Олійник (2023) розглядають зовнішньоекономічну політику Китаю, акцентуючи на його інвестиціях та торговельних ініціативах, у тому числі в Африці; Н. Валігура (2020) аналізує стратегію зростання китайського впливу в світі через ініціативу «Один пояс, один шлях», що включає масштабні інвестиції в інфраструктуру в різних регіонах, зокрема в Африці, де основними партнерами Китаю є країни, такі як Ангола.

Формулювання цілей статті

Метою цього дослідження є аналіз впливу прямих китайських інвестицій на політичний, соціально-економічний та макроекономічний розвиток африканських країн на прикладі Анголи, вивчення змін у повсякденному житті та інфраструктурі до та після китайських інвестицій.

Для досягнення цілей статті було визначено завдання, а саме: охарактеризувати важливість партнерства між Китаєм та Анголою у розвитку нафтової галузі та проаналізувати їхню співпрацю в контексті різних секторів; визначити, чи дозволяє «Ангольська модель» китайським компаніям інвестувати в ресурси та розвивати ринки для своїх товарів; дослідити, чи створює політична нестабільність в Анголі ризики для розширення впливу китайського інвестування в країну; визначити для «Ангольської моделі» можливості розвитку в майбутньому.

Виклад основного матеріалу дослідження

Африка розглядається стратегічними партнерами як великий ринок із потенціалом зростання, а її багаті ресурси залучають великі економіки. Нині Китай є найважливішим економічним партнером Африки, інвестуючи значні кошти в такі країни, як Ангола, Південна Африка, Нігерія та Єгипет, щоб забезпечити життєво важливу сировину (О. Олійник та Ю. Олійник, 2023).

Нафтовий сектор відіграє найважливішу роль у світовій економіці, надаючи енергію промисловості, транспорту і житловим будинкам по всьому

світу. На його динаміку впливають такі фактори, як попит, геополітика та технологічні інновації. В Анголі нафтовий сектор посідає значне місце в економіці, забезпечуючи 90 % експорту і 30 % бюджетних коштів у 2023 році (GDP growth (annual %), n.d.).

У зв'язку із глобальними економічними змінами, зростанням конкуренції та вимогами у сталому розвитку Ангола стикається із серйозними проблемами, включаючи появу нових гравців на африканському ринку, скорочення виробництва та впровадження місцевих технологій і біопалива. У Анголі іноземні інвестори зустрічаються із непередбачуваним регуляторним середовищем, високою неефективністю в реалізації інвестиційних політик і проблемами, такими як відсутність транспортної інфраструктури, корупція та бюрократія. Це робить Анголу однією із несприятливих країн для залучення іноземних інвестицій у сектори поза нафтовим і гірничодобувним і найменш гостинним місцем для бізнесу. Щоб розвиватися та диверсифікувати економіку, уряду дуже потрібні іноземні інвестиції, але для цього необхідні серйозні інституційні зміни (*ANPG – Relatório de Gestão 2023, 2024*).

Як і з іншими африканськими країнами, відносини між Анголою та Китаєм посилилися із 2000 року, коли було створено Форум китайсько-африканського співробітництва. 2004 рік слід виділити як особливо актуальний для економіки Анголи як через позитивне сальдо після довгих років, так і через те, що дефіцит досяг двох цифр, а також тому, що 2 березня Міністерство фінансів підписало першу кредитну угоду з EximBank (Експортно-імпорتنний банк Китаю). Експортно-імпорتنний банк створений у 1994 році урядом у рамках зовнішньої політики з діяльністю, зосередженою на наданні експортних кредитів, міжнародних гарантій, кредитів на будівництво та інвестицій у зовнішні та офіційні кредитні лінії. За цією угодою Китай надав Анголі суму в 2 мільярда доларів США. У період із 2004 по 2010 рік китайський EximBank надав ангольському уряду кредитні лінії на загальну суму 10,5 мільярдів доларів США, забезпечені нафтою, для фінансування реконструкції країни. Відтоді відбулися посилення китайських кредитів до Анголи та встановлення стратегічного партнерства, спрямованого на співпрацю в нафтовому секторі (Pascoal, 2013).

У 2006 році Ангола стає найбільшим постачальником нафти до Китаю, обійшовши Саудівську Аравію. Впровадження Китаєм більш жорстких екологічних норм, що сприяли використанню африканської нафти з низьким вмістом сірки, частково пояснювало збільшення попиту на ангольську нафту в той період (de Carvalho, Kopyński and Taylor, 2022).

БУДНИК СЕРГІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ ІНВЕСТИЦІЙНІ РИЗИКИ КИТАЮ В НАФТОВУ ІНФРАСТРУКТУРУ АНГОЛИ: ЕКОНОМІЧНИЙ, СОЦІАЛЬНИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ

За даними офіційного сайту Ради Міністрів Анголи, у другому кварталі 2024 року Ангола експортувала 96,84 млн барелів сирої нафти на суму 8,11 млрд доларів, основним напрямком експорту був Китай (54,83 %), а потім Іспанія, Індія, Канада і Франція (Angor, n.d.). Партнерство між Китаєм та Анголою значною мірою залежить від співпраці в нафтовій галузі, оскільки обидві країни зацікавлені у розвитку торгівельних та інвестиційних зв'язків у таких ключових секторах, як промисловість, інфраструктура, міське будівництво, енергетика і розвиток мінеральних ресурсів (Vegu et al., 2018).

Поняття «Ангольська модель» виникло в результаті аналізу специфічних економічних і політичних відносин між Анголою та Китаєм, які почали формуватися в середині 2000-х років. Після закінчення громадянської війни в Анголі (1975–2002 рр.) країна потребувала значних інвестицій для відновлення інфраструктури та економіки. Китай, прагнучи розширити свій вплив в Африці та забезпечити доступ до природних ресурсів, запропонував Анголі кредити, які були забезпечені її нафтовими запасами (Jureńczyk, 2020).

Ця модель стала відомою завдяки тому, що вона демонструє, як країни, що розвиваються, можуть отримувати фінансування без жорстких умов, пов'язаних із дотриманням прав людини або демократичних стандартів, що контрастує із традиційними західними підходами до міжнародної допомоги. Таким чином, «Ангольська модель» стала символом нових форм економічної співпраці між Китаєм і африканськими країнами, а також предметом досліджень у сфері міжнародних відносин і економіки.

Але, попри те, що Ангола є однією з найбагатших африканських країн із погляду природних ресурсів, ВВП на душу населення в ній один із найнижчих. За даними Світового банку, світові темпи зростання ВВП у 2023 році становили 2,7 %, тоді як зростання в Анголі буде значно нижче і становило 0,9 % через сильну залежність країни від нафтового сектора (GDP growth (annual %), n.d.). На економіку країни значно впливає експорт нафти, що робить її вразливою до коливань цін, а саме стратегічне партнерство Анголи з Китаєм має вирішальне значення, оскільки Китай надає фінансові ресурси для інфраструктурних проєктів. Деякі аналітики висловлюють побоювання із приводу моральності та життєздатності цього партнерства, тоді як інші розглядають його як вигідну інвестицію в розвиток Анголи. Партнерство сприяло значним інвестиціям в охорону здоров'я, освіту та інфраструктуру, а проєкти, що фінансуються Китаєм, покращили доступ до шкіл та медичних закладів (*ANPG – Relatório de Gestão 2023*, 2024).

Однак китайські інвестиції в Анголу не призвели до значного соціального розвитку, що викликає занепокоєння із приводу недостатньої адаптації до

місцевих потреб. Прикладом може служити будівництво Китаєм «міст-привидів», таких як Кіламба. Незважаючи на швидке завершення будівництва, ціни на квартири недоступні для більшості місцевого населення, яке живе за межею бідності. Приватний сектор користується державними субсидіями, але неохоче інвестує в них через слабку власність на землю та законодавчі проблеми. Ці заходи викликали зростання невдоволення серед населення, яке вважає, що оплачує ці інвестиції шляхом експорту нафти (Machado, 2021).

Нафтова дипломатія Китаю в Африці може мати негативні наслідки, такі як слабкий демократичний контроль і нехтування прозорістю та правами людини. Ангола, залежна від експорту нафти, демонструє більш низькі показники дотримання прав людини при експорті у США, тоді як залежність від Китаю надає менший негативний вплив. Здатність США і ЄС стимулювати реформи підтримується підтримкою Китаю без будь-яких умов, що впливає на готовність Анголи до співпраці. Фінансові операції засновані на змішаному правовому режимі, який може приносити короткострокові вигоди, але не володіє довгостроковою стійкістю через нерозвиненість правових підходів (Jureńczyk, 2020).

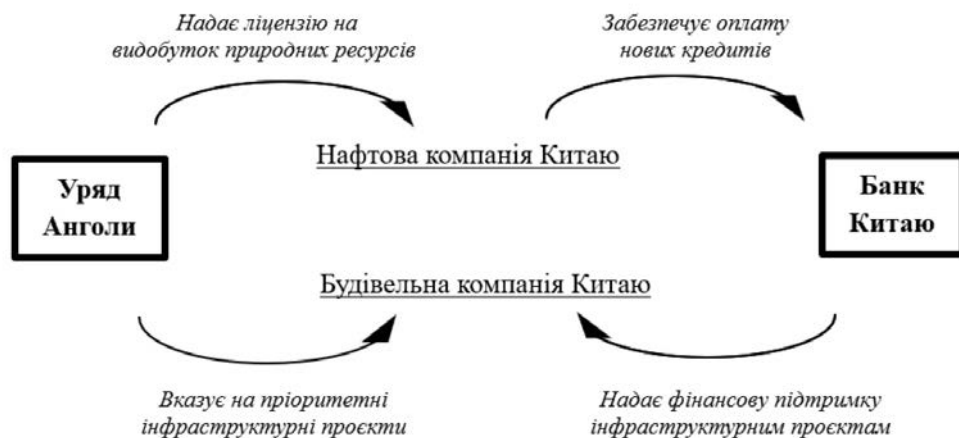
Уряд Анголи використовує китайські кредитні лінії, забезпечені нафтовими гарантіями, для фінансування інвестицій. Ці інвестиції не є прямими грошовими переказами в бюджет Анголи, а надають китайським державним компаніям необхідні кошти для інфраструктурних та промислових проєктів в обмін на нафту та корисні копалини (рис. 1) (Begu et al., 2018). З 1 січня 2024 року Ангола вийшла з членства ОПЕК, що відкрило шлях для більших інвестицій із Китаю. Станом на 2024 рік загальний обсяг інвестицій через EximBank, Банк розвитку та Комерційний банк Китаю оцінювався у 24 мільярди доларів. Ці інвестиції окупаються за рахунок видобутку та імпорту нафти в Анголі (*Forum on China-Africa cooperation*, n.d.).

Китайсько-ангольська інвестиційна модель фінансування є складною, і її важко оцінити із погляду суми інвестицій та прибутковості. Ризик китайських інвестицій в Анголу можна оцінити на основі їх впливу на експорт ангольської нафти до Китаю. Китай імпортує майже половину експорту ангольської нафти (понад 50 %), що становить 12–17 % від загального обсягу імпорту нафти Китаєм (Machado, 2021).

У 2023 році Ангола і Китай підписали угоду про заохочення і взаємний захист інвестицій (APPRI) в Пекіні (*Angola e China assinam acordo para protecção recíproca de investimentos*, 2023). Її метою є створення правового та безпечного середовища для міжнародних інвесторів, сприяння економічному співробітництву, притоку капіталу і розвитку. Угода забезпечує ста-

БУДНИК СЕРГІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ ІНВЕСТИЦІЙНІ РИЗИКИ КИТАЮ В НАФТОВУ ІНФРАСТРУКТУРУ АНГОЛИ: ЕКОНОМІЧНИЙ, СОЦІАЛЬНИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ

більну, прозору та недискримінаційну основу для інвестицій, захищає права та інтереси інвесторів і передбачає міжнародний арбітраж (Angor, n.d.).

Рис. 1. Китайсько-ангольська інвестиційна модель

Джерело: створено автором на основі (Begu et al., 2018).

Високий рівень співвідношення між ВВП Анголи та експортом сирової нафти до Китаю є показником залежності країни від видобутку нафти. Частка зайнятих у загальній чисельності населення (безробіття 29,6 %) (Angola Economic Outlook, n.d.) може бути фактором ризику для китайських інвестицій, оскільки Китай використовує фіксовану частку нафти для підтримки економічного зростання. Політична стабільність в Анголі залишається критичною, оскільки внутрішні конфлікти щодо ресурсів можуть поставити під загрозу її партнерські відносини з Китаєм. Тому політична нестабільність у країні є ще одним фактором ризику для китайських інвестицій.

Щодо майбутнього «Ангольської моделі», то, ймовірно, вона розвиватиметься, оскільки КНР та країни Африки адаптуються до мінливих економічних ландшафтів і глобальної динаміки. Ключовими ознаками для цього є диверсифікація інвестицій, посилення уваги до індустріалізації, управління боргом і стійкість, зміцнення торгових відносин, технологічна співпраця, геополітичні міркування. Розглянемо кожну з цих ознак.

По-перше, диверсифікація інвестицій. Хоча «Ангольська модель» значною мірою покладається на нафту, все більше уваги приділяється диверсифікації інвестицій в інші сектори, такі як сільське господарство, виробництво та технології. Ця зміна може допомогти зменшити ризики, пов'язані

з коливаннями цін на нафту, і сприяти більш збалансованому економічному розвитку Анголи та інших африканських країн.

По-друге, посилення уваги до індустріалізації. Очікується, що Китай збільшить свої інвестиції у промислові проєкти в Африці, виходячи за межі інфраструктури для підтримки місцевого виробництва та переробних можливостей. Це може призвести до створення робочих місць і розвитку навичок, сприяючи більш стійкому економічному середовищу.

По-третє, управління боргом і стійкість, оскільки багато африканських країн, у тому числі Ангола, стикаються з борговими проблемами, майбутня модель, ймовірно, передбачатиме більш розумне управління фінансами та реструктуризацію існуючих боргів. Китай може прийняти більш обережний підхід до кредитування, зосередившись на проєктах із чіткою економічною віддачею та стійкістю.

По-четверте, зміцнення торгових відносин. Впровадження Африканської континентальної зони вільної торгівлі (AfCFTA) могло б покращити торговельні відносини між Китаєм і африканськими країнами, забезпечивши більший доступ до ринку та зменшивши торговельні бар'єри. Це може призвести до збільшення експорту африканських товарів до Китаю, диверсифікації торгового балансу.

По-п'яте, технологічна співпраця. Майбутні інвестиції можуть включати передачу технологій і співпрацю в таких секторах, як відновлювана енергетика, телекомунікації та цифрова інфраструктура. Це може допомогти африканським країнам перескочити традиційні етапи розвитку та прийняти сучасні технології.

І остання, геополітичні міркування. Зміна геополітичного ландшафту, зокрема зростаюча напруженість між Китаєм і західними країнами, може суттєво вплинути на інвестиції в Африці, змушуючи африканські держави обережно маневрувати між цими двома силами для максимізації вигод. Африканські країни повинні диверсифікувати свої джерела інвестицій, щоб зменшити ризики залежності від одного партнера, а також враховувати екологічні та соціальні наслідки китайських проєктів. В умовах глобальної конкуренції за ресурси африканські держави можуть використовувати свою стратегічну позицію для формування нових альянсів і забезпечення стійкого розвитку.

Звідси можна зробити висновок, що майбутнє китайсько-ангольської інвестиційної моделі в Африці містить значний потенціал для економічної трансформації. Диверсифікуючи інвестиції, зосереджуючись на індустріалі-

БУДНИК СЕРГІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ ІНВЕСТИЦІЙНІ РИЗИКИ КИТАЮ В НАФТОВУ ІНФРАСТРУКТУРУ АНГОЛИ: ЕКОНОМІЧНИЙ, СОЦІАЛЬНИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ

зації та стійкому управлінні боргом, Китай і Ангола можуть сприяти більш стійкому та взаємовигідному партнерству, яке підтримує ширші цілі розвитку на всьому континенті.

Висновки й перспективи подальшого розвитку

Відносини Китаю з Анголою є ключовим прикладом його економічної стратегії взаємодії із країнами, багатими на ресурси, зокрема в нафтовому секторі. Це партнерство має вирішальне значення для енергетичної безпеки Китаю та сталого економічного зростання через розвиток інфраструктури в Анголі. Китай вважає Анголу життєво важливим партнером у забезпеченні стабільного постачання ресурсів і зміцненні свого глобального іміджу мирної держави, що розвивається. Проте участь Китаю в Африці викликає занепокоєння серед інших країн через його багатогранні інтереси та стратегічні інвестиції. Складний характер китайсько-ангольських відносин вимагає глибшого аналізу, щоб оцінити наслідки їхньої співпраці для різних секторів і геополітичної динаміки.

Економічна участь Китаю в Анголі демонструє приблизний підхід до країн, що розвиваються, особливо до тих, які мають значні енергетичні ресурси. «Ангольська модель» надає китайським компаніям доступ до сировини, включаючи сиру нафту, і відкриває ринки для китайської продукції, дозволяючи їм інвестувати в країни-партнери. Китай впроваджує «Ангольську модель» економічного співробітництва в багатьох африканських країнах, а іноді і за межами Африки, але обмеження виникають через збройні конфлікти і політичну нестабільність, що збільшують інвестиційні ризики і перешкоджають розширенню політичного впливу.

Майбутнє «Ангольської моделі» містить диверсифікацію інвестицій, розвиток індустріалізації, управління боргом, зміцнення торгових відносин, технологічну співпрацю та урахування геополітичної ситуації. Нові інвестиції можуть допомогти у створенні робочих місць і розвитку навичок, сприяючи стійкому економічному прогресу.

Дослідження китайсько-ангольської інвестиційної моделі показало прагматизм і точність КНР у плануванні та здійсненні своїх планів. Але все ще залишається невирішеним питання щодо того, чи посилене економічне партнерство з Китаєм впливає на політику африканських країн та чи гарантує демократизацію і права людини в Африці. Китай може принести користь африканським країнам, якщо з ними вести необхідну політику, особливо в контексті протистояння між Китаєм та США, що допоможе зміцнити їхню позицію на глобальній арені.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Валігура, Н.Ю., 2020. Стратегія та доктрина зростання китайського впливу в світі. *Наукові записки студентів та аспірантів. Серія «Міжнародні відносини»*, [online] 5, с.43-51. Доступно: <<https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/8261/1/5.pdf>> [Дата звернення 15 листопада 2024].
- Олійник, О.М. та Олійник, Ю.О., 2023. Зовнішньоекономічна політика Китаю як інструмент зростання темпів економічного росту. В: *Сходознавство. Актуальність та перспективи*. Матеріали доповідей IV Міжнародної науково-методичної конференції. Харків, Україна, 24 березня 2023 р. Харків: Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. Ч.2, с.107-109.
- Angola e China assinam acordo para protecção recíproca de investimentos, 2023. *Governo de Angola*, [online] 6 December. Available at: <<https://governo.gov.ao/noticias/1202/governo/acordo-bilateral/angola-e-china-assinam-acordo-para-proteccao-reciproca-de-investimentos>> [Accessed 18 November 2024].
- Angola Economic Outlook, n.d. *African Development Bank Group*. [online]. Available at: <<https://www.afdb.org/en/countries/southern-africa/angola/angola-economic-outlook>> [Accessed 15 November 2024].
- Begu, L.S., Vasilescu, M.D., Stanila, L. and Clodnitchi, R., 2018. China-Angola Investment Model. *Sustainability*, [e-journal] 10 (8), p.2936. <https://doi.org/10.3390/su10082936>
- de Carvalho, P., Kopyński, D. and Taylor, I., 2022. A Marriage of Convenience on the Rocks? Revisiting the Sino–Angolan Relationship. *Africa Spectrum*, [e-journal] 57 (1), pp.5-29. <https://doi.org/10.1177/00020397211042384>
- Forum on China-Africa cooperation*, n.d. [online]. Available at: <<http://www.focac.org/eng/>> [Accessed 15 November 2024].
- GDP growth (annual %), n.d. *World Bank Group*. [online] Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?name_desc=false> [Accessed 15 November 2024].
- Jureńczyk, L., 2020. Analysing China's "Angola Model": A Pattern for Chinese Involvement in Africa? *Strategic Review for Southern Africa*, [e-journal] 42 (2), pp.43-61. <https://doi.org/10.35293/srsa.v42i2.73>
- Machado, P., 2021. *Assessing China and Angola relations: the implications of the 'Angola model' of economic development*. [online] Lisbon: Universidade Católica Portuguesa. Available at: <<http://hdl.handle.net/10400.14/45382>> [Accessed 20 November 2024].
- Pascoal, A., 2013. *Impacto da cooperação Angola-China na construção de infraestruturas e no desenvolvimento social e económico*. Master Thesis. Universidade

de Évora. [online] Available at: <<http://hdl.handle.net/10174/17703>> [Accessed 20 November 2024].

Angop, n.d. Petróleo Rende Mais De Usd 8 Mil Milhões No 2º Trimestre. *Governo de Angola*. [online] Available at: <<https://scm.gov.ao/web/noticias/petr%C3%B3leo-rende-mais-de-usd-8-mil-milh%C3%B5es-no-2%C2%BA-trimestre>> [Accessed 18 November 2024].

ANPG – *Relatório de Gestão 2023*, 2024. [online] Available at: <https://anpg.co.ao/wp-content/uploads/2024/07/ANPG_Relatorio_de_Gestao_2023.pdf> [Accessed 20 November 2024].

REFERENCES

Angola e China assinam acordo para protecção recíproca de investimentos, 2023. *Governo de Angola*, [online] 6 December. Available at: <<https://governo.gov.ao/noticias/1202/governo/acordo-bilateral/angola-e-china-assinam-acordo-para-proteccao-reciproca-de-investimentos>> [Accessed 18 November 2024].

Angola Economic Outlook, n.d. *African Development Bank Group*. [online]. Available at: <<https://www.afdb.org/en/countries/southern-africa/angola/angola-economic-outlook>> [Accessed 15 November 2024].

Angop, n.d. Petróleo Rende Mais De Usd 8 Mil Milhões No 2º Trimestre. *Governo de Angola*. [online] Available at: <<https://scm.gov.ao/web/noticias/petr%C3%B3leo-rende-mais-de-usd-8-mil-milh%C3%B5es-no-2%C2%BA-trimestre>> [Accessed 18 November 2024].

ANPG – *Relatório de Gestão 2023*, 2024. [online] Available at: <https://anpg.co.ao/wp-content/uploads/2024/07/ANPG_Relatorio_de_Gestao_2023.pdf> [Accessed 20 November 2024].

Begu, L.S., Vasilescu, M.D., Stanila, L. and Clodnitchi, R., 2018. China-Angola Investment Model. *Sustainability*, [e-journal] 10 (8), p.2936. <https://doi.org/10.3390/su10082936>

de Carvalho, P., Kopiński, D. and Taylor, I., 2022. A Marriage of Convenience on the Rocks? Revisiting the Sino–Angolan Relationship. *Africa Spectrum*, [e-journal] 57 (1), pp.5-29. <https://doi.org/10.1177/00020397211042384>

Forum on China-Africa cooperation, n.d. [online]. Available at: <<http://www.focac.org/eng/>> [Accessed 15 November 2024].

GDP growth (annual %), n.d. *World Bank Group*. [online] Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?name_desc=false> [Accessed 15 November 2024].

Jureńczyk, L., 2020. Analysing China's "Angola Model": A Pattern for Chinese Involvement in Africa? *Strategic Review for Southern Africa*, [e-journal] 42 (2), pp.43-61. <https://doi.org/10.35293/srsa.v42i2.73>

Machado, P., 2021. *Assessing China and Angola relations: the implications of the 'Angola model' of economic development*. [online] Lisbon: Universidade Católica Portuguesa. Available at: <<http://hdl.handle.net/10400.14/45382>> [Accessed 20 November 2024].

Oliinyk, O.M. and Oliinyk, Yu.O., 2023. Zovnishnoekonomichna polityka Kytaiu yak instrument zrostannia tempiv ekonomichnoho rostu [China's foreign economic policy as an instrument for increasing economic growth rates]. In: *Skhodoznavstvo. Aktualnist ta perspektvy* [Oriental Studies. Relevance and prospects]. Materials of the reports of the IV International Scientific and Methodological Conference. Kharkiv, Ukraine, March 24, 2023. Kharkiv: H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Ch.2, pp.107-109.

Pascoal, A., 2013. *Impacto da cooperação Angola-China na construção de infraestruturas e no desenvolvimento social e económico*. Master Thesis. Universidade de Évora. [online] Available at: <<http://hdl.handle.net/10174/17703>> [Accessed 20 November 2024].

Valihura, N.Iu., 2020. Ctratehiia ta doktryna zrostannia kytaiskoho vplyvu v sviti [Strategy and doctrine of the growth of Chinese influence in the world]. *Naukovi zapysky studentiv ta aspirantiv. Seriia "Mizhnarodni vidnosyny"*, [online] 5, pp.43-51. Available at: <<https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/8261/1/5.pdf>> [Accessed 15 November 2024].

Надійшла: 11.12.2024; Прийнята: 23.01.2025;

Стаття була вперше опублікована онлайн: 04.07.2025

INVESTMENT RISKS OF CHINA IN THE OIL INFRASTRUCTURE OF ANGOLA: ECONOMIC, SOCIAL AND POLITICAL ANALYSIS

Serhii Budnyk

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-5356-0288>,

e-mail: sergiobudnik4659@gmail.com

Kyiv University of Culture,

Ye. Konovalts Str., 36, Kyiv, 01601

The article is devoted to the study of investment risks of China in the oil infrastructure of Angola under the conditions of their partnership, focusing on economic, social and political factors that affect the repayment of China's loan through oil imports from Angola. The main objective of this research is to analyse the influence of Chinese direct investment on the political, socio-economic and macroeconomic development of African countries using the example of Angola, as well as to study changes in everyday life and infrastructure before and after the Chinese investments. The methodological basis of the article is the principle of multifactoriality, which examines all objective and subjective factors that influence historical processes. It allows to conduct a thorough analysis of relations between China and Angola. While applying a statistical method, secondary sources such as the IMF, the World Bank, the National Bank of Angola and ANPG are used. The author analyses reference and statistical material that traces the specifics of relations between the PRC and Angola in political and economic spheres. The forecasting method helps to prognosticate possible development of the "Angolan Model" in the context of Chinese and African relations. It is found out that the main problems of effective resource management in the Angolan economy include the limited quality of institutions, insufficient human capital and dependence on Chinese investments. All this leads to the increase of debts and complicates the diversification of the economy.

The general conclusion of the article emphasises that the Chinese economic activity in Angola can become an example for developing African countries, especially those ones with significant energy resources. The "Angolan model" provides Chinese companies with an access to raw materials, including crude oil, and opens markets for Chinese products, allowing them to invest in partner countries. Still, certain restrictions arise due to armed conflicts and political instability, which increase investment risks and make it difficult to expand some political influence.

Keywords: China; Angola; "Angolan model"; cooperation; investment risks; international relations.

**МІЖНАРОДНЕ
ПРАВО**

**INTERNATIONAL
LAW**

DOI: 10.31866/2616-745X.15.2025.334294
УДК 354-057.341:324]"2004":327.82(477+73)

ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ВИБОРИ 2004 р. В УКРАЇНІ ТА ПОЗИЦІЯ США

Пашков Віктор Олександрович

*Кандидат політичних наук, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4273-2181>,
e-mail: viktor.pashkov.polit@gmail.com
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, Україна, 61022*

Для цитування:

Пашков, В., 2025. Президентські вибори 2004 р. в Україні та позиція США. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 15, с.47-64. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.15.2025.334294>.

Стаття присвячена висвітленню та аналізу позиції і підходів адміністрації Дж. Буша-молодшого щодо президентської виборчої кампанії 2004 р. в Україні та подій Помаранчевої революції. Розкрито міркування та інтереси США, пов'язані з цими виборами, головними з яких стали недопущення потрапляння України на орбіту впливу Росії та відновлення Києвом зовнішньополітичного курсу на європейську інтеграцію. З'ясовано, що офіційна позиція Вашингтона та його політична лінія щодо українських виборів 2004 р. відрізнялися.

На офіційному рівні Сполучені Штати декларували готовність працювати з будь-яким переможцем вільних і чесних президентських виборів в Україні, але у реальності симпатії американських політиків, ЗМІ та діаспори були повністю на стороні лідера прозахідної опозиції В. Ющенка.

Для впливу на суспільно-політичну ситуацію та адміністрацію Л. Кучми США використовували два інструмента – дипломатичний тиск, який з початку 2004 р. постійно зростав, і підтримку зусиль громадських організацій із участі та моніторингу виборів. Зокрема, у 2002–2004 рр. уряд США витратив на програми з підтримки демократії та громадянського суспільства в Україні \$101 млн. Так, у 2004 р. це цілі було виділено \$34 млн., з яких \$18 млн. були спрямовані на різні проекти, пов'язані з висвітленням і моніторингом президентських виборів, що мало забезпечити прозорість виборчої кампанії та підрахунку голосів.

Окрім того, адміністрація Дж. Буша-молодшого застосувала окрему лінію поведінки щодо президента Л. Кучми, який завершував десятирічне правління. В обмін на неформальні гарантії непереслідування після відходу від влади США кулуарно вимагали виконання двох умов – збереження українського контингенту в Іраку та проведення демократичних президентських виборів.

В умовах розгортання масових протестів проти фальсифікації результатів виборів Сполучені Штати 24 листопада 2004 р. першими серед західних країн заявили про невизнання результатів виборів президента України через численні порушення. У наступні тижні США виступали за мирне вирішення політичної кризи в Україні та закликали до зниження суспільної напруженості.

Роль США у президентських виборах 2004 р. в Україні можна визначити як сприяючу, яка полягала у підтримці інфраструктури моніторингу виборів і тиску на владу щодо забезпечення чесності та прозорості виборчої кампанії. Ці зусилля дозволили вирівняти шанси опозиційного кандидата на перемогу.

Методологія дослідження включає загальнонаукові методи, системний підхід, історичний і компаративний методи. Застосування у роботі системного підходу дало змогу розглянути американську політику та зусилля щодо виборів президента України 2004 р. як сукупність взаємопов'язаних кроків і тактик, які були спрямовані на досягнення стратегічних цілей. Використання історичного аналізу дозволило реконструювати хронологію подій і логіку дій адміністрації Дж. Буша-молодшого для впливу на президентську кампанію 2004 р. в Україні.

Ключові слова: Помаранчева революція; президентські вибори 2004 р.; українсько-американські відносини; моніторинг виборів; політична криза; американські неурядові організації.

Вступ

З початком російської агресії проти України в 2014 р. і особливо після відкритого вторгнення Росії 24 лютого 2022 р. Сполучені Штати перетворилися на головного дипломатичного та військового союзника України. Водночас до 2014 р. США як найбільш впливова держава світу проявляла інтерес до подій, політичних процесів і ролі України в Європі. При цьому українсько-американські відносини у реальності ніколи не були настільки позитивними, як вони позиціонувалися офіційно.

У цьому контексті у вітчизняній і західній науковій літературі поворотним моментом, який засвідчив відчутне посилення руху України до Європи та впливу Заходу, насамперед США, на її суспільно-політичне життя стали революційні події восени 2004 р. в Україні, які отримали назву Помаранчева революція. Порівнюючи із європейськими країнами, Сполучені Штати відіграли у цих подіях значно вагомішу роль, прагнучи забезпечити як демократичність волевиявлення, так і власні стратегічні інтереси. Аналіз президентських виборів 2004 р. в Україні крізь призму американської участі та інтересів дозволить більш системно поглянути та осмислити подальшу траєкторію розвитку українсько-американських відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Загалом тема Помаранчевої революції 2004 р. в Україні широко висвітлена у вітчизняних і західних працях, які розкривають причини, рушійні сили, події, поведінку та інтереси основних політичних акторів, перебіг масових протестів на Майдані та інших українських містах. Серед вітчизняних дослідників варто виділити Т. Андрущенко (2005), К. Гольцман (2011), В. Горака (2016), І. Грідіну (2014), В. Моцока (2013), Н. Корнієнко (2015). Водночас більшість українських науковців розглядають президентську кампанію в Україні та революційні події восени 2004 р. або крізь призму теорії демократизації – як громадський виступ проти фальсифікації результатів виборів і авторитарної моделі правління, або крізь геополітичний контекст – протистояння Заходу та Росії на цих виборах.

Зокрема К. Гольцман (2011, с.367) відзначає, що ставка США на українських виборах 2004 р. на прозахідного ліберала В. Ющенка, дружиною якого була представниця американської діаспори, була очевидною. У Вашингтоні вважали, що прихід до влади в Києві проамериканського лідера вирішить проблеми України у сфері демократизації та реформ, прискорить її європейську інтеграцію і покращить двосторонні відносини. У схожому ключі аналізує позицію Заходу на цих виборах Т. Андрущенко. На її думку, розчарувавшись у правлінні Л. Кучми, на Заході побачили у масових протестах на Майдані «вікно можливостей» для зміни авторитарного та неефективного режиму на команду демократів-реформаторів Ющенка-Тимошенко (Андрущенко, 2005, с.74).

Деякі дослідники, як, наприклад Н. Корнієнко та В. Моцок, висвітлюють участь США у президентській кампанії 2004 р. в Україні у контексті американської політики щодо пострадянського простору. В. Моцок (2013, с.99) вважає, що Помаранчеву революцію слід розглядати як частину зусиль Вашингтона зі зміни геополітичного ландшафту у регіоні та послаблення впливу Росії у Східній Європі. У цьому контексті тісно пов'язаними з україн-

ськими подіями 2004 р. є Бульдозерна революція 2000 р. у Сербії, Революція троянд 2003 р. у Грузії та Революція тюльпанів 2005 р. у Киргизстані.

Західні розвідки, присвячені аналізу передумов і перебігу Помаранчевої революції, представлені працями П. Д'аньєрі (D'Anieri, 2007), Т. Куціо (Kuzio, 2012), Ф. Ларабі (Larrabee, 2006), П. Зелюс і Р. Рудінскайте (Žielys and Rudinskaitė, 2014). П. Д'аньєрі та Т. Куціо пояснюють витоки та перебіг революційних подій в Україні восени 2004 р. переважно внутрішніми чинниками – суспільним невдоволенням правлінням Л. Кучми, консолідацією опозиційних сил навколо єдиного кандидата, тиском влади на громадські організації та ЗМІ під час виборчої кампанії, відводячи зовнішнім чинникам другорядну роль. Як відзначає Т. Куціо (Kuzio, 2012, р.397), роль США у подіях в Україні в 2004 р. була швидше сприяючою, ніж визначальною, оскільки їх можливості впливу були обмеженими.

Постановка завдання дослідження

Метою статті є висвітлення та аналіз позиції, лінії поведінки й інструментів впливу адміністрації Буша-молодшого щодо президентської виборчої кампанії та революційних подій 2004 р. в Україні. Завданнями статті є: окреслити інтереси та міркування адміністрації США щодо українських виборів 2004 р.; визначити інструменти, які були використані Вашингтоном для досягнення своїх цілей; охарактеризувати роль США у Помаранчевій революції.

Виклад основного матеріалу дослідження

З кінця 2003 р. головним фокусом українсько-американських відносин стали президентські вибори в Україні. Вашингтон активізував свою увагу до внутрішньої ситуації та майбутніх виборів, які обіцяли стати поворотним моментом для країни і регіону. Президент Л. Кучма завершував правління після двох каденцій, а основна боротьба розгорнулася між діючим прем'єр-міністром В. Януковичем, який виступав за проросійський курс, та колишнім головою уряду В. Ющенком, який декларував прозахідну орієнтацію. Від обрання одного з цих зовнішньополітичних векторів залежали перспективи інтеграції України до Європи.

Іншою причиною активізації інтересу США до України в 2002–2004 рр. стало помітне поліпшення українсько-російських відносин. Так, у травні 2002 р. Україна отримали статус спостерігача в Євразійському Економічному Співтоваристві (ЄврАзЕС). Тоді ж була озвучена ідея створення Україною та РФ консорціуму з управління українською газотранспортною системою. 7 жовтня 2002 р. були підписані російсько-українська міжурядова угода про стратегічну співпрацю у газовій галузі та угода про створення двосторон-

нього консорціуму з управління та розвитку ГТС України (Мальський та Іжнін, 2019, с.8). Окрім того, російська сторона погодилася збільшити об'єми транзиту природного газу до Європи через територію України та реструктуризувати її заборгованість за поставки газу.

У вересні 2003 р. Україна разом із росією, Білоруссю та Казахстаном на саміті в Ялті підписала угоду про створення Єдиного економічного простору (ЄЕП). У грудні того ж року Москва та Київ уклали договір про співробітництво у використанні Азовського моря та Керченської протоки. У квітні 2004 р. обидві ці угоди були ратифіковані Верховною Радою України. Паралельно значно розширилася торговельно-економічна співпраця між країнами: збільшилася присутність російського капіталу в українській економіці, а двосторонній товарообіг у 2002 – 2004 рр. зріс із \$9,5 млрд. до \$17,7 млрд. (Kuzio, 2012, р.398). У 2003–2004 рр. Л. Кучма та в. путін провели двадцять зустрічей, а російський президент десять разів відвідав Україну, всляко підтримуючи поглиблення відносин між країнами.

Політичне зближення РФ і України на фоні наростання американо-російських протиріч викликало занепокоєння у Вашингтоні, підштовхуючи адміністрацію Дж. Буша-молодшого до посилення критики української влади через проблеми з демократією та корупцією і підтримки опозиції, насамперед партій «Наша Україна» В. Ющенко та «Батьківщина» Ю. Тимошенко, які декларували прихильність прозахідній орієнтації.

Офіційною позицією США щодо президентських виборів 2004 р. в Україні було те, що Вашингтон готовий співпрацювати з будь-яким переможцем виборів, незалежно від прізвища, але лише за умови, що вибори пройдуть вільно та чесно. Але у реальності симпатії американських урядовців, преси та української діаспори в США були повністю на стороні В. Ющенко. Розрахунок американців спирався на численні соціологічні дослідження, згідно з якими, за умов демократичних виборів перемогу мав здобути саме прозахідний кандидат. Зі свого боку, представник влади В. Янукович (інкубент) мав шанси перемогти лише при застосуванні адміністративного ресурсу.

Лідер опозиції В. Ющенко у 2001–2004 рр. тричі відвідував Сполучені Штати з приватними візитами, під час яких зустрічався не лише з колишніми, а і з чинними американськими урядовцями. Так, під час візиту 4–8 лютого 2003 р. В. Ющенко зустрівся з віце-президентом США Д. Чейні та першим заступником Держсекретаря Р. Армітіджем для обговорення проблем демократії в Україні (Андрущенко, 2005, с.74). Таким чином американці демонстрували Л. Кучмі, що мають реальну політичну альтернативу.

У січні 2004 р. Дж. Буш-молодший направив українському колезі лист, у якому відзначив, що Сполучені Штати стежать за подіями в Україні та

наголосив на важливості чесності і прозорості виборів президента восени. У листі розвиток стратегічного партнерства країн був прив'язаний у пряму залежність від демократичності майбутніх виборів і спільних зусиль у боротьбі з міжнародним тероризмом, передусім у місії в Іраку.

Після цього політичний тиск Вашингтона на українську владу щодо демократичності виборчого процесу лише посилювався. Про велике значення президентських виборів в Україні для Вашингтона яскраво свідчить динаміка візитів американських представників до Києва у 2004 р. У лютому 2004 р. голова Верховної Ради України В. Литвин зустрівся з головою ради директорів Національного Демократичного Інституту (НДІ), колишнім Держсекретарем США М. Олбрайт, яка закликала до проведення чесних президентських виборів восени.

25 березня 2004 р. Київ відвідав перший заступник Державного секретаря Р. Армітідж, який передав Л. Кучмі новий лист від американського очільника. Головною темою переговорів стали президентські вибори в Україні. У квітні Україну відвідали керівник Агентства США з міжнародного розвитку Е. Націос (10 квітня) та помічник заступника Держсекретаря С. Пайфер (26 квітня).

Голова USAID на зустрічах з українськими урядовцями обговорював розвиток ринку землі, боротьбу з епідемією ВІЛ/СНІДу та проблеми демократії, акцентуючи увагу на майбутніх виборах президента. С. Пайфер у Києві провів зустрічі з прем'єр-міністром В. Януковичем і спікером парламенту В. Литвином. За словами дипломата, його візит був покликаний продемонструвати важливість для США демократичних процесів в Україні та підтримку проведення чесних і вільних президентських виборів (Korniyenko, 2015, р.291). У травні Київ відвідали статусні американські діячі – політолог і дипломат Зб. Бжезинський та экс-президент США Дж. Буш-старший, а також делегація конгресменів.

29 червня 2004 р. під час першої особистої зустрічі з Л. Кучмою на стамбульському саміті НАТО Дж. Буш-молодший знову підкреслив важливість створення умов для демократичного волевиявлення на президентських виборах.

13 серпня 2004 р. Україну відвідав міністр оборони США Д. Рамсфельд. Його візит переслідував дві основні цілі. По-перше, американський високопосадовець мав за три місяці до президентських виборів в Україні ще раз донести до української влади позицію США щодо важливості їх чесності та прозорості. По-друге, Вашингтон хотів впевнитися, що український миротворчий контингент продовжить свою місію в Іраку.

Це питання було важливим для адміністрації Дж. Буша-молодшого напередодні президентських виборів у США у листопаді 2004 р. Присутність українських військ, які становили менше 1 % від міжнародних сил в Іраку, для США не мала стратегічного значення, але була бажаною з політичного погляду. Протягом 2004 р. свої війська з Іраку вивели та де-факто вийшли з коаліції 9 країн. Під час своєї президентської кампанії Дж. Буш-молодший прагнув продемонструвати збереження антиіракської коаліції, щоб нейтралізувати частину критики з боку демократів.

Зі свого боку, президент Л. Кучма, термін повноважень якого вже завершувався, прагнув отримати від США неформальні гарантії непереслідування після відходу від влади для себе та свого оточення. Умовами цього, які кулуарно висував Вашингтон, стали проведення демократичних президентських виборів і збереження українського контингенту в Іраку. Іншим варіантом збереження впливу та активів всередині країни для оточення Л. Кучми була підтримка на президентських виборах В. Януковича як наступника, який би надав йому політичні гарантії недоторканості.

Через тиждень, 18–20 серпня 2004 р., Україну відвідала делегація Сенату США на чолі з сенатором Дж. Маккейном. На зустрічі з президентом Л. Кучмою у Криму американські сенатори закликали владу до проведення чесних президентських виборів, погрожуючи запровадженням санкцій у разі недотримання стандартів демократії. За словами Дж. Маккейна, позиція США полягає у тому, щоб виборча кампанія була вільною від урядових втручань та залякувань.

31 серпня 2004 року у рамках інспекції виконання програми зі знищення зброї масового враження Київ відвідав американський сенатор Р. Лугар. Під час візиту до української столиці він спілкувався з усім вищим керівництвом України – провів телефонну розмову з президентом Л. Кучмою, зустрівся з міністром закордонних справ К. Грищенком, головою Верховної Ради України В. Литвином та обома головними кандидатами у президенти. Ще через тиждень, 7–8 вересня, для обговорення політичних проблем двосторонніх відносин до України приїхав заступник Держсекретаря Дж. Теффт.

Паралельно з візитами американських урядовців політичну активність у цьому питанні проявляв Конгрес США. 22 липня 2004 р. Сенат ухвалив резолюцію, у якій закликав українську владу забезпечити проведення демократичних, прозорих і чесних президентських виборів. Резолюція містила перелік чітких вимог до уряду України:

- забезпечити прозорість виборчих процедур до, в період і після виборів;
- забезпечити представництво у виборчих комісіях від різних партій, рівний доступ всіх учасників виборів до ЗМІ;

- гарантувати вільний доступ українських і міжнародних спостерігачів до всіх передвиборчих заходів, голосування та підрахунку результатів;
- не допускати будь-яких випадків залякування або тиску з боку влади на ЗМІ;
- гарантувати покарання порушників виборчого законодавства.

5 жовтня 2004 року Палата представників ухвалила аналогічну резолюцію, однак поповнила її текст двома додатками. У першому конгресмени зверталися до Дж. Буша-молодшого із закликом використати усі доступні дипломатичні та інші засоби для забезпечення дотримання виборчого законодавства і процедур українськими офіційними особами, кандидатами та партіями. У другому доповненні американські законодавці закликали президента чітко заявити українській владі, кандидатам і партіям про високий рівень уваги Сполучених Штатів до президентської кампанії в Україні та те, що вона стане головним чинником, що визначатиме майбутні відносини між країнами (Dubovuk, 2006). Обидві палати Конгресу ухвалили резолюцію про українські вибори одноголосно.

Політичний спад і скандали в українсько-американських відносинах у першій половині 2000-х рр. сприяли тенденції подальшого скорочення допомоги Україні, яка намітилась в останні роки правління Б. Клінтона. Так, у 2001 р. Україна отримала від США \$229 млн допомоги, що було на 16 % менше, порівнюючи із 2000 р. (D'Anieri, 2007). У подальшому обсяги американської допомоги лише скорочувались. На 2002 р. Конгрес затвердив виділення Україні \$179 млн допомоги, однак після початку скандалу з «Кольчугами» уряд США заморозив майже третину цієї суми. У 2003–2004 рр. за пропозицією Білого дому Києву було виділено \$155 млн і \$143,5 млн відповідно. Паралельно зі зменшенням обсягів допомоги Україні американський уряд чітко окреслив пріоритетні напрямки – підтримка економічних реформ, демократизація та охорона здоров'я. Іншим сферам приділялося значно менше уваги.

При цьому слід відзначити, що за часів першої президентської каденції Дж. Буша-молодшого Україна стабільно отримувала близько 20 % від загальної допомоги пострадянським країнам. У цьому контексті американські урядовці постійно підкреслювали, що хочуть бачити Україну сучасною демократичною державою. На фоні загального скорочення американської допомоги Україні у цей період фінансування програм, пов'язаних з підтримкою демократії та громадянського суспільства, навіть трохи збільшилося, а їх частка у загальній допомозі зросла із 15 % (2001) до 32 % (2004) (Bunce and Wolchik, 2006, p.9).

Фінансування програм з підтримки демократії та громадянського суспільства у першій половині 2000-х рр. поступово зростало. У 2001 р. уряд США виділив на це \$28 млн., у 2002 р. – 32 млн, 2003 р. – \$35 млн, а у 2004 р., у рік президентських виборів, – \$34 млн (Žielys and Rudinskaitė, 2014, p.83). Ці кошти надходили через такі структури як USAID, Міжнародний республіканський інститут (MPI), Національний фонд задля демократії (НФД), Національний демократичний інститут (НДІ) та ін.

Відповідні програми американської допомоги реалізовувались під загальним напрямком USAID «розвиток демократії та управління», який охоплював широке коло пріоритетів і цілей – верховенство права, підтримку адміністративної реформи, розвиток спроможностей і партнерства місцевих громад, підтримку свободи слова, неурядових організацій, захист прав людини, моніторинг виборів, розбудову політичних партій, посилення ефективності діяльності парламенту.

Започаткований у вересні 2002 р. проєкт «Мережа громадянської дії в Україні» був спрямований на посилення організаційної спроможності громадських організацій та більш широке залучення громадян і неурядових організацій до виборчих компаній. У рамках проєкту у 2004 р. надавались виборчі гранти для організації дебатів, круглих столів і інших заходів, пов'язаних з висвітленням програм і кандидатів.

Окремим напрямком стала діяльність із моніторингу виборів. Протягом 2003–2004 рр. США надали \$18 млн. на програми і проєкти, пов'язані з президентськими виборами, тоді як ЄС виділив лише €1 млн. (Гольцман, 2011, с.368).

11 вересня 2004 р. Л. Кучма надіслав Дж. Бушу-молодшому листа, в якому запевнив, що Україна залишається вірною своїм зобов'язанням як активний учасник Антитерористичної коаліції, тим самим пообіцявши, що український миротворчий контингент в Іраку залишатиметься принаймні до інавгурації нового президента, що цілком влаштувало Вашингтон.

31 жовтня 2004 р. відбувся перший тур президентських виборів, у якому головні кандидати отримали однакову підтримку виборців – В. Ющенко (39,9 %), В. Янукович (39,3 %). Другий тур був призначений на 21 листопада. Реагуючи на ці результати, 11 листопада 2004 р. Дж. Буш-молодший призначив сенатора Р. Лугара своїм представником під час другого туру президентських виборів.

14–16 листопада, напередодні другого туру президентських виборів, Сполучені Штати відвідав Голова Верховної Ради України В. Литвин, де обговорив з американськими урядовцями перебіг виборчого кампанії.

18 листопада Білий дім опублікував заяву, в якій знову вимагав від керівництва України забезпечити проведення демократичних і вільних виборів

21 листопада без зловживань і тиску з боку влади. Прибувши до Києва, сенатор Р. Лугар 19 листопада передав Л. Кучмі лист від Дж. Буша-молодшого. У ньому американський президент зазначав, що США пильно стежили за ситуацією в Україні та порушеннями під час першого туру виборів (залякуваннями, нерівним доступом кандидатів до ЗМІ, використанням адміністративного ресурсу, тиском податкової на опозиційні медіа). У разі їх повторення у другому турі голосування Дж. Буш-молодший погрожував серйозним погіршенням відносин між країнами, включно з економічними санкціями, блокуванням вступу України до СОТ та ін., та поклав персональну відповідальність за проведення демократичних виборів на Л. Кучму (Моцок, 2013, с.100). Непублічно українській стороні було повідомлено, що Конгрес готує законопроект про запровадження санкцій проти керівництва України у разі фальсифікацій виборів. Можливі санкції включали візові обмеження, блокування рахунків урядовців і членів їх родин.

21 листопада 2004 р. відбувся другий тур президентських виборів. Після закриття виборчих дільниць у ніч на 22 листопада штаб опозиційного кандидата В. Ющенка заявив про масові фальсифікації на користь В. Януковича та закликав громадян вийти на вулиці. 22 листопада Р. Лугар на прес-конференції в Києві заявив: «зараз стало очевидним, що агресивний і потужний план фальсифікації та зловживань у день голосування був задіяний або під керівництвом, або у співпраці з владою» (Горак, 2016, с.453). Відповідальність за ситуацію представник США поклав на президента Л. Кучму, відзначивши, що у разі нерозв'язання цієї кризи Вашингтон змушений буде переглянути свої відносини з Києвом.

Попри це 24 листопада ЦВК оголосила переможцем виборів В. Януковича. На той момент протести в Україні проти фальсифікацій на виборах лише набирали силу. Того ж дня Державний секретар США К. Пауелл заявив, що Сполучені Штати не визнають результатів виборів президента України, оскільки значні порушення під час виборчого процесу не дають підстав для цього. Також у телефонній розмові очільник американської дипломатії закликав Л. Кучму до пошуку виходу з політичної кризи та застеріг владу від використання сили проти протестуючих. Серед країн Заходу США першими відмовились визнавати результати голосування 21 листопада та закликали до справедливого розгляду всіх порушень. Натомість В. Януковича з перемогою на той момент вже привітали президенти Росії та Білорусі.

Американські політики, громадськість і ЗМІ загалом позитивно сприйняли Помаранчеву революцію. Офіційні особи та політики у Вашингтоні ледь не відкрито підтримували протестуючих у Києві. Конгресмени та се-

натори у своїх публічних коментарях активно висловлювали позитивне ставлення до протестів на Майдані та В. Ющенко як кандидата у президенти. Зокрема, радниця президента США з національної безпеки К. Райс недвозначно заявляла про дух свободи на місцевих площах України (Бергланд, 2006, с.165). Американські ЗМІ, висвітлюючи події Помаранчевої революції, позиціонували їх як імпульс до демократичних перетворень у країні, звільнення від лещат путінського авторитаризму, а протестуючих – як мирних і відважних борців за свободу та демократію.

У американській пресі домінувала беззаперечна симпатія до В. Ющенко як до прозахідного ліберала та жертви фальсифікацій на виборах, а кількість його фотографій, порівнюючи із І. Януковичем, становила як мінімум 5 до 1 (Грідіна та Іванченко, 2014, с.249). Натомість провладний кандидат В. Янукович і чинний президент Л. Кучма критикувалися за кримінальне минуле, махінації під час виборів, корупцію, авторитарний стиль керівництва та проросійську орієнтацію.

На цьому фоні в американських ЗМІ конструювався амбівалентний образ України. З одного боку, вона представлялася недостатньо розвинутою державою з авторитарним режимом і радянським минулим, часто згадувалася у прив'язці до Росії. З іншого боку, підкреслювався демократичний потенціал і прагнення народу до європейського майбутнього.

В умовах розгортання вуличних протестів в Україні офіційний Вашингтон сконцентрував свої зусилля на запобіганні ескалації. З одного боку, американці закликали Л. Кучму та його оточення не робити подальших кроків з легалізації «перемоги» В. Януковича, щоб не поглиблювати напругу, а з іншого – зверталися до команди В. Ющенко із проханням утриматися від односторонніх дій (захоплення адміністративних будівель, перебирання влади) в обхід демократичних процедур. Однак події Помаранчевої революції свідчать, що заклики США переважно ігнорувалися як владою, так і опозицією, оскільки ставки у боротьбі були максимальними. Мирний вихід з кризи був досягнутий не стільки через зовнішній вплив, скільки через потужний тиск вулиці та схильність українських еліт до неформальних домовленостей.

Попри переконання російських політичних еліт про американську участь в організації «кольорової революції» в Україні, Вашингтон сам по собі не створював революційну ситуацію, а лише успішно долучився до її врегулювання, намагаючись спрямовувати події у вигідне для себе русло.

Засобами залучення США до політичних процесів в Україні у цей період стали дипломатичний тиск на українську владу, моніторинг виборів і підтримка неурядових організацій у їх зусиллях у забезпеченні чесних виборів. Зокрема, такі американські неурядові організації як МРІ, НДІ, НФД і Фонд

Сороса відіграли важливу роль у організації моніторингу виборів і екзит-полів. Акцентуючи увагу на виявлених зловживаннях і махінаціях, ці організації опосередковано сприяли легітимації протестів і маргіналізації кандидата від влади (Тишкун, 2010, с.126). Ці інструменти допомогли зміцнити опозиційні сили, вирівняти їх шанси на перемогу. У підсумку США стали одним з головних бенефіціарів Помаранчевої революції, вдало використавши її для посилення свого впливу на пострадянському просторі.

США вітали відправлення до Києва міжнародних посередників для переговорів між владою та опозицією. До неї увійшли голова ОБСЄ Я. Кубіш, чинний та колишній президенти Польщі О. Квасневський і Л. Валенса, литовський президент В. Адамкус і Генеральний секретар НАТО Х. Солана. Основною їх пропозицій для виходу з кризи став план Квасневського, який передбачав переголосування другого туру виборів.

Такий підхід підтримали США, Канада та ЄС. 29 листопада 2004 року сенатор Р. Лугар виступив за проведення нового туру президентських виборів. У результаті кількох раундів переговорів на початку грудня В. Януковичу та В. Ющенко домовились про переголосування другого туру. Державний департамент США вітав кроки з виходу з політичної кризи – рішення Верховного Суду України від 3 грудня про скасування постанови ЦВК щодо визнання перемоги В. Януковича та рішення Верховної Ради України від 8 грудня щодо ухвалення політичної реформи.

10 грудня Державний секретар К. Пауелл заявив, що США виступають за мирне вирішення політичної кризи в Україні, а рішення про повторний другий тур виборів видається найкращим виходом із ситуації (Larrabee, 2006, р.97). Тоді ж Пауелл провів телефонну розмову з Л. Кучмою, в якій привітав прийняття Верховною Радою політичної реформи, яка відкривала можливість для мирного розв'язання кризи.

26 грудня 2004 р. відбувся повторний другий тур президентських виборів, за результатами якого перемогу здобув В. Ющенко (52 %), ставши третім президентом незалежної України. 28 грудня Державний секретар К. Пауелл у телефонній розмові привітав В. Ющенка з перемогою на виборах.

Адміністрація Дж. Буша-молодшого сповна скористалася вікном можливостей, яке створила політична криза 2004 р. в Україні. З приходом «помаранчевих сил» до влади у Києві Україна перетворилася на союзника Вашингтона у регіоні, зупинився її рух до орбіти впливу Росії. Окрім того, з політичної сцени був усунений колишній президент Л. Кучма, з особистістю якого в США пов'язували демократичний регрес України та застій у двосторонніх відносинах.

Висновки

Наближення президентських виборів 2004 р. в Україні зумовило суттєву активізацію уваги Вашингтона до українського напрямку. Їх важливе значення для США полягало у тому, що значною мірою від результатів виборів президента залежав зовнішньополітичний вектор Києва. Головне занепокоєння адміністрації Дж. Буша-молодшого у цьому контексті викликав поступовий дрейф у 2002–2004 рр. українського керівництва у бік Росії та її інтеграційних проєктів.

Окрім того, політична напруженість у двосторонніх відносинах і проблеми з демократією та реформами в Україні, пов'язані з діями адміністрації Л. Кучми, визначили ставку США на підтримку прозахідних опозиції на чолі з колишнім прем'єр-міністром В. Ющенком.

Для впливу на суспільно-політичну ситуацію в Україні та досягнення своїх цілей адміністрація Дж. Буша-молодшого застосувала два основні інструменти – дипломатичний тиск на владу і вплив через громадські організації на організацію виборчої компанії. Дипломатичний тиск включав візити та заяви американських дипломатів і урядовців, листи Дж. Буша-молодшого з вимогами до президента Л. Кучми забезпечити чесні та вільні вибори, погрози запровадження візових і економічних санкцій, погіршення двосторонніх відносин.

Другий інструмент впливу передбачав створення за допомогою програм з підтримки демократії та громадянського суспільства (навчання спостерігачів і партійних лідерів, підтримка громадських організацій і опозиційних ЗМІ, екзит-полів) дійового механізму моніторингу виборчої компанії та фіксації порушень.

Після оголошення ЦВК України 24 листопада 2004 р. переможцем виборів тодішнього прем'єр-міністра В. Януковича США першими серед західних країн заявили про невизнання результатів виборів через численні порушення. В умовах розгортання масових протестів в Україні адміністрація Дж. Буша-молодшого сконцентрувалася на запобіганні ескалації, закликаючи до мирного вирішення політичної кризи до зниження напруженості. У подальшому Сполучені Штати вітали політичний компроміс у вигляді переголосування другого туру виборів і ухвалення політичної реформи.

Ступінь і форма американської участі у Помаранчевій революції залишається доволі дискусійним питанням. Можна впевнено стверджувати, що США офіційно вітали революційні трансформації на пострадянському просторі, тим самим посиливши загальне враження про їх активне залучення до подій. У Стратегії національної безпеки США 2006 р. відзначалося, що революції в Грузії, Україні та Киргизстані принесли нову надію на свободу

на всьому євразійському просторі. «Кольорові революції» посилили прозахідну орієнтацію цих трьох країн, але політичні режими, які виникли в їх результаті, хоч і були більш демократичними, ніж попередники, однак у підсумку виявилися нестійкими.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Андрущенко, Т., 2005. Зовнішні чинники президентської виборчої кампанії 2004 року. *Політичний менеджмент*, 3, с.71-79.
- Бергланд, Р., 2006. Висвітлення і рецепція Помаранчевої революції в американській пресі. *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*, 28, с.163-167.
- Гольцман, К., 2011. Роль зовнішніх сил у «помаранчевій революції» 2004 року через призму концепції транснаціональної гегемонії. *Політологічні та соціологічні студії*, 10, с.364-373.
- Горак, В., 2016. «Помаранчева революція» в Україні: концепції, інтерпретації, оцінки. *Історіографічні дослідження в Україні*, 26, с.439-467.
- Грідіна, І. та Іванченко, В., 2014. «Помаранчева революція» в Україні в засобах масової інформації США та Російської Федерації. *Історичні і політологічні дослідження*, 1-2, с.246-256.
- Мальський, М. та Іжнін, І., 2019. Політичні передумови та міжнародний контекст українських революцій. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*, 46, с.3-14.
- Моцок, В., 2013. «Електоральна революція» в американській політиці сприяння демократії для Східної Європи. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*, 25-26, с.97-102.
- Тишкун, Ю., 2010. «Третій сектор» в Україні у контексті реалізації зовнішньополітичних інтересів держав Заходу. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*, 22, с.124-129.
- Bunce, V. and Wolchik, S., 2006. Favorable Conditions and Electoral Revolutions. *Journal of Democracy*, 17 (4), pp.5-18.
- D'Anieri, P., 2007. *Understanding Ukrainian politics: power, politics, and institutional design*. London: Routledge.
- Dubovyk, V., 2006. U.S.-Ukraine Relations. The Long Road to Strategic Partnership. *PONARS Policy Memo*, [online] 424. Available at: <https://ponarseurasia.org/wp-content/uploads/attachments/pm_0424-2.pdf> [Accessed 18 February 2025].
- Korniyenko, N., 2015. The Evolution of the U.S. Position toward Democratic Development of Ukraine (2000-2008). *Codrul Cosminului*, [online] 21 (2), pp.287-

298. Available at: <http://atlas.usv.ro/www/codru_net/CC21/2/ukraine.pdf> [Accessed 18 February 2025].

Kuzio, T., 2012. Ukraine's relations with the West since the Orange Revolution. *European Security*, [online] 21 (3), pp.395-413. Available at: <https://shron1.chtyvo.org.ua/Taras_Kuzio/Ukraines_relations_with_the_West_since_the_Orange_Revolution.pdf?PHPSESSID=lfh5s87gciie8vip9hsmo0j81> [Accessed 18 February 2025].

Larrabee, F.S., 2006. Ukraine and the west. *Survival*, [e-journal] 48 (1), pp.93-110. <https://doi.org/10.1080/00396330600594298>

Žielys, P. and Rudinskaitė, R., 2014. US democracy assistance programs in Ukraine after the Orange Revolution. *Communist and Post-Communist Studies*, [e-journal] 47, pp.81-91. <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2014.01.006>

REFERENCES

Andrushchenko, T., 2005. Zovnishni chynnyky prezydentskoi vyborchoi kampanii 2004 roku [External factors of the 2004 presidential election campaign]. *Political studies*, 3, pp.71-79.

Berhland, R., 2006. Vysvitlennia i retseptsiia Pomaranchevoi revoliutsii v amerykanskii presi [Coverage and reception of the Orange Revolution in the American press]. *Visnyk of the Lviv University. Series Journalism*, 28, pp.163-167.

Bunce, V. and Wolchik, S., 2006. Favorable Conditions and Electoral Revolutions. *Journal of Democracy*, 17 (4), pp.5-18.

D'Anieri, P., 2007. *Understanding Ukrainian politics: power, politics, and institutional design*. London: Routledge.

Dubovyk, V., 2006. U.S.-Ukraine Relations. The Long Road to Strategic Partnership. *PONARS Policy Memo*, [online] 424. Available at: <https://ponarseurasia.org/wp-content/uploads/attachments/pm_0424-2.pdf> [Accessed 18 February 2025].

Holtzman, K., 2011. Rol zovnishnykh syl u "pomaranchevii revoliutsii" 2004 roku cherez pryzmu kontseptsii transnatsionalnoi hehemonii [The role of external forces in the "Orange Revolution" of 2004 through the prism of the concept of transnational hegemony]. *Politologichni ta sotsiologichni studii*, 10, pp.364-373.

Horak, V., 2016. "Pomarancheva revoliutsiia" v Ukraini: kontseptsii, interpretatsii, otsinky [The "Orange Revolution" in Ukraine: Concepts, Interpretations, Assessments]. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini*, 26, pp.439-467.

Hridina, I. and Ivanchenko, V., 2014. "Pomarancheva revoliutsiia" v Ukraini v zasobakh masovoi informatsii SShA ta Rosiiskoi Federatsii [The "Orange Revolution" in Ukraine in the Mass Media of the USA and the Russian Federation]. *Istorychni i politologichni doslidzhennia*, 1-2, pp.246-256.

Korniienko, N., 2015. The Evolution of the U.S. Position toward Democratic Development of Ukraine (2000-2008). *Codrul Cosminului*, [online] 21 (2), pp.287-

298. Available at: <http://atlas.usv.ro/www/codru_net/CC21/2/ukraine.pdf> [Accessed 18 February 2025].

Kuzio, T., 2012. Ukraine's relations with the West since the Orange Revolution. *European Security*, [online] 21 (3), pp.395-413. Available at: <https://shron1.chtyvo.org.ua/Taras_Kuzio/Ukraines_relations_with_the_West_since_the_Orange_Revolution.pdf?PHPSESSID=lfh5s87gciie8vip9hsmo0j81> [Accessed 18 February 2025].

Larrabee, F.S, 2006. Ukraine and the west. *Survival*, [e-journal] 48 (1), pp.93-110. <https://doi.org/10.1080/00396330600594298>

Malskyi, M. and Izhnin, I., 2019. Politychni peredumovy ta mizhnarodnyi kontekst ukraïnskykh revoliutsii [Political Preconditions and International Context of Ukrainian Revolutions]. *Visnyk of the Lviv University. Series International Relations*, 46, pp.3-14.

Motsok, V., 2013. "Elektoralna revoliutsiia" v amerykanskii politytsi spriïannia demokratii dlia Skhidnoi Yevropy ["Electoral Revolution" in the American Policy of Promoting Democracy for Eastern Europe]. *Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu*, 25-26, pp.97-102.

Tyshkun, Yu., 2010. "Tretii sektor" v Ukraini u konteksti realizatsii zovnishnopolitychnykh interesiv derzhav Zakhodu ["The Third Sector" in Ukraine in the Context of the Implementation of Foreign Policy Interests of Western States]. *Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku*, 22, pp.124-129.

Žielys, P. and Rudinskaitė, R., 2014. US democracy assistance programs in Ukraine after the Orange Revolution. *Communist and Post-Communist Studies*, [e-journal] 47, pp.81-91. <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2014.01.006>

Надійшла: 11.03.2025; Прийнята: 23.04.2025;

Стаття була вперше опублікована онлайн: 04.07.2025

PRESIDENTIAL ELECTIONS 2004 IN UKRAINE AND THE U.S. POSITION

Viktor Pashkov

*PhD in Political Sciences, Associate Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4273-2181>,
e-mail: viktor.pashkov.polit@gmail.com
V. N. Karazin Kharkiv National University,
Kharkiv, Ukraine, 61022*

The article is devoted to highlighting and analysing positions and approaches of the administration of George Bush Jr. regarding the presidential election campaign 2004 in Ukraine and the events of the “Orange Revolution”. The author reveals the considerations and interests of the U.S. related to those elections, the main of which were to prevent Ukraine from falling into the orbit of the Russian influence and to restore Kyiv foreign policy course towards European integration. It is found out that the official position of Washington and its political line on Ukrainian elections 2004 were different.

At the official level, the U.S. declared readiness to work with any winner of free and fair presidential elections in Ukraine, but in reality, the sympathies of American politicians, media and diaspora were completely on the side of the pro-Western opposition leader, V. Yushchenko.

The U.S. used two instruments in order to influence the social and political situation and administration of L. Kuchma: diplomatic pressure, which had been constantly growing since the beginning of 2004, and support for the efforts of public organisations in participating and monitoring the elections. In particular, in 2002–2004, the U.S. government spent \$101 million on programmes to support democracy and civil society in Ukraine. Thus, in 2004, for example, \$34 million was allocated for these purposes, including \$18 million for various projects related to highlighting and monitoring the presidential elections aimed at ensuring the transparency of the electoral process and vote counting.

Additionally, the administration of George Bush Jr. applied a separate line of activity against President L. Kuchma, who had completed ten years in power. In exchange for informal guarantees of non-investigation after he left power, behind the scenes, U.S. demanded the fulfilment of two conditions: preservation of the Ukrainian contingent in Iraq and holding of democratic presidential elections.

In the context of mass protests against the falsification of the election results, on 24 November 2004, the U.S. became the first Western country to declare its non-

recognition of the results of the presidential elections in Ukraine, citing numerous violations. In the weeks that followed, the U.S. advocated a peaceful solution to the political crisis in Ukraine and called for a reduction in the social tension.

The U.S. role in the presidential elections 2004 in Ukraine can be defined as contributing, which was to support the infrastructure of election monitoring and pressure on the authorities in ensuring the honesty and transparency of the election company. These efforts made it possible to equalise the opposition candidate's chances of victory.

The research methodology includes general scientific methods, a systematic approach, historical and comparative methods. The use of a systematic approach allows to consider the U.S. policy and efforts regarding the presidential elections 2004 in Ukraine as a set of interrelated steps and tactics that were aimed at achieving strategic goals. The appliance of historical analysis makes it possible to reconstruct the chronology of events and the activity logic of the administration of George Bush Jr. to influence the presidential company 2004 in Ukraine.

Keywords: "Orange Revolution"; presidential elections 2004; Ukrainian-American relations; election monitoring; political crisis; American non-governmental organisations.

**РЕГІОНАЛЬНІ
СТУДІЇ**

**REGIONAL
STUDIES**

DOI: 10.31866/2616-745X.15.2025.334296
УДК 329.12:328.16]:321.7"20"

ВНУТРІШНЬОСИСТЕМНІ ФАКТОРИ КРИЗИ
ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Дем'яненко Борис Леонідович^{1а},
Прядко Тетяна Петрівна^{2а}

¹ *Доктор політичних наук, професор,*
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6000-1713>,
e-mail: dem-@ukr.net,

² *Кандидатка політичних наук, старша викладачка,*
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9010-6399>,
e-mail: tanja_striha@ukr.net

^а *Університет Григорія Сковороди в Переяславі,*
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, Київська обл., 08401

Для цитування:

Дем'яненко, Б.Л., та Прядко, Т.П., 2025. Внутрішньосистемні фактори кризи ліберальної демократії в сучасному світі. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 15, с.66-90. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.15.2025.334296>.

У статті констатовано, що натепер уявлення про кризу ліберальної демократії стало домінантним у соціально-філософському й політологічному дискурсах. Більшість досліджень представляють ліберальну демократію в європейському досвіді або пострадянському. У вітчизняній політичній науці досі відчувається брак фундаментальних комплексних досліджень прояву кризових явищ і прогнозування перспектив ліберально-демократичних цінностей і практик у глобальних масштабах. Метою дослідження є виокремлення внутрішньосистемних факторів суспільного розвитку сучасності, які викликають антидемократичні й антиліберальні трансформації існуючих розвинутих ліберальних демократій світу. Автори припускають, що сучасна криза ліберальної демократії може бути продуктивно досліджена на змістовних розломах сучасності, у широкому

ДЕМ'ЯНЕНКО БОРИС ЛЕОНІДОВИЧ, ПРЯДКО ТЕТЯНА ПЕТРІВНА ВНУТРІШНЬОСИСТЕМНІ ФАКТОРИ КРИЗИ ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

контексті взаємовпливів доктрин і політичних ідеологій демократії й лібералізму, зростання популістських тенденцій у світі, посилення авторитаризму та кризи ліберально-демократичних інституцій, в умовах новітніх геополітичних змін і стратегічних переформатувань інтересів. Під час проведення дослідження використано соціологічний, історичний, структурно-функціональний, системний, компаративний, методи аналізу й синтезу, дедукції та індукції, прогнозування, спостереження. Акцентовано увагу на небезпеці кризи ліберальної демократії, оскільки посилення антидемократичних тенденцій на планеті не лише має суттєві негативні наслідки для особистих прав і свобод людей, але й продукує економічні та безпекові ризики.

Ключові слова: демократія; ліберально-демократична доктрина; внутрішньосистемна криза; сучасне суспільство; політичні партії; вибори; глобалізація; популізм; авторитаризм.

Вступ

Тенденції, які спостерігаються у світовому політичному процесі протягом понад двох десятиліть XXI ст., свідчать про те, що курс на побудову держав, зокрема розвинених, на засадах ліберальної демократії дедалі частіше суперечить інтересам громадянського суспільства і поступово втрачає свій конструктивний зміст. В окремих царинах розвитку ліберально-демократична доктрина розбудови сучасних суспільств уже демонструє контрпродуктивну сутність. Українська держава як член світового співтовариства закономірно не може перебувати осторонь від цих актуальних, надважливих і надскладних процесів. Після проголошення незалежності у 1991 р. вищі органи державної та політичної влади України, орієнтуючись на провідні світові тенденції того часу і високі суспільні очікування, задекларували курс на побудову Української держави на засадах ліберальної демократії. Попри серйозні виклики, суперечливі результати реалізації цього курсу та навіть періодичні відступи протягом понад трьох десятиліть, ліберально-демократичні принципи і надалі залишаються ключовим орієнтиром для українських державотворців і політичної еліти.

Застереження щодо ризиків і вад демократичного врядування, включено з реальними небезпеками його переродження, звучали від початку утвердження демократичної ідеї в політичній практиці модерну. Про кризу демократичного врядування йдеться переважно у двох вимірах: по-перше, коли ліберальна демократія заперечується іншими формами врядування та організацією суспільного життя. Практичним проявом цього виміру слугував тоталітарний виклик демократії у XX ст., який нищив і відкидав демо-

кратичне врядування, позиціонуючи себе як правдиве народовладдя (тому номінально долучався до демократичної ідеї). По-друге, коли з певних причин ліберальна демократія і вибудований нею суспільний лад не спроможні упоратися з новими проблемами і викликами функціонування суспільства. Криза ліберальної демократії маркує ситуацію, коли демократія виявляється нездатною впоратися з тиском іншорідних сил і перероджується на систему взаємодій, далеку від демократичних принципів (Шамрай, 2018, с.94-95) (втрачає дієвість під тиском внутрішніх проблем і колізій соціально-політичного розвитку суспільства).

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Починаючи з другої половини ХХ ст., сутність демократії, її характерні риси, національні та типологічні моделі, проблеми функціонування й перспективи розвитку стали об'єктом пильної уваги науковців, політиків і державних діячів, які дотримуються різноманітних методологічних підходів та ідеологічних поглядів. У контексті аналізу кризових проявів і прогнозування майбутнього ліберальної демократії в ХХІ ст. особливо важливими є численні дослідження провідних західних фахівців, які мають потужний досвід державного управління, політичної та науково-дослідної діяльності, зокрема – Зб. Бжезінського (2012), Ю. Габермаса (2005), Н. Фергюсона (2020), Ф. Фукуями (2019; 2023; Fukuyama, 1992; Кінець історії?, б.д.), С. Хантінгтона (1975; 1991; 2020), С. Гантінгтон (2020). Деструктивні процеси у ліберальних демократіях – державах-учасницях ЄС, а також у країнах, що претендують на членство в об'єднанні, увиразнилися в політологічному дискурсі останніх двох десятиліть: спостерігається посилення песимістичних настроїв щодо перспектив неоліберальної демократії, тональність академічних розвідок стає тривожнішою (Л. Даймонд (Diamond, 2017), С. Левітські та Д. Зіблатт (Levitsky and Ziblatt, 2018), Я. Мунк (Mounk, 2018), М. Платтнер (Plattner, 2017), Д. Ренсімен (Runciman, 2018), Е. Тодд (2006)). Серед зарубіжних дослідників варто також назвати авторів, які сконцентровані на вивченні саме тенденції антидемократичності сучасності (Дж. Бреннан, Л. Вей, П. Дж. Денін, Я. Зелонка та ін.). Натепер уявлення про кризу ліберальної демократії стало домінантним у соціально-філософському й політологічному дискурсах. Практичним вираженням цього тренду можна розглядати працю Ф. Карстена і К. Бекмана (Karsten and Beckman, 2012), у якій автори критикують ліберальну демократію, убачаючи у ній диктат більшості й держави, форму колективістського панування, що унеможлиблює особисті свободи.

ДЕМ'ЯНЕНКО БОРИС ЛЕОНІДОВИЧ, ПРЯДКО ТЕТЯНА ПЕТРІВНА ВНУТРІШНЬОСИСТЕМНІ ФАКТОРИ КРИЗИ ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

У більшості досліджень ліберальна демократія представлена в європейському досвіді або ж пострадянському. Майже відсутні наукові розвідки, які б демонстрували саме українські соціально-політичні, філософські й міждисциплінарні перспективи ліберальної демократії, наявність її кризи і можливі шляхи подолання. Проте публікації (зокрема, дисертаційні дослідження) О. Барабаша (2019), С. Білошицького (2013), Н. Гедікової (2007; 2010), В. Голоперова (2008), Т. Грозницької (2000), Б. Дем'яненка (2020), С. Карпової (2019), О. Кокорева (2020), Н. Сбітневої (2002), К. Федоришиної (2021), В. Шамрай (2018) свідчать про посилення уваги українських науковців до питань демократизації та лібералізації сучасних суспільств.

Формулювання цілей статті

Метою статті є виокремлення внутрішньосистемних факторів суспільного розвитку сучасності, які викликають антидемократичні й антиліберальні трансформації існуючих розвинутих ліберальних демократій світу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Глибинна сутність ліберально-демократичної доктрини полягає в тому, щоб забезпечити гармонійне поєднання індивідуальних свобод і прав людини та громадянина із представницькою формою уряду. Головні аспекти ліберально-демократичної доктрини представлені: *індивідуальними свободами і правами* (слова, релігії, суспільно-політичні права, право власності та ін.); *демократією* (влада повинна впливати з волі громадян через вільні, періодичні і справедливі вибори); *правовою державою* (рівне (однакове) застосування законів для всіх громадян, забезпечення їх прав і свобод, конституційне обмеження влади); *ринковою економікою* (приватна власність, конкуренція та індивідуальна ініціатива є ключовими елементами економічного успіху та інновацій); *толерантністю та багатством суспільства*.

Після завершення Другої світової війни демократія значно зміцнилась і поширилась у світі. Якщо у 1941 р. лише трохи більше десяти країн можна було вважати демократичними, то вже до 2000 р. лише у восьми державах жодного разу не відбувалися відкриті й чесні вибори. Упродовж двадцяти років після падіння Берлінської стіни демократія здобула безпрецедентну глобальну перевагу. В Європі та Азії найуспішніша мережа альянсів в історії, очолювана США, об'єднувала світові ліберальні демократії не тільки спільними інтересами, але, що найголовніше, і цінностями (Diamond, 2017). Після зруйнування соціалістичної системи у країнах Центрально-Східної Європи і закінчення геополітичного протистояння Ф. Фукуяма (Fukuyama, 1992) зробив висновок про «явно всесвітній характер сучасної ліберальної революції» і «існування певної Універсальної Історії, яка веде до ліберальної демократії». Однак після світової фінансової кризи 2007–2008 рр.

спостерігається відступ ліберальної демократії у глобальному масштабі (Фукуяма, 2019). Уже в 2017 р. кількість країн, де позиції ліберальної демократії слабшали, перевищила кількість тих, де вона посилювалася. Згідно з Індексом демократії, укладеним The Economist Intelligence Unit, у 2017 р. демократичний регрес зафіксовано у 89 державах, тоді як лише у 27 країнах спостерігалось зміцнення демократичних інститутів. Дані «Перехідного індексу» (Transformation Index) Фонду Бертельсманна – аналітичного центру, що аналізує розвиток країн, які перебувають у стадії трансформації, – засвідчили, що якість демократії знизилася до найнижчого рівня за останні 12 років. Варто зазначити, що ці рейтинги оцінюють не просто наявність народовладдя, а саме ліберальну демократію – з вільно обраною владою, дотриманням прав людини і прав національних меншин, верховенства права й незалежності ключових інституцій (Після десятиків років, 2018).

Насторожує тенденція, що склалася у ставленні громадян розвинених країн до ліберальної демократії (Фукуяма, 2023). За даними Центру майбутнього демократії Кембриджського університету, протягом останніх десятиліть ХХ ст. рівень задоволеності демократією зростав, однак протягом останніх десяти років цей показник набув негативного значення. Згідно з результатами опитування 2019 р., яке охопило 154 країни і 4 мільйони респондентів, 58 % громадян висловили незадоволення станом демократії у своїх державах. Особливо високий рівень невдоволення зафіксовано у США та Великій Британії: якщо у 1995 р. в Британії незадоволених було 47 %, у 2005 – 33 %, то в 2019 р. – вже 61 %. Один з авторів дослідження, Р. Фоа, пов'язує падіння довіри до демократичної моделі з неспроможністю її інституцій ефективно реагувати на ключові виклики сучасності – від економічних потрясінь до кліматичних змін (У світі зростає незадоволеність, 2020). Варто також враховувати, що сучасні покоління часто не мають глибокого розуміння історичного досвіду боротьби з фашизмом і тривалого процесу утвердження ліберальної демократії після Другої світової війни, що може сприяти зниженню інтересу до власне демократичної ідеї.

Одним із найвражаючих елементів занепаду ліберальної демократії в світі експерти вважають абстрагування США від їхнього історичного зобов'язання сприяти її розвитку й підтримці. Колись США надихали пригноблені народи і намагалися просувати ліберальну демократію. Натомість РФ і КНР «збільшують репресії» на своїх територіях і «експортують свій згубний вплив» назовні (Демократія у світі, 2018). Президент міжнародної пра-

ДЕМ'ЯНЕНКО БОРИС ЛЕОНІДОВИЧ, ПРЯДКО ТЕТЯНА ПЕТРІВНА ВНУТРІШНЬОСИСТЕМНІ ФАКТОРИ КРИЗИ ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

возахисної неурядової організації Freedom House М. Абрамовіц обґрунтовано підкреслив, що ключові засади демократії – включаючи забезпечення вільних і чесних виборів, захист прав меншин, свободу ЗМІ та верховенство права – опинилися під серйозним тиском на глобальному рівні. У доповіді наголошується, що 2017 р. став уже дванадцятим роком поспіль, коли спостерігалось погіршення стану свободи у світі, а в 71 країні зафіксовано зниження рівня політичних прав і громадянських свобод. Останнім часом усе більше країн дрейфують у бік авторитаризму (про зменшення глобальної привабливості ліберальної демократії і зростання авторитарних альтернатив детальніше дивитись) (Plattner, 2017). Кількість авторитарних країн із 2019 по 2023 р. виросла із 29 до 46 за рахунок «не зовсім демократичних», тоді як кількість демократичних країн залишилася майже стабільною (Олійник, 2024). Якщо у 2006 р. в авторитарних країнах (індекс демократії 3 і менше) жили 1,8 млрд осіб (28 % населення планети), у 2015–2018 рр. ця частка скоротилася до 6–8 %, то у 2023 р. знову виросла до 33 % (2,7 млрд осіб) (Олійник, 2024). За останні 5 років «відкат» відбувся переважно в країнах Азії та Африки. Стабільно високі показники демократії зафіксовані у розвинених країнах – ЄС, Австралії, Канаді, Ісландії, Швейцарії. В Україні індекс демократії за останні 5 років дещо знизився (Олійник, 2024). Упродовж 2023 р. Україна покращила (3,43 бали) оцінки демократії серед 29 країн Центральної Європи і Центральної Азії, попри продовження «спроб Москви знищити Україну» і на тлі загального погіршення рівня демократичного врядування в регіоні упродовж останніх 20 років поспіль (Freedom House, 2024). Натомість демократичні країни непослідовно і часто неохоче ставали на захист усталених міжнародних норм і дозволяли автократичним режимам уникати відповідальності. Представник Freedom House М. Сметтзер наголосив на дедалі активнішій співпраці світових автократичних режимів. Путінський режим, за словами експерта, чинить тиск на сусідні країни «за допомогою інших автократій у регіоні, хай то буде Білорусь, Казахстан чи навіть далі за межами Євразійського регіону – Китай та Північна Корея». М. Сметтзер висловився недвозначно: «Якщо Україна програє цю війну, демократія програє війну» (Freedom House, 2024).

Натепер спостерігаємо, по-перше, схильність великої частини виборців до популізму (популісти руйнують інституції, які є «кістяком» демократії) (Болезни демократии, 2014), по-друге, набуття авторитарними режимами більшої геополітичної ваги на тлі небажання (і навіть страху) демократій протидіяти їм. Провідні ліберальні демократії світу зосереджені переважно на вирішенні власних внутрішніх викликів, таких як економічна нерівність, тероризм і масова міграція (про «лібералізм без демократії» і «демократію

без лібералізму» детальніше дивитися) (Mounk, 2018). Водночас потужні авторитарні режими, зокрема РФ і Китайська Народна Республіка, використовують глобальний спад ліберальної демократії для зміцнення репресивної політики усередині країни і розширення свого антидемократичного впливу на міжнародній арені (М'ясникова, 2018). КНР активно просуває альтернативну модель політичного устрою, відмінну від ліберальної демократії, яку деякі автократичні лідери наводять як приклад ефективного економічного розвитку за умов авторитарного правління. Проте варто зазначити, що темпи економічного зростання КНР уже знизилися з колишніх 10 % до менше ніж 8 %, і ця тенденція до уповільнення зберігається. Водночас президент РФ В. Путін демонструє можливості сучасних авторитарних режимів, активно застосовуючи дезінформаційні кампанії, зокрема під час виборів у країнах Європи (Демократія у світі, 2018). В європейських країнах дедалі більше ультраправих антидемократичних (популістських) політичних сил виборюють місця в національних урядах, а в країнах Близького Сходу та Північної Африки авторитарне правління й нестабільність підсилюють один одного (Савчук, 2018). Угорський прем'єр-міністр В. Орбан вибудував систему влади, яку назвав неліберальною демократією, позиціонуючи її як альтернативу ліберальним системам Західної Європи, що нібито уже застаріли і стали неактуальними (Корнійчук, 2018). Зрештою, коли усунуто достатньо засобів стримування і противаг, потенційному автократові легше знищити демократію: або через придушення опозиції (Турецька Республіка), або через вихолощення змісту законодавчої влади (Венесуела), де уряд інсценував демократичні вибори.

Основними чинниками, що призводять до антидемократичних і антиліберальних змін у ліберально-демократичних суспільствах, є як внутрішні системні проблеми, так і зовнішні (позасистемні) фактори. Криза ліберальної демократії в сучасному світі є складною багатогранною проблемою, її викликали різноманітні фактори: *по-перше*, зростання політичної поляризації, що призводить до загострення конфліктів між різними соціальними і політичними групами, до втрати довіри до інститутів і процесів ліберальної демократії; *по-друге*, застосування соціальних мереж і ЗМІ для поширення дезінформації підриває інформаційну основу, на якій ґрунтується ліберальна демократія, що реально впливає на об'єктивність інформації, актуалізує важливість правдивості (Болезни демократии, 2014); *по-третє*, зростання рівня економічної нерівності призводить до втрати довіри громадян до політичної системи країн ліберальної демократії (Фукуяма, 2023),

ДЕМ'ЯНЕНКО БОРИС ЛЕОНІДОВИЧ, ПРЯДКО ТЕТЯНА ПЕТРІВНА ВНУТРІШНЬОСИСТЕМНІ ФАКТОРИ КРИЗИ ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

особливо, якщо вони відчувають, що система працює на користь лише еліти; *по-четверте*, у багатьох країнах спостерігається тенденція зростання популярності авторитарних лідерів, які обіцяють сильне керівництво та стабільність на тлі невпевненості в ліберально-демократичних процесах; *по-п'яте*, корупція, неефективність державних інститутів (Levitsky and Ziblatt, 2018) і проблеми державного управління викликають невдоволення громадян, підточують довіру до ліберальної демократії (зниження якості демократії через радикалізацію політики, посилення позицій популістських політичних партій, наростання мови ненависті тощо); *по-шосте*, глобальні виклики (COVID-19, зміни клімату, міграційні кризи, російсько-українська війна і т. п.) породжують нестабільність і спричиняють реакції, що підривають ліберально-демократичні принципи (про повільну і мирну деградацію сучасних демократичних систем детальніше дивитися (Runciman, 2018).

Ліберальна демократія пережила дві системні кризи, які були пов'язані спочатку із соціалістичною, а пізніше – фашистською (нацистською) альтернативою суспільного розвитку. Соціалістична (комуністична) альтернатива суспільного розвитку заперечувала основний принцип лібералізму – право людини на приватну власність. Комуністична альтернатива культурного розвитку передбачала, що основою держави повинні бути люди без приватної власності, а повна ліквідація ринкових відносин стане запорукою соціальної справедливості. Жовтневий переворот у Росії 1917 р., світові соціалістичні рухи і утвердження комуністичної моделі організації суспільства в багатьох країнах світу у другій пол. ХХ ст. змусили інтегрувати у ліберальну модель ідею соціальної справедливості і відмовитися від абсолютизації ідеї вільного ринку, оскільки без втручання держави в економічні процеси неможливо було домогтися перерозподілу матеріальних благ для загального процвітання (Карпова, 2019, с.48). Ця криза ліберальної демократії була подолана, і сьогодні доктрина представляє певний синтез ідеї вільних ринкових відносин та ідеї соціальної справедливості для всіх, а не тільки приватних власників. Водночас соціалістична система у країнах Центрально-Східної Європи, опорою якої тривалий час виступав СРСР, була зруйнована, а радикальні європейські соціалістичні рухи першої половини ХХ ст. еволюціонували у демократичних лівих, які стали опорою сучасної ліберальної демократії (Карпова, 2019, с.48).

Авторитарна фашистська (нацистська) альтернатива визнавала ліберальну ідею про суспільний договір між державною владою і людьми, які були наділені приватною власністю. Проте вона не визнавала права окремої особистості (навіть право людини на життя ставилося під сумнів). Однак схильність до екстремального насильства призвела до краху авторитарних політичних режимів. Процес подолання кризових явищ, викликаних Другою світовою вій-

ною, призвів до утвердження ідеї загальнолюдських цінностей, прав і свобод людини незалежно від раси, національності, релігії і т. д. як однієї із основоположних у сучасній ліберальній демократії (Карпова, 2019, с.48-49).

Точкою відліку і симптомом внутрішньої кризи сучасного ліберально-демократичного урядування можна вважати опубліковану в 1975 р. доповідь М. Круазье, С. Хантінгтона та Д. Ватанукі (Crozier, Huntington and Watanuki, 1975) «Криза демократії» для Тристоронньої комісії під головуванням Зб. Бжезінського. Доповідь стала важливим внеском у розуміння проблем і викликів, з якими зіткнулися ліберально-демократичні системи: 1) зростання ролі держави в економіці й громадянському суспільстві, що ставить під загрозу ефективність ліберальної демократії, призводить до конфліктів між різними політичними силами; 2) технократизація та зростання ролі експертів призводять до втрати впливу традиційних політичних інститутів і представницької демократії; 3) соціальні конфлікти, зумовлені соціальною нерівністю, загрожують соціальній стабільності та функціонуванню демократичних інститутів; 4) традиційні партійні системи стикаються з викликами і втратою довіри соціуму. У доповіді автори виокремили три типи викликів демократичному урядуванню: *по-перше*, виклики середовища, які прямо не є похідними з демократичної системи, вони є наслідками світових (глобальних) економічних і соціально-політичних процесів; *по-друге*, виклики, похідні із трансформацій соціальної структури і соціальних тенденцій, властивих ліберально-демократичним суспільствам (насамперед трансформація соціальних цінностей у бік індивідуалізму, що стає реальною перешкодою для мобілізації громадян на практичну реалізацію суспільно значущих цілей); *по-третє*, виклик (найнебезпечніший), що постає із процесу функціонування ліберальної демократії (Huntington, 1991; Crozier, Huntington and Watanuki, 1975).

Через три десятиліття після публікації доповіді італійський дослідник кризи ліберальної демократії Л. Ферраджолі зосередив прискіпливу увагу саме на останньому процесові, який він ідентифікував як «конституціональну демократичну кризу внутрішніх порядків» (Шамрай, 2018, с.96). Він виокремив три аспекти кризи, що відповідають трьом просторам, в яких функціонує та виражає себе конституційна демократія: політика представницької демократії; інституційний поділ влад; простір гарантування правової підпорядкованості держави. Відповідно до цих просторів постали три аспекти кризи: *по-перше*, посилення виконавчої влади з одночасним зменшенням авторитету парламенту (фактично йдеться про тенденцію до персона-

ДЕМ'ЯНЕНКО БОРИС ЛЕОНІДОВИЧ, ПРЯДКО ТЕТЯНА ПЕТРІВНА
ВНУТРІШНЬОСИСТЕМНІ ФАКТОРИ КРИЗИ
ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

лізації урядом «колективної волі» і виродження на цій підставі політичного плюралізму в монархію); *по-друге*, дифузія публічної та приватної сфер життя, панування ринку над публічною сферою, концентрація різних влад і впливів (медіа, капіталу, публічної влади) в одних руках; *по-третє*, криза законності й домінування права (послаблення гарантій фундаментальних прав і свобод, приватизація низки ділянок суспільної сфери, які традиційно забезпечувалися державою, – пенітенціарна система, армія тощо) (Шамрай, 2018, с.96). Внаслідок цих процесів структура конституційної держави (Лу-пацій, б.д.; Levitsky and Ziblatt, 2018) як інструменту, який гарантує фундаментальні права, атомізується, і вони деградують до патримоніальних, комерційних і договірних прав, що суперечить їхньому універсальному характеру й конституційному рангу.

Упродовж десятиліть досвід осмислення кризи ліберальної демократії поставав у контексті перманентного світового протистояння двох соціально-політичних систем. Це логічно наклало на теоретичний дискурс ідеологічний відбиток, створюваний кон'юнктурою глобального політичного протистояння. Після краху СРСР і системи «реального соціалізму» кінця 1980 – поч. 1990 рр. на певний час стало домінувати уявлення про незаперечність (навіть безальтернативність) демократії як суспільно-політичного ладу, про всесвітньо-історичну перемогу ліберальної демократії. Теоретичним маніфестом цього погляду стала відома концепція «кінця історії» Ф. Фукуями (Кінець історії?, б.д.). Філософ вважав, що історія увінчується повною перемогою ліберальної демократії над світоглядними опонентами. Відтак, для людства не залишається інших альтернатив розвитку, окрім ліберальної демократії. Але пізніше Ф. Фукуяма (2005) написав книгу «Великий крах. Людська природа і відновлення соціального порядку», присвячену аналізу змін у соціальних структурах і культурних нормах, які відбулися внаслідок технологічних, економічних і соціальних трансформацій кінця ХХ ст., фактично розвінчавши ідею всесвітньої перемоги ліберальної демократії.

Для репрезентації феномену кризи сучасної ліберальної демократії скористаємося Резолюцією Парламентської асамблеї Ради Європи «Демократія в Європі: криза і перспективи» (2010). Документ чітко визначив гетерогенні симптоми кризи, запропонував їх оцінку і заходи для її подолання. У Резолюції ПАРЄ йдеться про шість ознак кризи ліберальної демократії. Незважаючи на різноманітність проявів кризи, реальна залученість пересічних громадян (громадянського суспільства) до урядування дедалі відчутніше зменшується. Експерти зазначають про фактичну деградацію народовладдя, яке поступово трансформується в декларативну величину – владу від імені народу, але майже без участі народу. Нинішня криза ліберальної демократії є пере-

дусім кризою представницької демократії, кризою реальної участі громадян у прийнятті суспільно значущих рішень. Отже, в ЄС (як і в інших регіонах світу) спостерігається тенденція до автократизації – національні органи влади усе більше схиляються до прийняття рішень самостійно, ігноруючи громадську думку, одночасно посилюючи тиск на опозицію та обмежуючи свободу слова. Великою мірою цьому процесові посприяли маніпулятивні технології публічної комунікації в діяльності ЗМІ (Болезни демократии, 2014). Стурбованість небайдужих громадян подібним станом речей перетворилася на перманентний умонастрій суспільної свідомості розвинених ліберальних демократій світу. У цьому контексті ПАРЄ визначила окреме «право на участь у провадженні суспільних справ», охарактеризувала його як «одне з прав людини і одну з основних політичних свобод, яке має бути втілене в Європейській конвенції з прав людини» (Parliamentary Assembly, 2010).

Експерти акцентували увагу на занадто централізованих механізмах прийняття рішень, веденні переговорів виконавчою владою на глобальному рівні при незначному парламентському контролі, недостатній транспарентності і відсутності можливості у громадян брати участь у цих процесах. Це ще більше посилило недовіру громадян до демократичних інститутів, до якості демократії в повсякденному житті, відчуття безпорадності і розчарування (Parliamentary Assembly, 2010). Констатовано концентрацію влади і грошей, а в деяких державах-членах і надмірну концентрацію ЗМІ в руках небагатьох людей; зростання нерівності і концентрації багатства, що сприяє ерозії демократичних інститутів. Підмічено падіння інтересу громадян до інституціоналізованих процедур демократії, констатовано кризу системи представництва, різке падіння в більшості європейських країн явки виборців на вибори. В умовах кризи у багатьох державах ліберальної демократії посилюються популістські, екстремістські та ідентифікаційні тенденції, націоналістична риторика (Пугач та Іщенко, 2018). Наявність у державних відомств (зокрема, поліції і служб соціального забезпечення) і приватних компаній необмеженого масиву особистих даних створила реальну загрозу особистій свободі і недоторканості приватного життя – важливим умовам вільної участі в житті демократичного суспільства (Parliamentary Assembly, 2010).

Для виходу із кризи ПАРЄ запропонувала: 1) вихід за рамки звичної представницької системи, включення в процес прийняття рішень ретельно продуманих елементів прямої демократії; 2) залучення усіх людей, а не лише громадян країни, до управління суспільними справами на місцевому регіо-

ДЕМ'ЯНЕНКО БОРИС ЛЕОНІДОВИЧ, ПРЯДКО ТЕТЯНА ПЕТРІВНА ВНУТРІШНЬОСИСТЕМНІ ФАКТОРИ КРИЗИ ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

нальному, національному та європейському рівнях; 3) розуміння демократії як певної форми суспільства, яка потребує правил, що забезпечують соціальну справедливість і перерозподіл, обговорення й гідне співіснування, повагу і солідарність; 4) формування нової культури громадянської і політичної відповідальності (йдеться про чуйність і підзвітність, транспарентність дій суб'єктів влади і структур громадянського суспільства, які беруть участь у політичній дискусії (Parliamentary Assembly, 2010).

Для сприяння ширшій участі населення у веденні суспільних справ, підвищенню якості демократії і просуванню загальних інтересів Асамблея закликала держав-членів Ради Європи: *по-перше*, сформувати структури, які забезпечать можливість участі громадян і проведення дискусій (формування бюджету за участю громадян, референдуми за ініціативою громадян, суди присяжних або конференції громадян, доступні для всіх жителів країни, а не тільки громадян); *по-друге*, створити, зміцнити і пропагувати діяльність незалежних наглядових інститутів (бюро омбудсменів і органи, що опікуються питаннями доступу до публічних документів і захисту даних) із метою посилення концепції політичної відповідальності і підзвітності; *по-третє*, поліпшити просвіту громадян і політичну підготовку з навчання основам демократичного громадянського суспільства і прав людини (Parliamentary Assembly, 2010).

Якщо кризи ліберальної демократії у ХХ ст. були викликані зовнішніми чинниками (наявністю двох різних альтернатив розвитку європейської культури), то сучасна криза пов'язана безпосередньо із внутрішнім розвитком ліберальної демократії. Парадоксальним чином система прав і свобод особистості, на якій базується ліберальна демократія, забезпечує зростання ваги антиліберальних течій. Серед внутрішньо системних факторів важливу роль відіграє державно-правовий аспект, який пов'язаний із наростаючою невідповідністю між темпами ускладнення соціальної структури суспільства та здатністю індивідуумів це усвідомити. Також спостерігається складність управлінських систем, розширення правової сфери, втрата легітимності існуючих форм організації влади і державності (Білошицький, 2013, с.368). Офіційні канали представництва все більше стають інструментами відтворення еліт.

Еволюція політичних партій і партійних систем також відображає антидемократичні та антиліберальні тенденції, що виявляються на практиці у перетворенні багатопартійних систем на двопартійні (або двоблокові). Цей процес відбувається внаслідок ряду політичних, соціальних та інших факторів: *по-перше*, однією із ключових причин є особливість електоральної системи – у системах із відносною більшістю (системи пропорційного представництва) присутня тенденція до формування більших блоків чи політичних партій, оскільки це стратегічно важливо для максимізації представ-

ництва; *по-друге*, зростання поляризації суспільства та глибших суспільних розбіжностей призводить до зменшення кількості суттєвих політичних сил, оскільки виборці все частіше вибирають між двома протилежними політичними (ідеологічними) блоками; *по-третє*, сприяння культу лідерства призводить до того, що виборці спрямовують вибір не стільки на політичні партії, скільки на конкретних лідерів чи особистості; *по-четверте*, умови кризи або турбулентності призводять до того, що виборці шукають стабільності та виражають переконання через об'єднання навколо обмеженої кількості сильних політичних партій або блоків; *по-п'яте*, певні системи влади (президентські чи парламентські) впливають на те, які політичні структури матимуть найбільший вплив.

Еволюція політичних партій і партійних систем, що демонструє антидемократичний і антиліберальний (Фукуяма, 2023) характер, знаходить практичне вираження в перешкоджанні політичних систем появі нових політичних партій – відбувається фактичне консервування вже існуючих. Таке перешкоджання обумовлене різними факторами і механізмами, які часто визначаються інституційним середовищем і політичною культурою населення конкретної країни: 1) наявність високого бар'єра для реєстрації нових політичних партій чи отримання виборчого фінансування ускладнює процес створення нових політичних сил; 2) особливості виборчого законодавства (система голосування, порогові бар'єри для отримання місць у парламенті) визначають, наскільки легко новим політичним партіям здобути представництво; 3) недостатня можливість отримання фінансування для нових політичних партій, порівнюючи з великими партіями, обмежує їхні можливості активності та просування; 4) великий вплив кількох медійних гравців, які пов'язані з великими політичними партіями, може ускладнити просування нових ідей і поглядів; 5) психологічні бар'єри – виборці воліють підтримувати своїми голосами традиційні політичні партії та бояться експериментів із новими гравцями у політиці; 6) високий ступінь інституціональної стабільності визначає сталий політичний ландшафт, у якому важко змінювати партійні структури; 7) у країнах із традиційною багатопартійною системою існує опір змінам і появі нових учасників; 8) обмежені можливості проведення публічних заходів ускладнюють старт новим політичним партіям. Антидемократичний і антиліберальний характер еволюції політичних партій і партійних систем знаходить практичне вираження також в олігархізації керівництва політичних партій та уповільненні темпів ротації партійних еліт.

ДЕМ'ЯНЕНКО БОРИС ЛЕОНІДОВИЧ, ПРЯДКО ТЕТЯНА ПЕТРІВНА ВНУТРІШНЬОСИСТЕМНІ ФАКТОРИ КРИЗИ ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Тривожність і мобілізаційність масової свідомості викликають стурбованість. Такий стан суспільства обумовлений неспроможністю політичних еліт ефективно вирішувати актуальні соціальні проблеми, серед яких загрози тероризму, зростання безробіття (особливо через «перевиробництво» інтелектуальної робочої сили), міграційні потоки і проблеми соціального захисту (медичне обслуговування, рівень зарплат тощо). Крім того, суспільство стикається з невизначеністю і розмитістю політичних, економічних, соціальних і морально-культурних орієнтирів через фрагментацію джерел інформації (панування постправди, коли емоції, особисті переконання, чутки і брехня переважають над об'єктивною істиною). Це також призводить до відчуття безсилля перед змінами у суспільному житті та прийнятті політичних рішень, оскільки політики часто орієнтовані на інтереси корпорацій, замкнені у своєму власному світі і взаємодіють із громадськістю за допомогою маніпулятивних технологій. Найдинамічніше в сучасному західному світі розвинувся сектор таких порушень прав людини, як вторгнення у приватне життя громадянина державних, наддержавних і корпоративних інститутів із метою збирання інформації про спосіб його життя. Законодавчо розширені під приводом боротьби із тероризмом права урядових служб щодо прослуховування телефонних розмов громадян, контролю їхньої електронної пошти, відслідковування контрольних записів бібліотек, медичних, банківських, туристичних, транспортних організацій (Б. Дем'яненко та В. Дем'яненко, 2020, с.76). У західних ліберально-демократичних суспільствах швидкими темпами вдосконалюються системи ідентифікації особи за біометричними показниками. Подальше збереження курсу на обмеження прав людини з одночасною згодою суспільства відмовитися від частини прав і свобод заради безпеки (реальної чи штучно створеної) практично призводить до демонтажу ліберально-демократичних практик і заміни їх «повзучим авторитаризмом» (Б. Дем'яненко та В. Дем'яненко, 2020, с.76).

Тенденція радикальної трансформації функцій класичної національної державності виглядає тривожною для майбутнього ліберальної демократії (Болезни демократии, 2014; Лупацій, б.д.). Після перемоги у холодній війні провідні ліберально-демократичні країни переглянули роль держави у системі владарювання та управління. Паралельно зі зменшенням участі держави в економічних і соціальних процесах низка елітарних елементів громадянського суспільства (клуби, корпорації, банки, фінансові організації) перехопила політичну владу. Перехід політичної влади до елітних інститутів громадянського суспільства суперечить основним принципам ліберальної демократії і відновлює механізми управління, характерні для елітарних форм правління (Білошицький, 2013, с.370).

На сучасному етапі розвитку ліберальна демократія зосереджена на масовій участі через вільні й чесні вибори, значну свободу для лобістської діяльності, переважання ринкових механізмів регулювання та уникнення втручання політичної влади в економіку. Однак ця модель показує, що вона не дуже зацікавлена в широкій участі громадян або ролі громадських організацій, які не мають зв'язків із бізнесом. Британський соціолог К. Крауч переконаний, що така модель дрейфує у бік постдемократії, коли, незважаючи на проведення виборів і можливість зміни урядів, публічні дебати виглядають як детально зрежисований спектакль, яким керують команди суперників-професіоналів, що володіють технологіями переконання, і пропонують обмежене коло проблем, відібраних цими командами. Громадяни відіграють пасивну, мовчазну, нерідко апатичну роль, рефлексуючи на надіслані професіоналами сигнали. За кулісами цього «спектаклю електоральної гри» розгортається непублічна реальна політика, яка спирається на взаємодію між вибраними урядами й елітами, які представляють переважно ділові кола. І хоч цей сценарій не реалізований ще повною мірою, у сучасній політиці спостерігається достатньо елементів, що свідчать про реальну його загрозу (Crouch, 2004).

Новітні цифрові технології, які мали б сприяти зміцненню демократії та правової держави, часто перетворюються на загрозу для них, є концентрованим у виразненні мови ненависті. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій пришвидшив тиск на ліберально-демократичні цінності через www-боти, ботруми, онлайн-тролі, DDoS- і DoS-атаки, поширення сфальсифікованої інформації тощо. Перманентно зростає кількість віртуальної «зброї» проти ліберально-демократичних цінностей. У «молодих демократіях» ЄС латентно функціонує ринок маніпуляції інформацією, насамперед у популярних соціальних мережах, на форумах, у коментарях новин тощо. На ринку мають попит послуги компаній, які формують інформаційне поле, розгортають інформаційні війни, застосовуючи при цьому мову ненависті та інші деструктивні інструменти і технології. Новітні методи впливу використовуються для формування «потрібної» громадської думки щодо соціально-чутливих тем, при цьому принижуються демократичні цінності, демонізуються іммігранти, біженці тощо (Кокорев, 2020, с.111).

Висновки

Сучасна криза ліберальної демократії може бути продуктивно досліджена на змістовних розломах сучасності, у широкому контексті взаємовпливів доктрин і політичних ідеологій демократії й лібералізму,

ДЕМ'ЯНЕНКО БОРИС ЛЕОНІДОВИЧ, ПРЯДКО ТЕТЯНА ПЕТРІВНА
ВНУТРІШНЬОСИСТЕМНІ ФАКТОРИ КРИЗИ
ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

зростання популістських тенденцій у світі (у т. ч. у високорозвинутих країнах), посилення авторитаризму й кризи ліберально-демократичних інституцій, в умовах новітніх геополітичних змін і стратегічних переформатувань інтересів. Виокремлено внутрішньосистемні фактори суспільного розвитку сучасності, які викликають антидемократичні й антиліберальні трансформації існуючих розвинутих ліберальних демократій світу: зростання рівня економічної нерівності призводить до втрати довіри громадян до політичної системи країн ліберальної демократії, особливо, якщо вони відчують, що система працює на користь лише еліти; у ліберальній демократії вбачається диктат більшості й держави, форма колективістського панування, що унеможлиблює особисті свободи; акцентовано державно-правовий аспект проблеми, пов'язаний із наростанням невідповідності між темпами ускладнення соціальної структури суспільства і здатністю людини до її усвідомлення, надзвичайним ускладненням системи управління суспільством, розростанням правової системи, втратою легітимності існуючих форм організації влади і державності; посилення виконавчої влади з одночасним зменшенням авторитету парламенту, персоналізація урядом «колективної волі» і виродження політичного плюралізму в монархію; криза законності й домінування права – послаблення гарантій фундаментальних прав і свобод, приватизація низки ділянок суспільної сфери, які традиційно забезпечувалися державою (пенітенціарна система, армія тощо); простежується тенденція до зростання популярності авторитарних лідерів, які обіцяють сильне керівництво і стабільність на тлі невпевненості в ліберально-демократичних процесах; неефективність державних інститутів (нездатність справитися із кризами сучасності) і проблеми державного управління викликають невдоволення серед громадян, підточують довіру до ліберальної демократії; технократизація і зростання ролі експертів призводять до втрати впливу традиційних політичних інститутів і представницької демократії; виклики у сфері репрезентації – виродження багатопартійних систем фактично в двопартійні чи двоблокові; консервування існуючих політичних партій; наростання соціальних конфліктів, зумовлене соціальною нерівністю, загрожує соціальній стабільності та функціонуванню демократичних інститутів; тривожність і мобілізаційність масової свідомості; трансформація соціальних цінностей у бік індивідуалізму як перешкода мобілізації громадян на практичну реалізацію суспільно значущих цілей; у світі вирости покоління людей, які загалом мало знають про тривалий процес утвердження ліберальної демократії в післявоєнній Європі та США, а тому закономірно втрачають інтерес до ліберально-демократичного проекту.

Акцентовано увагу на небезпеці кризи ліберальної демократії, оскільки посилення антидемократичних тенденцій на планеті не лише має суттєві негативні наслідки для особистих прав і свобод людей, але й продукує серйозні економічні та безпекові ризики.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Барабаш, О.В., 2019. Криза демократії і складнощі лібералізму: причини виникнення, механізми та перспективи розвитку. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*, [e-journal] 2 (41), с.103-117. <https://doi.org/10.21564/2075-7190.41.168242>
- Бжезінський, Зб., 2012. *Стратегічне бачення: Америка і криза глобальної влади*. Переклад Г. Лелів. Львів: Літопис.
- Білошицький, С.В., 2013. *Ліберальна демократія в XXI столітті: ресурси, виклики, перспективи*. Дисертація доктора наук. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса Національної академії наук України.
- Болезни демократии, 2014. *ПрессОрг* 24, [online] 18 марта. Доступно: <<http://pressorg24.com/politics/bolezni-demokratii>> [Дата звернення 01 лютого 2025].
- Габермас, Ю., 2005. Три нормативні моделі демократії. В: О. Проценко, упоряд. *Демократія. Антологія*. Київ: Смолоскип, с.364-372.
- Гантінгтон, С., 2020. *Політичний порядок у мінливих суспільствах*. Переклад Т. Цимбал. Київ: Наш формат.
- Гедікова, Н.П., 2007. Ліберальна демократія і критерії її співмірності з ліберальною теорією. *Науковий вісник (Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців)*, 15 (52), с.90-103.
- Гедікова, Н.П., 2010. *Ідейні та політико-правові засади лібералізму: українська перспектива*. Автореферат доктора наук. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова.
- Голоперов, В.В., 2008. *Ідейно-теоретична еволюція західноєвропейської соціал-демократії в контексті ліберальної трансформації західного суспільства*. Дисертація кандидата наук. Миколаївський державний гуманітарний університет імені Петра Могили.
- Грозницька, Т.Ю., 2000. *Теорії демократії в сучасній американській політичній науці*. Дисертація кандидата наук. Національний університет «Одеська юридична академія».
- Дем'яненко, Б. та Дем'яненко, В., 2020. Криза ліберально-демократичної доктрини розвитку сучасного соціуму: виклики для України. *Соціум*.

© Дем'яненко Б. Л., 2025

© Прядко Т. П., 2025

ДЕМ'ЯНЕНКО БОРИС ЛЕОНІДОВИЧ, ПРЯДКО ТЕТЯНА ПЕТРІВНА
ВНУТРІШНЬОСИСТЕМНІ ФАКТОРИ КРИЗИ
ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Документ. Комунікація. Серія «Історичні науки», [e-journal] 9, с.64-98. <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2020-9-64-98>

Демократія у світі переживає найбільшу кризу за десятиліття – Freedom House, 2018. *Радіо Свобода*, [online] 16 січня. Доступно: <<https://www.radiosvoboda.org/a/news/28978013.html>> [Дата звернення 29 січня 2025].

Карпова, С.Г., 2019. Кризові дискурси ліберальної демократії: європейський досвід та українські перспективи (філософські роздуми). *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*, [e-journal] 11 (2), с.44-51. <https://doi.org/10.15421/351917>

Кокорев, О.В., 2020. Визначення особливостей стану ліберальної демократії як передумова оцінки її якості в «молодих демократіях» ЄС. *Актуальні проблеми політики*, [e-journal] 65, с.109-116. <https://doi.org/10.32837/app.v0i65.314>

Корнійчук, Т., 2018. Що таке «неліберальна демократія» і як її запроваджують в Угорщині?. *Ukrainian Institute for the Future*, [online] 14 грудня. Доступно: <<https://uifuture.org/publications/24443-neliberalna-demokratiya/>> [Дата звернення 25 січня 2025].

Лупацій, В., б.д. «Криза демократії» та необхідність національної моделі соціальних інновації. *Strategic Group Sofia*. [online] Доступно: <<https://sg-sofia.com.ua/kriza-demokratii-taneobhidnist-nazionalnoji-modeli-sozialnih-innovazij>> [Дата звернення 24 січня 2025].

М'ясникова, А., 2018. Як криза ліберальної демократії впливає на Україну. *Накiпило*, [online] 6 листопада. Доступно: <<https://nakipelo.ua/yak-kriza-liberalnoyi-demokratiyi-vplivaye-na-ukrayinu/>> [Дата звернення 26 січня 2025].

Олійник, О., 2024. Скільки людей живе в демократичних країнах?. *Укрінформ*, [online] 13 листопада. Доступно: <<https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3926723-skilki-ludej-zive-v-demokratichnih-krainah.html>> [Дата звернення 24 січня 2025].

Після десятків років перемог демократія в світі починає втрачати позиції, 2018. *Аргумент*, [online] 07 лютого. Доступно: <<https://argumentua.com/stati/p-slya-desyat-k-v-rok-v-peremog-demokrat-ya-v-sv-t-pochina-vtrachati-pozits>> [Дата звернення 27 січня 2025].

Пугач, В.Г. та Іщенко, О.М., 2018. Ідеологічна ерозія ліберальної демократії. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*, [e-journal] 56 (2), с.57-64. <https://doi.org/10.32689/2523-4625-2018-02-57-64>.

Савчук, Т., 2018. Звіт Freedom House: Глобальна криза демократії може мати катастрофічні наслідки. *Радіо Свобода*, [online] 16 січня. Доступно: <<https://www.radiosvoboda.org/a/28978023.html>> [Дата звернення 27 січня 2025].

- Сбітнева, Н.В., 2002. *Порівняльний вимір демократизації постколоніальних і постсоціалістичних держав*. Автореферат кандидата наук. Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України.
- Тодд, Е., 2006. *Після імперії: есе про загивання американської системи*. Переклад з французької З. Борисюк. Львів: Кальварія.
- У світі зростає незадоволеність демократією – дослідження, 2020. *NewsMe*, [online] 30 січня. Доступно: <<https://newsme.com.ua/ua/world/4205385/>> [Дата звернення 01 лютого 2025].
- Федоришина, К., 2021. Криза класичної концепції ліберальної демократії в умовах сучасних викликів. *Грані*, [e-journal] 24 (4), с.48-55. <https://doi.org/10.15421/172138>
- Фергюсон, Н., 2020. *Глобальний занепад. Як помирають інститути та економіки*. Перекладач К. Диса. Київ: Наш формат.
- Фукуяма, Ф., 2005. *Великий крах. Людська природа і відновлення соціального порядку*. Переклав В. Дмитрук. Львів: Кальварія.
- Фукуяма, Ф., 2019. *Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії*. Переклад: Т. Цимбал та Р. Корнута. Київ: Наш формат.
- Фукуяма, Ф., 2023. *Лібералізм і його протиріччя*. Перекладач К. Диса. Київ: Наш формат.
- Фукуяма, Ф., б.д. Кінець історії? *Scribd*. [online] Доступно: <<https://surl.lu/xiguuo>> [Дата звернення 23 січня 2025].
- Шамрай, В., 2018. Криза демократії та ефект публічного дискурсу. *Філософська думка*, 5, с.93-109.
- Crouch, C., 2004. *Post-Democracy*. Cambridge: Wiley.
- Crozier, M.J., Huntington, S.P. and Watanuki, J., 1975. *The Crisis of Democracy: Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission*. [online] New York: New York University Press. Available at: <https://ia801308.us.archive.org/23/items/TheCrisisOfDemocracy-TrilateralCommission-1975/crisis_of_democracy_text.pdf> [Accessed 23 January 2025].
- Diamond, L., 2017. Is There a Crisis of Liberal Democracy? *The American Interest*, [online] 13 October. Available at: <<https://www.the-american-interest.com/2017/10/13/is-there-crisis-liberal-democracy/>> [Accessed 01 February 2025].
- Freedom House: Україна найбільше серед 29 країн покращила показник демократії; поразка Росії у війні – найважливіше політичне завдання, 2024.

ДЕМ'ЯНЕНКО БОРИС ЛЕОНІДОВИЧ, ПРЯДКО ТЕТЯНА ПЕТРІВНА
ВНУТРІШНЬОСИСТЕМНІ ФАКТОРИ КРИЗИ
ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Голос Америки, [online] 11 квітня. Доступно: <<https://www.holosameryky.com/a/zvit-freedom-house-perekhidni-krayiny-ta-ukrayina/7565595.html>> [Дата звернення 31 січня 2025].

Fukuyama, F., 1992. *The End of History and the Last Man*. New York: The Free Press.
Huntington, S.P., 1991. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma Press.

Karsten, F. and Beckman, K., 2012. *Beyond Democracy: Why democracy does not lead to solidarity, prosperity and liberty but to social conflict, runaway spending and a tyrannical government*. [e-book] Baltimore: Laissez Faire Books. Available at: <https://books.google.com.ua/books?id=DV_2fQlcS6IC&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false> [Accessed 01 February 2025].

Levitsky, S. and Ziblatt, D., 2018. *How Democracies Die. What History Reveals About Our Future*. New York: Crown Publishing.

Mounk, Y., 2018. *The People vs. Democracy: Why Our Freedom Is in Danger and How to Save It*. Cambridge: Harvard University Press.

Parliamentary Assembly, 2010. *Democracy in Europe: crisis and perspectives*. Resolution 1746 (2010). [online] Available at: <https://pace.coe.int/en/files/17882/html?utm_source=chatgpt.com> [Accessed 02 February 2025].

Plattner, M.F., 2017. Liberal democracy's fading allure. *Journal of Democracy*, [e-journal] 28 (4), pp.5-14. <https://doi.org/10.1353/jod.2017.0060>

Runciman, D., 2018. *How Democracy Ends*. London: Profile Books.

REFERENCES

Barabash, O.V., 2019. Kryza demokratii i skladnoshchi liberalizmu: prychny vynyknennia, mekhanizmy ta perspektyvy rozvytku [The crisis of democracy and the difficulty of the ways of liberalism: the causes, mechanisms and prospects for development]. *The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University Series Philosophy philosophies of law political science sociology*, [e-journal] 2 (41), pp.103-117. <https://doi.org/10.21564/2075-7190.41.168242>

Biloshytskyi, S.V., 2013. *Liberalna demokratiia v XXI stolitti: resursy, vyklyky, perspektyvy* [Liberal Democracy in the 21st Century: Resources, Challenges, Prospects]. Doctoral Dissertation. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine.

Bolezny demokratyy [Bolezni demokratii], 2014. *PressOrh 24*, [online] 18 March. Available at: <<http://pressorg24.com/politics/bolezni-demokratii>> [Accessed 01 February 2025].

Bzhezynskyi, Zb., 2012. *Stratehichne bachennia: Ameryka i kryza hlobalnoi vldy* [Strategic Vision: America and the Crisis of Global Power]. Translated by H. Leliv. Lviv: Litopys.

Crouch, C., 2004. *Post-Democracy*. Cambridge: Wiley.

Crozier, M.J., Huntington, S.P. and Watanuki, J., 1975. *The Crisis of Democracy: Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission*. [online] New York: New York University Press. Available at: <https://ia801308.us.archive.org/23/items/TheCrisisOfDemocracy-TrilateralCommission-1975/crisis_of_democracy_text.pdf> [Accessed 23 January 2025].

Demianenko, B. and Demianenko, V., 2020. Kryza liberalno-demokratychnoi doktryny rozvytku suchasnoho sotsiumu: vyklyky dlia Ukrainy [The crisis of the liberal-democratic doctrine of the modern societies development: challenges for Ukraine]. *Society. Document. Communication. A Series of "Historical science"*, [e-journal] 9, pp.64-98. <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2020-9-64-98>
Demokratiia u sviti perezhvaie naibilshu kryzu za desiatylittia – Freedom House [Democracy in the world is experiencing the greatest crisis in a decade – Freedom House], 2018. *Radio Svoboda*, [online] 16 January. Available at: <<https://www.radiosvoboda.org/a/news/28978013.html>> [Accessed 29 January 2025].

Diamond, L., 2017. Is There a Crisis of Liberal Democracy? *The American Interest*, [online] 13 October. Available at: <<https://www.the-american-interest.com/2017/10/13/is-there-crisis-liberal-democracy/>> [Accessed 01 February 2025].

Fedoryshyna, K., 2021. Kryza klasychnoi kontseptsii liberalnoi demokratii v umovakh suchasnykh vyklykiv [The crisis of the classical concept of liberal democracy in the context of modern challenges]. *Grani*, [e-journal] 24 (4), pp.48-55. <https://doi.org/10.15421/172138>

Fergusson, N., 2020. *Hlobalnyi zanepad. Yak pomyraiu instytuty ta ekonomiky* [Global Decline. How Institutions and Economies Die]. Translated by K. Dysa. Kyiv: Nash format.

Freedom House: Ukraina naibilshе sered 29 krain pokrashchyla pokaznyk demokratii; porazka Rosii u viini – naivazhlyvishe politychne zavdannia [Ukraine has improved its democracy index the most among 29 countries; defeating Russia in the war is the most important political task], 2024. *Holos Ameryky*, [online] 11 April. Available at: <<https://www.holosameryky.com/a/zvit-freedom-house-perekhidni-krayiny-ta-ukrayina/7565595.html>> [Accessed 31 January 2025].

Fukuiama, F., 2005. *Velykyi krakh. Liudska pryroda i vidnovlennia sotsialnoho poriadku* [The Great Collapse. Human Nature and the Restoration of Social Order]. Translated by V. Dmytruk. Lviv: Kalvariia.

© Дем'яненко Б. Л., 2025

© Прядко Т. П., 2025

ДЕМ'ЯНЕНКО БОРИС ЛЕОНІДОВИЧ, ПРЯДКО ТЕТЯНА ПЕТРІВНА
ВНУТРІШНЬОСИСТЕМНІ ФАКТОРИ КРИЗИ
ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

- Fukuizama, F., 2019. *Politychnyi poriadok i politychnyi zanepad. Vid promyslovoi revoliutsii do hlobalizatsii demokratii* [Political Order and Political Decline. From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy]. Translated by: T. Tsymbal and R. Kornuta. Kyiv: Nash format.
- Fukuizama, F., 2023. *Liberalizm i yoho protyrichchia* [Liberalism and its Contradictions]. Translated by K. Dysa. Kyiv: Nash format.
- Fukuizama, F., n.d. Kinets istorii? [The End of History?]. *Scrbid.* [online] Available at: <<https://surl.ln/xiguuo>> [Accessed 23 January 2025].
- Fukuyama, F., 1992. *The End of History and the Last Man*. New York: The Free Press.
- Habermas, Yu., 2005. Try normatyvni modeli demokratii [Three normative models of democracy]. In: O. Protsenko, comp. *Demokratiia. Antolohiia* [Democracy. Anthology]. Kyiv: Smoloskyp, pp.364-372.
- Hantington, S., 2020. *Politychnyi poriadok u minlyvykh suspilstvakh* [Political Order in Changing Societies]. Translated by T. Tsymbal. Kyiv: Nash format.
- Hedikova, N.P., 2007. *Liberalna demokratiia i kryterii yii spivmirnosti z liberalnoi teoriiieu* [Liberal democracy and criteria of its comparability with liberal theory]. *Naukovyi visnyk (Odeskyi derzhavnyi ekonomichnyi universytet. Vseukrainska asotsiatsiia molodykh naukovtsiv)*, 15 (52), pp.90-103.
- Hedikova, N.P., 2010. *Ideini ta polityko-pravovi zasady liberalizmu: ukrainska perspektyva* [Ideological and political-legal foundations of liberalism: a Ukrainian perspective]. Abstract of DSc Dissertation. Odesa I.I. Mechnikov National University.
- Holoperov, V.V., 2008. *Ideino-teoretychna evoliutsiia zakhidnoievropeiskoi sotsial-demokratii v konteksti liberalnoi transformatsii zakhidnoho suspilstva* [Ideological and theoretical evolution of Western European social democracy in the context of the liberal transformation of Western society]. PhD Dissertation. Petro Mohyla Black Sea National University.
- Hrozitska, T.Iu., 2000. *Teorii demokratii v suchasni amerykanskii politychnii nauksi* [Theories of Democracy in Modern American Political Science]. PhD Dissertation. National University "Odesa Law Academy"
- Huntington, S.P., 1991. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Karpova, S.H., 2019. Kryzovi dyskursy liberalnoi demokratii: yevropeiskyi dosvid ta ukrainski perspektyvy (filosofski rozdumy) [Crisis discourses of liberal democracy: European experience and Ukrainian perspectives (philosophical reflections)]. *Philosophy and political science in the context of modern culture*, [e-journal] 11 (2), pp.44-51. <https://doi.org/10.15421/351917>
- Karsten, F. and Beckman, K., 2012. *Beyond Democracy: Why democracy does not lead to solidarity, prosperity and liberty but to social conflict*,

runaway spending and a tyrannical government. [e-book] Baltimore: Laissez Faire Books. Available at: <https://books.google.com.ua/books?id=DV_2fQlcS6IC&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false> [Accessed 01 February 2025].

Kokoriev, O.V., 2020. Vyznachennia osoblyvostei stanu liberalnoi demokracji yak peredumova otsinky yii yakosti v "molodykh demokraciiah" YeS [Defining the peculiarities of the state of liberal democracy as a prerequisite for assessing its quality in the "young democracies" of the EU]. *Aktualni problemy polityky*, [e-journal] 65, pp.109-116. <https://doi.org/10.32837/app.v0i65.314>

Korniichuk, T., 2018. Shcho take "neliberalna demokraciia" i yak yii zaprovadzhuit v Uhorshchyni? [What is "illiberal democracy" and how is it being implemented in Hungary?]. *Ukrainian Institute for the Future*, [online] 14 December. Available at: <<https://uifuture.org/publications/24443-neliberalna-demokraciia/>> [Accessed 25 January 2025].

Levitsky, S. and Ziblatt, D., 2018. *How Democracies Die. What History Reveals About Our Future.* New York: Crown Publishing.

Lupatsii, V., n.d. "Kryza demokracji" ta neobkhdnist natsionalnoi modeli sotsialnykh innovatsii ["The Crisis of Democracy" and the Need for a National Model of Social Innovation]. *Strategic Group Sofia*. [online] Available at: <<https://sg-sofia.com.ua/kriza-demokracji-taneobkhdnist-nazionalnoji-modeli-sozialnih-innovacij>> [Accessed 24 January 2025].

Miasnykova, A., 2018. Yak kryza liberalnoi demokracji vplyvaie na Ukrainu [How the crisis of liberal democracy affects Ukraine]. *Nakypilo*, [online] 6 November. Available at: <<https://nakipelo.ua/yak-kriza-liberalnoyi-demokraciyi-vplyvaye-na-ukrayinu/>> [Accessed 26 January 2025].

Mounk, Y., 2018. *The People vs. Democracy: Why Our Freedom Is in Danger and How to Save It.* Cambridge: Harvard University Press.

Oliinyk, O., 2024. Skilky liudei zhyve v demokratychnykh krainakh? [How many people live in democratic countries?]. *Ukrinform*, [online] 13 November. Available at: <<https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3926723-skilki-ludej-zive-v-democraticnih-krainah.html>> [Accessed 24 January 2025].

Parliamentary Assembly, 2010. *Democracy in Europe: crisis and perspectives.* Resolution 1746 (2010). [online] Available at: <https://pace.coe.int/en/files/17882/html?utm_source=chatgpt.com> [Accessed 02 February 2025].

Pislia desiatkiv rokiv peremoh demokraciia v sviti pochynaie vtrachaty pozytsii [After decades of victories, democracy in the world begins to lose ground], 2018.

ДЕМ'ЯНЕНКО БОРИС ЛЕОНІДОВИЧ, ПРЯДКО ТЕТЯНА ПЕТРІВНА
ВНУТРІШНЬОСИСТЕМНІ ФАКТОРИ КРИЗИ
ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Arhument, [online] 07 February. Available at: <<https://argumentua.com/stati/p-slya-desyatk-v-rok-v-peremog-demokrat-ya-v-sv-t-pochina-vtrachati-pozits>> [Accessed 27 January 2025].

Plattner, M.F., 2017. Liberal democracy's fading allure. *Journal of Democracy*, [e-journal] 28 (4), pp.5-14. <https://doi.org/10.1353/jod.2017.0060>

Puhach, V.H. and Ishchenko, O.M., 2018. Ideolohichna eroziia liberalnoi demokratsii [Ideological Erosion of Liberal Democracy]. *Scientific Works of Interregional Academy of Personnel Management. Political Sciences and Public Management*, [e-journal] 56 (2), pp.57-64. <https://doi.org/10.32689/2523-4625-2018-02-57-64>

Runciman, D., 2018. *How Democracy Ends*. London: Profile Books.

Savchuk, T., 2018. Zvit Freedom House: Hlobalna kryza demokratsii mozhe maty katastrofichni naslidky [Freedom House Report: The Global Crisis of Democracy Could Have Catastrophic Consequences]. *Radio Svoboda*, [online] 16 January. Available at: <<https://www.radiosvoboda.org/a/28978023.html>> [Accessed 27 January 2025].

Sbitnieva, N.V., 2002. *Porivnialnyi vymir demokratyzatsii postkolonialnykh i postsotsialistychnykh derzhav* [Comparative measurement of democratization of postcolonial and postsocialist states]. Abstract of PhD Dissertation. Institute of World Economy and International Relations of the NAS of Ukraine.

Shamrai, V., 2018. Kryza demokratsii ta efekt publichnoho dyskursu [The crisis of democracy and the effect of public discourse]. *Philosophical thought*, 5, pp.93-109.

Todd, E., 2006. *Pislia imperii: ese pro zahnyvannia amerykanskoj systemy* [After Empire: An Essay on the Decay of the American System]. Translated from the French by Z. Borysiuk. Lviv: Kalvariia.

U sviti zrostaie nezadovolenist demokratsiieiu – doslidzhennia [Dissatisfaction with democracy is growing in the world – research], 2020. *NewsMe*, [online] 30 January. Available at: <<https://newsme.com.ua/ua/world/4205385/>> [Accessed 01 February 2025].

Надійшла: 03.02.2025; Прийнята: 10.04.2025;

Стаття була вперше опублікована онлайн: 04.07.2025

INTERNAL SYSTEMIC FACTORS
OF THE LIBERAL DEMOCRACY CRISIS IN MODERN WORLD

Borys Demianenko^{1a},
Tetiana Priadko^{2a}

¹ Doctor of Political Sciences, Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6000-1713>,
e-mail: dem-@ukr.net

² PhD in Political Sciences, Senior Lecturer,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9010-6399>,
e-mail: tanja_striha@ukr.net

^a Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav,
Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine, 08401

The article states that today, a notion of a crisis in liberal democracy has become dominant in socio-philosophical and political science discourse. Most studies present liberal democracy in the European or post-Soviet experience. In domestic political science, there still remains a lack of fundamental comprehensive research on the manifestations of crisis phenomena and prognosticating the prospects for liberal-democratic values and practices on a global scale. The aim of this research is to identify internal systemic factors in modernity social development that drive anti-democratic and anti-liberal transformations of certain existing developed liberal democracies of the world. The authors suggest that the current liberal democracy crisis can be effectively analysed through the significant fault lines of modernity, in the broad context of the interplay between doctrines and democratic political ideologies of democracy and liberalism, the rise of populist tendencies in the world, the strengthening of authoritarianism and the crisis of liberal-democratic institutions, all within the framework of recent geopolitical shifts and strategic interest realignments.

In this study, the following research methods are applied: sociological, historical, structural and functional, systemic, comparative, analysis and synthesis, deduction and induction, prognostic, observation. The attention is focused on the danger of the liberal democracy crisis, since the strengthening of anti-democratic tendencies on the planet not only has significant negative consequences for personal rights and freedoms of people, but also provokes economic and security risks.

Keywords: democracy; liberal-democratic doctrine; internal systemic crisis; modern society; political parties; elections; globalisation; populism; authoritarianism.

DOI: 10.31866/2616-745X.15.2025.334303

УДК 050.48:[008(=161.2):341.7

ЧАСОПИС «ЛЕМКІВЩИНА» ЯК ТРИБУНА КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ ДІАСПОРНОГО РУСИНСТВА

Наконечний Володимир Михайлович^{1а},
Бенч Ольга Григорівна^{2б}

¹ Кандидат історичних наук, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0386-2162>,
e-mail: nakonechniy.ua@gmail.com

² Кандидатка мистецтвознавства,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3998-3062>,
e-mail: olgabench2020@gmail.com

^а Київський національний університет культури і мистецтв,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133

^б Католицький університет у Ружомберку,
вул. Грабовська, 1А, м. Ружомберок, Словаччина, 03401,
Київський столичний університету імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053

Для цитування:

Наконечний, В.М. та Бенч, О.Г., 2025. Часопис «Лемківщина» як трибуна культурної дипломатії діаспорного русинства. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 14, с.91-103. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.15.2025.334303>.

Мета статті – з'ясувати евристичний потенціал публікацій «Лемківщини», сфокусованих на реалізацію широкого кола накреслень культурної дипломатії. Завданням дослідження є комплексне осмислення видавничого феномену «Лемківщини» як інструменту культурної дипломатії діаспорного українства. Дослідницька методологія спирається на звичне для праць з історії науки поєднання принципів (історизму та об'єктивності) і методів (філософських, загальнонаукових та спеціально-історичних) наукової праці. У підсумку відзначено, що проведений аналіз дозволяє переконливо атестувати часопис «Лемківщина» авторитетним медійним майданчиком для комунікації між тими представниками діаспорного українства, які залишили терени Східних Бескидів після руйнівних для русинського субетносу подій

Другої світової війни. Така популярність пресодруку перетворила його на ефективний інструмент української культурної дипломатії у вільному світі. Виконуючи важливі просвітні та інформаційні функції, цей орган діаспорного русинства транслював своїм читачам травмовану пам'ять про втрачену лемками малу батьківщину, а також акцентував на органічній єдності Лемківщини з рештою українських етнічних територій. Водночас часопис став промовистим свідченням виходу лемкознавства діаспорного періоду на якісно новий – академічний рівень вивчення русинського субетносу. Мовиться про те, що його редактори й дописувачі помітну увагу відводили публікації джерельних, аналітичних та картографічних матеріалів, що й сформували необхідний компендіум підставових знань для комплексного осягнення лемківського цивілізаційного феномену у повноті його духовних і матеріальних проявів. Саме вагомість набутого редакторами «Лемківщини» досвіду в галузі культурної дипломатії стала ключовим аргументом для перенесення пресодруку на материкові терени після здобуття української незалежності.

Ключові слова: часопис «Лемківщина»; культурна дипломатія; українська діаспора; депортації; історія; культура.

Вступ

Ключове значення періодичних видань у процесах становлення та розвитку практик культурної дипломатії недержавних народів є загальноновизнаним. Для українців особливої вагомості воно набуло протягом 20–80-х років минулого століття, коли газети і журнали були ефективними майданчиками популяризації вимог позбавленої своєї державності нації. Адже попри очікування від двох світових воєн, за їхніми результатами переможці не лише відмовили нам у праві на політичну суб'єктність, але й розпочали небачену за масштабністю денаціоналізацію. Відтак, втікаючи від польського й комуністичного авторитаризмів у міжвоєнний час і радянського тоталітаризму після 1945 р., визначні представники української інтелігенції закладали періоду в нових діаспорних осередках свого перебування. Ці видання вони першочергово мислили як інструменти культурної дипломатії, що мали компенсувати відсутність відповідних державних інституцій. При цьому особливо інтенсивно такі часописи засновували чоловічі лемківські емігранти, які стали піонерами у пошуках нашим народом кращого життя за океаном. Відтак завдяки їх зусиллям постали різножанрові пресодруки, які ви-

НАКОНЕЧНИЙ ВОЛОДИМИР МИХАЙЛОВИЧ, БЕНЧ ОЛЬГА ГРИГОРІВНА ЧАСОПИС «ЛЕМКІВЩИНА» ЯК ТРИБУНА КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ ДІАСПОРНОГО РУСИНСТВА

конували важливу місію захисту й популяризації цивілізаційного феномену українства у єдності його субетнічного розмаїття. На жаль, і по сьогодні цей сюжет української культурної дипломатії не отримав належної до його вагомості уваги з боку представників експертної спільноти. Тож, акцентуючи увагу колег на потребі звернення до такої періодики, продемонструємо його евристичну плідність на прикладі провідної трибуни діаспорного русинства – часопису «Лемківщина».

Аналіз останніх досліджень і публікацій

З огляду на свій флагманський медійний статус, видавничий феномен часопису «Лемківщина» доволі інтенсивно осмислюється дослідниками русинського субетносу (Наконечний, 2017; 2018). Популярність пресодруку доводить і поширений факт використання його різножанрових матеріалів у багатьох працях лемкознавців протягом останніх десятиліть. Незважаючи на це, на сьогодні відсутні спроби самостійного аналізу цього часопису в діаспорний період його існування як майданчика реалізації завдань культурної дипломатії закордонного українства. Ця обставина й зумовила актуальність теми нашого дослідження.

Формулювання цілей статті

Актуальним завданням сучасної історіографії є комплексне осмислення видавничого феномену «Лемківщини» як інструменту культурної дипломатії діаспорного українства.

Метою статті є з'ясування евристичного потенціалу публікацій «Лемківщини», сфокусованих на реалізацію широкого кола завдань культурної дипломатії.

Виклад основного матеріалу дослідження

Часопис «Лемківщина» постав як україномовна трибуна міжнародної Фундації дослідження Лемківщини. Цей журнал щокварталу виходив у Нью-Йорку, починаючи з 1979 р. Фінансування пресодруку взяли на себе Світова федерація лемків, Об'єднання лемків Канади й Організація оборони Лемківщини. Видавничими справами займалася спеціальна комісія, що її першим очільником став Орест Питляр. Членами редакційної колегії в той час були авторитетні лемківські інтелектуали Михайло Черешньовський, Катерина Мицьо, Іван Гвозда та Меланія Чайківська-Куделя. Вони керували часописом практично цілий досліджуваний період, а від другої половини 1980-х років на зміну цьому складу прийшло молоде покоління лемків на чолі з Миколою Дупляком. Журнал став своєрідним продовжувачем практик газети «Лемківські вісті». На нашу думку, таке перетворення газети на журнал було проявом інституційної еволюції діаспорного лемкознавства, а саме його виходу на академічний щабель.

Місія часопису, сформульована у дискурсі культурної дипломатії, була винесена як мотто вже на звороті обкладинки першого його числа. Редактори журналу наголошували: «Наша ціль: об'єднання українських етнографічних земель у вільній Українській державі». Конкретизація цього амбітного завдання і цілей нової медійної лемківської трибуни містилася у редакційному зверненні. Там, серед іншого, йшлося про необхідність об'єднання розосереджених численними діаспорними осередками представників лемківської інтелектуальної спільноти, які відтак мають постати єдиною потугою для подолання численних негараздів, які випали на долю русинів. Серед особливо назрілих називалося протистояння «з ворожими польськими і москвофільськими облудними ідеями». Під цим редактори розуміли постійні намагання ворогів українського народу використати русинів для руйнування єдності української нації в етнографічних межах її розселення й багатоманітності регіональних ідентичностей (Дорогі земляки, 1979, с.1). З огляду на це ключовою місією пресодруку редактори проголошували «закріплювати серед свого членства соборницький спосіб думання і любов до України, заохочувати їх до участі в інших загальноукраїнських організаціях, щоб в той спосіб охоронити їх від впливу москвофільства старого чи нового випуску» (Дорогі земляки, 1979, с.1).

Наступною першорядною місією часопису редактори бачили цілеспрямовану популяризаційну роботу, у змістовому плані задуману як відповідь на інформаційні диверсії польських і радянських комуністів, які об'єднали зусилля по «защипленню почуття меншовартости серед української молоді і підсичуванні традиційної польської погорди і ненависті до всього що українське» (Дорогі земляки, 1979, с.2). Заохочуючи свого читача підтримати донатами новий часопис, редколегія окреслила мотиваційне кредо:

«З нашого журналу немов із вершка Лемківського Бескиду відкриються перед Вами, Дорогі Читачі, мало Вам ще знані шляхи історичного минулого Лемківщини і її змагання до єдності з Україною. Ви запізнаєтесь з визначними людьми Лемківщини – тими відданими орачами твердої народної ниви – що промощували нам шлях до освіти і національної свідомості. Ви зустрінете також тих, що жертвою своєї молодості і життя хотіли здобути нам волю. Ви довідаєтесь про села, на місці яких тепер ліс росте, про церкву з якої вже сліду немає, віднайдете

НАКОНЕЧНИЙ ВОЛОДИМИР МИХАЙЛОВИЧ, БЕНЧ ОЛЬГА ГРИГОРІВНА ЧАСОПИС «ЛЕМКІВЩИНА» ЯК ТРИБУНА КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ ДІАСПОРНОГО РУСИНСТВА

вірша, пісню чи казку, яку може ніколи не знали і не чули, або давно призабули». (Дорогі земляки, 1979, с.2)

Успішне розв'язання таких амбітних завдань уможливила продумана членами редколегії змістова архітектоніка журналу. При цьому слід відзначити, що рубрикаційна специфіка «Лемківщини» перебувала у полі зору колективу редакторів протягом тривалого часу і стала спільним рішенням видавців та читачів, які радили улюбленому виданню найбільш оптимальний підхід до добору і розташування матеріалів. Тож якщо перші випуски ще не мали усталеної рубрикаційної структури, то згодом – завдяки доброзичливим підказкам читачів – усталилися наступні змістові блоки: «Спогади», «Культура і мистецтво», «Бюлетень Світової федерації українських лемківських об'єднань», «Народні традиції», «З життя організації». Водночас окреме змістове навантаження мало художнє оформлення пресодруку. В цьому плані передусім згадаємо його титульну сторінку, яка завжди містила важливі кожному русинові візуальні образи (світлини церков, зображення культурних інституцій, замальовки краєвидів рідної землі та, найбільше, іконографія визначних лемківських діячів). Окремо варто сказати про чудово організований колпортаж нового пресодруку, адже невдовзі після появи перших чисел він поряд із американським континентом став поширюватися і європейськими країнами, а серед них нелегальним способом перетинав і кордони соцтабору, втім і України. Промовистим свідченням цього стала поява окремої рубрики «Нас читають в Україні», яка здебільшого містила дописи материкових лемків про їхні враження від нового журналу.

Для більш повної реалізації згадуваних вище завдань культурної дипломатії й ширшого охоплення зацікавлених русинським рухом західних інтелектуалів видавці «Лемківщини» вирішили видавати англomовні дайджести до часопису, що були його структурною частиною. Вперше такий дайджест з'явився в другому числі 1980 р. Успішність цього маркетингового ходу засвідчила поява в другому числі наступного 1981 р. рубрики «Англomовна кореспонденція». В ній західний діяч обмінювався із редакторами своїм розумінням прочитаного й давав цінні поради про якісне покращення спрямованих на реалізацію завдань культурної дипломатії зусиль.

Тепер проаналізуємо змістові пріоритети редакторів «Лемківщини». Серед матеріалів, що були представлені в часописі, передусім відзначимо виразне переважання історичних текстів, сфокусованих на особливо значущих питаннях минулого русинів. Ці тексти були створені авторитетними лемківськими інтелектуалами та мали за мету інформувати читача про трагічну історію та культурну неповторність своєї малої батьківщини. Тим самим

читач виховувався в дусі унікальності лемківської субкультури і єдності історичної долі русинів із рештою українського народу. Як засвідчили листи читачів, особливою популярністю тішились нариси авторства Михайла Брика-Дев'ятницького, Івана Радя, Павла Лопати, Гарасима Лемка, Ореста Питляра, Марії Остромири, Катерини Мицьо, Василя Бородача, Юлії Саноцької. Відзначимо, що ці твори найчастіше зверталися до трьох трагедій лемківського світу першої половини ХХ ст.: цілеспрямованого руйнування поляками у міжвоєнний час самотньої матеріальної культури русинів, героїчної визвольної боротьби з ворогом у часи Другої світової війни та повоєнних депортацій, що були яскравими проявами етноциду.

Чимало також на шпальтах «Лемківщини» було опубліковано й матеріалів краєзнавчого змісту, що мали за завдання виплекати в середовищі українських емігрантів почуття живого зв'язку з їх малою батьківщиною. З часом такі тексти, з огляду на їхню читацьку запитаність, стали основою окремої рубрики «З Лемківщини і про Лемківщину». Читачам найбільше до смаку припали краєзнавчі нариси про села Сянік, Вілька, Лісько, Мушина, Пантна, Нове Село та ін. Популярність у читацькому середовищі подібного роду текстів призвела до появи рубрики «Матеріали до історії Лемківщини». Її найбільш друкованим автором була Ірина Богун, чії краєзнавчі нариси згодом сформували тематичний цикл «З мандрівки по західній Лемківщині».

Доволі багато уваги в пресодруці було відведено популяризації інтелектуальних біографій знакових русинських діячів. Доказом цього є представлені на шпальтах «Лемківщини» талановито створені життєписи отця мітрата Василя Гриника, різьбяр Івана Стефаняка, геніального художника Никифора Дровняка, письменника Івана Филипчика, мистецтвознавця професора Дам'яна Гоняткевича, громадського діяча Петра Щерби, маляра-іконописця Лева Геца, журналіста Юліана Тарановича-Бескида, мистця Василя Шалайди і багатьох інших видатних популяризаторів лемківської історії та культури.

Приватний вимір переживання історичного досвіду русинських травм редактори видання показали читачеві крізь призму опублікованих на сторінках пресодруку багатьох талановито написаних щоденникових і мемуарних текстів, як також і низки інтерв'ю з видатними публічними інтелектуалами діаспорного українства. Для прикладу згадаємо мемуарні нариси авторства Іванни Савицької, Михайла Черешньовського, Володимира Ольго-

НАКОНЕЧНИЙ ВОЛОДИМИР МИХАЙЛОВИЧ, БЕНЧ ОЛЬГА ГРИГОРІВНА ЧАСОПИС «ЛЕМКІВЩИНА» ЯК ТРИБУНА КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ ДІАСПОРНОГО РУСИНСТВА

вича, Наталії Леонтович-Башук, Івана Корнафеля, Омеляна Мазурика, Олексі Галушчака, Ярослави Філь-Марти та Богдана Морохівського.

Серед тогочасних українських лідерів думок редактори видання з особливою емоційністю знайомили читача з тими культурними діячами, що їм вдалося вирватися з радянської держави та інших країн соцтабору. Приміром, вже у першому випуску «Лемківщини» містилося сердечне привітання знаного дисидента Валентина Мороза з його «звільненням з російської каторги» (Вітаємо В. Мороза, 1979). Невдовзі він став визначним активістом лемківського руху та загалом культурного життя діаспорних українців, викриваючи злочини комуністичного режиму проти людяності.

Також непідробленим боєм були пронизані повідомлення про нові арешти і позасудові заслання дисидентів лемківського походження, що відбувалися за «залізною завісою». Приміром, чималого резонансу набула справа широкого висвітлення в західних медіа гвалтовного арешту і висилки в північні регіони СРСР лемківського інтелектуала Миколи Горбала (Арештовано Миколу Горбала, 1979). Проблема його звільнення з радянського полону стала темою численних громадських акцій, на які були запрошені представники дипломатичних установ країн, в яких були лемківські осередки (Орп., 1981).

Зрештою, на сторінках «Лемківщини», поряд із культовими лемківськими інтелектуалами, чимало уваги було відведено і знаковим українським діячам загальнонаціонального плану. При цьому найбільше різнопланових текстів фокусувалися на популяризації життя і діяльності Тараса Шевченка, Івана Франка та Богдана-Ігоря Антонича (Барський, 1980). Голосний резонанс на шпальтах часопису викликало відзначення у 1989 р. вісімдесятиліття культового співця Бескидів Б.-І. Антонича (Пам'яті видатного сина Лемківщини, 1980). Принагідно згадаємо, що автори нарисів про згаданих діячів українства намагалися простежити ставлення персонажів своїх текстів до світу русинської культури чи навіть довести їхнє лемківське походження, як це було у випадку з І. Франком.

Зусилля редакційної колегії «Лемківщини» з розширення своєї читацької аудиторії проглядаються і у прискіпливому формуванні художньо-літературної складової журналу. Доказом цього є поява на його сторінках як творів загальноновизнаних майстрів українського слова (Тарас Шевченко, Василь Симоненко, Іван Франко, Леся Українка, Богдан Лепкий, Богдан-Ігор Антонич), так і текстів знаних у повоєнні десятиліття авторів – Євгена Сверстюка, Валентина Мороза, Антона Верби, Леоніда Полтави, Єжи Герасимовича та Івана Головачака. Політичні трансформації в радянській імперії протягом другої половини 1980-х рр. уможливили появу на шпальтах журналу творів

лідерів тогочасного українського літературного процесу Ліни Костенко, Василя Стуса, Івана Драча, Ігоря Калинця та Володимира Барни.

Доволі помітним на шпальтах «Лемківщини», з огляду на важливі комунікативні завдання культурної дипломатії, був також обсяг різнопланових інформаційних матеріалів. Відтак редколегія журналу, поряд із ознайомленням читачів з актуальними подіями лемківського життя, також оприлюднювала офіційний документообіг, в якому відбивалися особливості функціонування головних українських діаспорних інституцій. Згаданим сюжетам були присвячені рубрики «З товариської хроніки» та «З життя організацій».

Найбільше уваги в цих інформаційних блоках очікувано було відведено захисту громадських і культурних прав русинів на землях їх компактного розселення. Такого роду повідомлення з'являлися в інформаційній рубриці «Хроніка Лемківщини й Посяння», яка була поділена на дві підрубрики («На рідній землі» та «На чужині»). При цьому найбільша увага редакторів пресодруку була відведена становищу лемків на території Польської Народної Республіки, чиновники якої, подібно до їхніх попередників у міжвоєнний час, займалися гвалтовною асиміляцією русинів. Про це свідчать надруковані в «Лемківщині» дописи авторства Івана Гвозди (1981; 1979a; 1979b; 1982), Валентина Мороза (1980), Василя Пасічняка (1982), Ореста Питляра (1979; 1981) та ін. З чималим піднесенням редколегія часопису вітала поставу лідерів польського опозиційного руху «Солідарність», які одноставно засудили депортаційну та асиміляційну політику польських урядів та закликали комуністичних чиновників відновити гуманітарні права лемківської меншини (Лико, 1982; «Солідарносць» в обороні лемків, 1981).

Насамкінець згадаємо, що оперативному обміну думками членів редакційної колегії зі своїми читачами допомагали рубрики «Листування» та «З листів до редакції». Згадані складові змісту зазвичай містили епістолярні рефлексії читачів «Лемківщини» із приводу оприлюднених на її сторінках різножанрових дописів, а також численні прохання русинів з усіх куточків світу про допомогу у багатьох проблемах щоденного буття.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальшого розвитку

У підсумку відзначимо, що проведений аналіз дозволяє переконливо атестувати часопис «Лемківщина» авторитетним медійним майданчиком для комунікації між тими представниками діаспорного українства, які залишили терени Східних Бескидів після руйнівних для русинського субетно-

НАКОНЕЧНИЙ ВОЛОДИМИР МИХАЙЛОВИЧ, БЕНЧ ОЛЬГА ГРИГОРІВНА ЧАСОПИС «ЛЕМКІВЩИНА» ЯК ТРИБУНА КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ ДІАСПОРНОГО РУСИНСТВА

су подій Другої світової війни. Така популярність пресодруку перетворила його на ефективний інструмент української культурної дипломатії у вільному світі. Виконуючи важливі просвітні та інформаційні функції, цей орган діаспорного русинства транслиував своїм читачам травмовану пам'ять про втрачену лемками малу батьківщину, а також акцентував на органічній єдності Лемківщини з рештою українських етнічних територій. Водночас часопис став промовистим свідченням виходу лемкознавства діаспорного періоду на якісно новий – академічний рівень вивчення русинського субетносу. Мовиться про те, що його редактори й дописувачі помітну увагу відводили публікації джерельних, аналітичних та картографічних матеріалів, що й сформували необхідний компендіум підставових знань для комплексного осягнення лемківського цивілізаційного феномену у повноті його духовних і матеріальних проявів. Саме вагомість набутого редакторами «Лемківщини» досвіду в галузі культурної дипломатії стала ключовим аргументом для перенесення пресодруку на материкові терени після здобуття української незалежності.

Перспективним продовженням теми нашого дослідження вважаємо необхідність комплексного опрацювання практик культурної дипломатії редакторів лемківської періодики у повоєнний період.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Арештовано Миколу Горбала, 1979. *Лемківщина*, 3, с.14.
- Барський, В., 1980. Тарас Шевченко – емігрант. *Лемківщина*, 2, с.4-6.
- Вітаємо В. Мороза, 1979. *Лемківщина*, 1, с.3.
- Гвозда, І., 1979а. Національні меншини Польщі. *Лемківщина*, 3, с.3-4.
- Гвозда, І., 1979б. Права національних меншин – питання прав української національної меншини в Польщі. *Лемківщина*, 2, с.1-2.
- Гвозда, І., 1981. Дивні статті. *Лемківщина*, 2, с.1-2.
- Гвозда, І., 1982. Сучасна ситуація лемків Польщі на тлі деяких історичних прикладів. *Лемківщина*, 4, с.1-5.
- Дорогі земляки, широка українська громадо!, 1979. *Лемківщина*, 1, с.1-2.
- Лико, І., 1982. «Лемкове». *Лемківщина*, 1, с.3-5.
- Мороз, В., 1980. Місце Лемківщини в українському світі. *Лемківщина*, 4, с.1-3.
- Наконечний, В., 2017. Трагедія українців Закерзоння (Акція «Вісла» на сторінках журналу «Лемківщина»). *Східноєвропейський історичний вісник*, [e-journal] 4, с.107-114. <https://doi.org/10.24919/2519-058x.4.111470>
- Наконечний, В., 2018. Польсько-український дискурс журналу «Лемківщина» (діаспорний період). *Етнічна історія народів Європи*, 54, с.141-145.
- Орп., 1981. Вечір Миколая Горбала. *Лемківщина*, 2, с.8.

Пам'яті видатного сина Лемківщини, 1980. *Лемківщина*, 2, с.19.
Пасічняк, В., 1982. Лемківщина – західний бастион України. *Лемківщина*, 3, с.1-2.
Питляр, О., 1979. Невже загибель Лемківщини? *Лемківщина*, 3, с.1-2.
Питляр, О., 1981. Лемківщина – і майбутнє. *Лемківщина*, 4, с.3-4.
«Солідарносць» в обороні лемків, 1981. *Лемківщина*, 4, с.9.

REFERENCES

- "Solidnarnosts" v oboroni lemktiv ["Solidarity" in the defense of the Lemkivs], 1981. *Lemkivshchyna*, 4, p.9.
- Areshtovano Mykolu Horbalia [Mykola Horbal was arrested], 1979. *Lemkivshchyna*, 3, p.14.
- Barskyi, V., 1980. Taras Shevchenko – emihrant [Taras Shevchenko is an emigrant]. *Lemkivshchyna*, 2, pp.4-6.
- Dorohi zemliaky, shyroka ukrainska hromado! [Dear compatriots, a wide Ukrainian community!], 1979. *Lemkivshchyna*, 1, pp.1-2.
- Hvozda, I., 1979a. Natsionalni menshyny Polshchi [National minorities in Poland]. *Lemkivshchyna*, 3, pp.3-4.
- Hvozda, I., 1979b. Prava natsionalnykh menshyn – pytannia prav ukrainskoi natsionalnoi menshyny v Polshchi [Rights of national minorities – the issue of the rights of the Ukrainian national minority in Poland]. *Lemkivshchyna*, 2, pp.1-2.
- Hvozda, I., 1981. Dyvni statti [Strange articles]. *Lemkivshchyna*, 2, pp.1-2.
- Hvozda, I., 1982. Suchasna sytuatsiia lemktiv Polshchi na tli deiakykh istorychnykh prykladiv [The current situation of the Lemkos in Poland against the background of some historical examples]. *Lemkivshchyna*, 4, pp.1-5.
- Lyko, I., 1982. "Lemkovie" ["Lemkovye"]. *Lemkivshchyna*, 1, pp.3-5.
- Moroz, V., 1980. Mistse Lemkivshchyny v ukrainskomu sviiti [The Place of Lemkivshchyna in the Ukrainian World]. *Lemkivshchyna*, 4, pp.1-3.
- Nakonechnyi, V., 2017. Trahediia ukraintziv Zakerzonnia (Aktsiia "Visla" na storinkakh zhurnalu "Lemkivshchyna") [Tragedy of ukrainians of Zakerzonnia (Act "Visla" on the magazine pages of "Lemkivshchyna")]. *East European Historical Bulletin*, [e-journal] 4, pp.107-114. <https://doi.org/10.24919/2519-058x.4.111470>
- Nakonechnyi, V., 2018. Polsko-ukrainskyi dyskurs zhurnalu "Lemkivshchyna" (diaspornyi period) [The Polish-Ukrainian Discourse of the Journal "Lemkivshchyna" (Diaspora Period)]. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*, 54, pp.141-145.
- Orp., 1981. Vechir Mykolaia Horbalia [Mykola Horbal's Evening]. *Lemkivshchyna*, 2, p.8.
- Pamiati vydatnoho syna Lemkivshchyny [In memory of the outstanding son of Lemkivshchyna], 1980. *Lemkivshchyna*, 2, p.19.

© Наконечний В. М., 2025

© Бенч О. Г., 2025

**НАКОНЕЧНИЙ ВОЛОДИМИР МИХАЙЛОВИЧ, БЕНЧ ОЛЬГА ГРИГОРІВНА
ЧАСОПИС «ЛЕМКІВЩИНА» ЯК ТРИБУНА
КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ ДІАСПОРНОГО РУСИНСТВА**

Pasichniak, V., 1982. Lemkivshchyna – zakhidnyi bastion Ukrainy [Lemkivshchyna – the western bastion of Ukraine]. *Lemkivshchyna*, 3, pp.1-2.

Pytliar, O., 1979. Nevzhe zahybel Lemkivshchyny? [Is the death of Lemkivshchyna really?]. *Lemkivshchyna*, 3, pp.1-2.

Pytliar, O., 1981. Lemkivshchyna – i maibutnie [Lemkivshchyna – and the future]. *Lemkivshchyna*, 4, pp.3-4.

Vitaiemo V. Moroza [We congratulate V. Moroz], 1979. *Lemkivshchyna*, 1, p.3.

Надійшла: 11.03.2025; Прийнята: 23.04.2025;

Стаття була вперше опублікована онлайн: 04.07.2025

**JOURNAL “LEMKIVSCHYNA” AS A PLATFORM FOR CULTURAL
DIPLOMACY OF RUTHENIAN DIASPORA**

Volodymyr Nakonechnyj^{1a},
Olga Bench^{2b}

¹ *PhD in History, Associate Professor,*
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0386-2162>,
e-mail: nakonechniy.ua@gmail.com

² *PhD in Art History,*
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3998-3062>,
e-mail: olgabench2020@gmail.com

^a *Kyiv National University of Culture and Arts,*
Kyiv, Ukraine, 01133

^b *Catholic University in Ruzomberok,*
Ruzomberok, Slovakia, 03401
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
Kyiv, Ukraine, 04053

The main objective of this article is to clarify the heuristic potential of “Lemkivshchyna” publications, grounded on applying a wide range of tasks of cultural diplomacy. The task of this research is a comprehensive studying of the publishing phenomenon of “Lemkivshchyna” as an instrument of cultural diplomacy of the Ukrainian diaspora. The research methodology is based on the combination of principles (historicism and objectivity) and methods (philosophical, general scientific and special historical) of scientific study, which are typical for works on the history of science. As a result, it is noted that the conducted analysis allowed to convincingly certify the journal “Lemkivshchyna” as an authoritative media platform for communication between those representatives of the diasporic Ukrainians who had left the territories of the Eastern Beskyds after the events of World War II which were devastating for the Ruthenian sub-ethnic group. Such a popularity has turned this publication into an effective instrument of Ukrainian cultural diplomacy in the free world. Performing important educational and informational functions, this basis of the Ruthenian diaspora transmitted to its readers the traumatised memory of the small homeland lost by the Lemkos, as well as emphasised the organic unity of the Lemko region with the rest of the

Ukrainian ethnic territories. At the same time, the journal became an eloquent evidence of moving of Lemko studies of the diaspora period to a qualitatively new level – an academic level of studying the Ruthenian sub-ethnic group. The fact is that the journal's editors and contributors paid considerable attention to the publication of source, analytical and cartographic materials, which formed the necessary compendium of basic knowledge for the comprehensive studying of the Lemko civilisational phenomenon in the fullness of its spiritual and material manifestations. It was quite the importance of the experience acquired by the editors of "Lemkivshchyna" in the cultural diplomacy sphere that became a key argument for transferring the press to the mainland after the Ukrainian independence gain.

Keywords: "Lemkivshchyna" journal; cultural diplomacy; Ukrainian diaspora; deportations; history; culture.

**СУСПІЛЬНІ
КОМУНІКАЦІЇ**

**PUBLIC
COMMUNICATIONS**

DOI: 10.31866/2616-745X.15.2025.334304

UDC 328.185:[341.238:316.77

**METAREFLECTION OF CORRUPTION PRACTICES:
INTERSECTION OF DISCURSIVE MATRICES
AND INTERNATIONAL COMMUNICATION**

Natalia Likarchuk

Doctor of Political Sciences, Professor,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7119-439X>,

e-mail: n.likarchuk@gmail.com

Educational and Scientific Institute of Public Administration

and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv,

Kyiv, Ukraine, 04050

For citation:

Likarchuk, N., 2025. Metareflection of Corruption Practices: Intersection of Discursive Matrices and International Communication. *International Relations: Theory and Practical Aspects*, 15, pp.105-120. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.15.2025.334304>.

Corruption narratives, operating within complex political and economic constellations, constitute not only a social pathology but also a tool for global strategic communication. In the international dimension, the discursive articulation of corruption is conditioned by heterogeneous cognitive structures that integrate ideological paradigms, media effects and legal dispositions. The relevance of this issue is determined by the necessity in a reflexive explication of corrupt phenomena within the framework of transnational communication flows, where the interaction of political, economic and semiotic components takes on an irreversible globalising character.

The methodological basis of the study synthesises critical discourse analysis, poststructuralist hermeneutics, and a systems approach to the analysis of international communications. The interdisciplinary methodology use enables the identification of latent mechanisms in constructing the meanings of corruption in media and political spaces.

The research findings demonstrate that corruption narratives performatively function within the political semiosphere, where they not only reproduce power dispositions but also serve as a mechanism for regulating

societal perceptions. It has been revealed that the discursive matrices through which corruption is interpreted incorporate polysemantic meaning inversions that mediate the legitimating and delegitimizing aspects of political regimes. The analysis of key semantic oppositions in public and diplomatic discourses highlights the specific interference between local and global strategies of manipulating the corruption issue. The study proves that the semiotic constructs of corruptibility are formed through the interaction of political institutions, media corporations, and international organisations operating within the frameworks of discursive power regimes.

The conclusions emphasises the necessity in further reconceptualisation of corruption as a complex communicative construct, which undergoes dynamic transformations under the influence of information and communication technologies. It highlights the importance of rethinking the role of media discourses in legitimating anti-corruption measures, which, rooted in power paradigms, often function as mechanisms of covert political instrumentalisation.

Keywords: corrupt practices; discursive matrices; international communication; legitimation; political semiosphere; media discourse; instrumentalization; geopolitical narratives.

Introduction

Metareflection on corruption practices emerges as a phenomenological disposition wherein heterogeneous discursive matrices intersect with global communicative paradigms. The complexity of this phenomenon is conditioned by the interference of political and economic structures, normative dispositives, and latent ethico-legal dilemmas embedded within transnational institutional mechanisms (Hardy, 2024, p.31). Consequently, the articulation of corruption in the international arena is complicated by the polysemy of sociocultural codes that determine an ambivalent perception of ethical and juridical norms. The discursive comprehension of corruption phenomena necessitates the engagement of hermeneutic methodologies, enabling the unveiling of concealed mechanisms that legitimate deviations from the normative order (Haastrup, McGowan and Phinnemore, 2024, p.251). Accordingly, the narrative representation of corruption in international communication operates as a multidimensional semiotic construct, where the interaction of lexical, rhetorical and institutional codes facilitates the amorphisation of boundaries between legal proceduralism and paralegal stratagems.

The globalised political stage engenders hybrid forms of corruption dispositives, which manifest through the complementarity of relativised ethical criteria

and juridical simulacra (Rose-Ackerman, 2024, p.158). The institutionalisation of such practices occurs via the implicit normalisation of deviations, camouflaged as contextualised adaptive mechanisms. Thus, the discourse of corruption integrates itself into the political and economic fabric of society, legitimising itself through communicative manipulation and socio-legal mimicry.

In the context of corruption phenomena, a methodological analysis of the intersections of discursive matrices necessitates the application of deconstructivist approaches, which allow for the extrapolation of latent modalities of power and domination. Within the polyphonic field of international communication, corruption practices transform into adaptive heterotopias, reproduced through mechanisms of legal nominalism and bureaucratic neutrality. A retrospective analysis of historical correlations between corruption policies and the institutional evolution of state apparatuses reveals the paradoxical symbiosis between political pragmatism and normative deviancy (Likarchuk et al., 2023, p.772). The hyperreality of legal simulacra, engendered by the evolution of discursive strategies legitimising corruption, modifies the epistemological status of legal norms, which are increasingly subject to erosion under the influence of pragmatic adaptive mechanisms.

The metareflection on corruption practices within the context of international communication acquires the characteristics of a conceptual palimpsest, where the layering of discursive matrices creates a chimeric amalgamation of legal relativism, institutional ambivalence and the structural heteronomy of global governance.

The epistemological determination of corruption dispositives within the sphere of international communication necessitates the incorporation of an interdisciplinary analytical apparatus, enabling the decoding of latent mechanisms of transgression within legal architectonics. The contamination of institutional regulatory order by discursive anomalies generates an effect of juridical dissonance, wherein legal norms undergo systemic reinterpretation in accordance with the adaptive stratagems of global actors. Such polyfunctionality of the corruption phenomenon engenders new paradigms of administrative mimicry, complicating the demarcation between legitimate procedural mechanisms and irregular configurations of power.

The usurpation of normative discourse through networked architectures of power determines the processes of deconstructing traditional jurisdictional formats, transforming the anti-corruption narrative into a simulacral category that operates in the aspect of politico-legal postmodernism. Compounded by the phenomenon of institutional entropy, the hypertrophy of legal nominalism leads to the hybridisation of state regulatory strategies, which increasingly gravitate toward normative plasticity (Nelson and Afonso, 2024, p.105). Consequently, the

corruption discourse in the global arena assumes the characteristics of a non-classical legal phenomenology, wherein the legitimation of deviant practices acquires the status of structural necessity.

Analysis of recent research and publications

The analysis of the current state of academic discourse on corruption phenomena reveals the heterogeneity of conceptual approaches and the semantic polyvariance of interpretations, determined by the multidisciplinary nature of the research subject. Discursive matrices that structurally manifest the correlation between national traditions of legal regulation and global institutional formats determine the specificity of meta-reflection on corrupt practices in the context of transnational communication Beti E. (2024), Hamidi A. (2023), Hardy A. (2024), Likarchuk N. (2023; 2024), Picci L. (2024). A complex process of hybridisation of normative guidelines takes place, in which latent mechanisms of corrupt reproduction coexist with formalised transparency structures, creating a paradoxical continuum between *de jure* interdiction and *de facto* legitimisation of deviant practices.

International communication in the field of anti-corruption highlights the necessity of an expanded understanding of cognitive and structural conflicts between dominant enforcement habitus and local forms of social capital. Within this analytical framework, the concept of corruption institutionalisation is examined through the prism of a mimetic adaptive mechanism that ensures the reconfiguration of power resources within officially sanctioned administrative structures Anderson R., Jones A., and Kovacic W. (2024), Brooks R. (1910), Boatright R., McGrath M. (2025), Rose-Ackerman S. (2024). The methodological paradigms of contemporary studies appeal to an eclectic synthesis of poststructuralist, neo-institutionalist, and critical theories, contributing to a comprehensive understanding of the latent mechanisms of corruption performativity under conditions of glocalisation.

The intersection of discursive matrices and international communication exposes the depth of endogenous contradictions between the normative perception of legitimacy, social and psychological imperatives of power reproduction. The polymorphic nature of corrupt practices in this context appears not only as a functional element of power equilibrium but also as a dynamic system that undergoes modifications under the influence of heterogeneous interactions among legal norms, ethical paradigms, and strategic narratives of global governance Foxley I. (2025), Haastrup T., McGowan L., and Phinnemore D. (2024), Nelson K., Afonso W. (2024), Sousa L., Coroado S. (2024). Reflexive extrapolation of existing research inquiries indicates the necessity of further deconstruction of established percep-

tions of corruption as a phenomenon susceptible to uniform normative control, instead emphasising its flexibility and endemic capacity for transformational symbiosis with institutional structures of contemporary societies.

Formulation of the objectives of article

The aim of the article is to analyse the metareflection of corruption practices through the intersection of discursive matrices and international communication.

Presentations of the main material of the study

In the contemporary discourse of global interaction, corrupt practices constitute not merely an anomaly within the political and economic structure but also a permanent epiphenomenal category that structures international relations, mediating the ambivalence of power dispositions (Picci, 2024, p.57). The intersection of discursive matrices of corruption in a transboundary dimension demonstrates that processes of illegitimate resource appropriation reflect not only political stagnation but also the mutagenesis of diplomatic communicative modalities. Corruption emerges not as a unilateral deviant construct but as a structuralised emergent form that refunctionalises geopolitical interrelations within asymmetric communicative spaces (Anderson, Jones and Kovacic, 2024, p.117). A semantic analysis of the corruption discourse through the prism of international communication reveals that the formation of hegemonic regimes of power reproduction occurs through the institutionalisation of latent mechanisms of systemic co-optation. The dialectic of formal and informal power, being inseparable from the concept of sovereignty, not only determines the parameters of political corruption but also legitimises it within the space of intergovernmental interest. Particular attention should be given to the paradigmatic shift in which corrupt practices cease to be a localised pathology of administrative structures, instead evolving into a transnational phenomenon that provokes disparities in the global security architecture.

The multivariant nature of communicative responses by international actors to manifestations of corrupt regimes generates multilayered matrices of interaction in which the coordinates of legal regulators are displaced. These mutations not only hyperbolise the structural vulnerability of state institutions, but also determine the contours of a new diplomatic ethic, which represents mechanisms of imitative accountability (Sousa and Corrado, 2024, p.209). In such a context, the discursive legitimisation of corrupt transactions, carried out through the reinterpretation of normative constructs, appears as a reciprocal phenomenon reflecting the profound ambivalence of the international legal order.

The deconstruction of classical paradigms of anti-corruption efforts on an international scale is accompanied not only by the fragmentation of ethical orientations but also by the production of new communicative strategies aimed at compensating for the legitimisation vacuum (Likarchuk, 2024, p.75). In this aspect,

the intersection of antagonistic narratives becomes evident: doctrinal normativity and pragmatic adaptability, provoking an ambivalent modality of intergovernmental interaction. It is precisely through the prism of this antinomic tension that the contemporary algorithm of diplomatic reflection on corrupt transactions is constructed. The internationalisation of the corruption discourse, correlating with globalisation tendencies, fosters the manifestation of new forms of heterogeneous power dispositions that reproduce asymmetric legitimisation. The discourse of corruption not only expands the spectrum of political manipulations but also generates new parameters of diplomatic deontology, functioning within the domain of situational adaptability. In this sense, corrupt practice emerges not only as an instrument of destabilisation but also as a mechanism of latent consolidation of alternative vectors of power.

Reflection on corruption phenomena through the prism of international communication demonstrates that instead of eliminating illegitimate structures, global diplomacy increasingly incorporates them into its semantic matrix. The consequence of this is the blurring of boundaries between legal and illegal communicative models, leading to an evolution of the international order toward situational normativity based on flexible interpretations of power strategies.

In the aspect of modern transnational interactions, corruption practices should be regarded as a polyvalent phenomenon operating at the intersection of globalised economic structures, political dispositifs and discursive matrices that shape the normative-axiological boundaries of societal perceptions of the legitimacy of power transactions (Beti, 2024, p.107). The genesis of corruption is not confined to mechanistic reductionism within the framework of criminal and legal categories. Instead, it is rooted in heterogeneous regimes of discursive production, where it undergoes semiotic reframing in accordance with the ideological configurations of the hegemonic order (Brooks, 1910, p.121). Constituting the corruption paradigm as an endemic component of sociopolitical mechanisms implies its implicit normalisation through adaptive practices of power subjectivity, manifesting in the creative modification of resource extraction mechanisms, legitimisation of rent-seeking, and simulated transparency.

The discursive anatomy of corruption strategies is based on a complex network of interdependencies among economic structures, legal institutions, and cultural archetypes that determine the symbolic capital of corrupt acts (Hamidi, 2023, p.45). Postmodernist critiques of institutional constructivism demonstrate that corruption functions not only as a deviant behavioral practice but also as an emergent effect of the cognitive mapping of power relations, where the simula-

NATALIA LIKARCHUK

**METAREFLECTION OF CORRUPTION PRACTICES: INTERSECTION
OF DISCURSIVE MATRICES AND INTERNATIONAL COMMUNICATION**

---

crum of virtue can be instrumentally employed for covert accumulation of power (Boatright and McGrath, 2025, p.45). So, the corporatisation of political influence, the normative expansion of clientelistic mechanisms and the deregulation of moral imperatives become key vectors in the evolution of corruption, acquiring a transnational dimension through the convergence of globalised instruments for legitimising financial manipulations.

The metareflection of corruption practices entails their analysis at the intersection of macro- and micropolitical determinations, where technologies of power interact with social structures through the prism of heterogeneous regulatory regimes. In this aspect, an intersectional analysis of corruption dispositifs requires a comprehensive approach that encompasses the analytics of normative ambivalence, legal plasticity, and strategies of semiotic hybridisation of corruption narratives (Foxley, 2025, p.217). Considering the high adaptability of corruption mechanisms to political and economic conjunctures, their critical examination necessitates the application of a deconstructivist reading of legal and economic texts, enabling the identification of latent schemes for the accumulation of power and resources within the complex networked architectures of globalised capital.

Table 1

**Epistemic Interweaving of Corruptogenic Paradigms: Transversal Confluences
of Discursive Matrices and Hyperglobalised Communicative Architectonics**

Discursive Matrix	Corruption Practice	Metareflection	International Example
Neoliberal hyperrationality	Capitalocentric deregulation and quasi-legalised lobbying	Institutional camouflage of clientelist transactions under the guise of economic efficiency	<i>Citizens United v. FEC</i> precedent as an instrument for normalising financial oligarchy in the U.S.
Neopatrimonial autocracy	Clan-oligarchic rent control	De-subjectivisation of corruption through its entrenchment in a neo-feudal system of social and political relations	Systemic capillary corruption in Kazakhstan's administrative structures
Postcolonial extractivism	Transnationalised financial exfiltrations	Reconfiguration of hegemonic practices through nominally sovereign yet de facto dependent legal mechanisms	Concentration of African state assets in UK offshore havens

INTERNATIONAL RELATIONS: THEORY AND PRACTICAL ASPECTS

Issue 15 (2025)

ISSN (print) 2616-745X; ISSN (online) 2616-7794

Technocratic discourse of managerial neutrality	Audit mimicry as a mechanism for legitimising shadow transactions	Reduction of corruption to a technical anomaly to avoid political accountability	Rating manipulations in World Bank reports on the creditworthiness of developing nations
Populist hyperbolisation of social equality	Politically instrumentalised subsidisation	Facade democratisation of corrupt distributive mechanisms to legitimise power verticals	Redistribution of budgetary resources before elections in Brazil and Argentina
Post-truth reality simulation	Discreditation campaigns against anti-corruption institutions	Transformation of corruption narratives into political weapons through semiotic deconstruction	Utilization of state-controlled media to delegitimise opposition investigations in Russia
Globalised financial deregulation	Transnational money-laundering schemes	Corruption as an intrinsic substrate of post-industrial financial architecture	Use of Danske Bank for laundering Russian assets
Digital panopticon and algorithmic governance	Nominally transparent yet manipulatively structured cyber-control mechanisms	Corruption as an effect of technological hyper-integration and bureaucratic oversight	Sale of personal citizen data within China's social credit system framework
Mediocracy and public opinion engineering	Oligarchic media exploitation	Corrupt transactions as discursively structured constructs that reshape mass perception	Influence of Ukrainian media moguls on political dynamics through controlled TV networks
Conflict-prone military-industrial complex	Manipulative state defense procurement	Corruption as an inherent component of military economies and their cyclical institutionalisation	Systemic corrupt deviations in U.S. military contracts during Iraq campaigns
Networked crypto-economic systems	Anonymised illicit transactions in digital environments	Glocalised decentralisation of corruption through pseudo-autonomous blockchain structures	Utilization of crypto exchanges by North Korea to circumvent sanctions
Hybrid regime configurations	Political clientelism as a tool of authoritarian adaptability	Corruption as a long-term power retention strategy through controlled redistributive policies	State corruption in the Bolivarian Republic of Venezuela

NATALIA LIKARCHUK

**METAREFLECTION OF CORRUPTION PRACTICES: INTERSECTION
OF DISCURSIVE MATRICES AND INTERNATIONAL COMMUNICATION**

Jurisdictional shopping in international arbitration	Exploitation of supranational institutions to legitimise disputes with corrupt substrates	Globalisation of legal loopholes to reinforce oligarchic influence in international legal frameworks	Manipulative use of ICSID in investment arbitration disputes by offshore structures
---	---	--	---

Source: Author's own development based on (Anderson, Jones and Kovacic, 2024; Boatright and McGrath, 2025; Foxley, 2025; Picci, 2024)

In a global context, meta-reflection on corrupt practices emerges as a phenomenon deeply embedded in the structures of power disposition and economic stratification. Empirical data obtained through Transparency International's methodology indicate that the average Corruption Perceptions Index (CPI) score in 2023 was 43 out of a possible 100 points, signaling a chronic deficiency in anti-corruption imperatives (United Nations, 2004, pp.30-35). According to the UN, annual financial losses due to corruption exceed \$2.6 trillion, equivalent to over 5% of global GDP, demonstrating the macroeconomic determination of deviant schemes. The global stratification of corruption patterns is marked by significant regional variability. For example, in Scandinavian countries, the average CPI score exceeds 80 points, correlating with high institutional transparency and low tolerance for corrupt deviations. In contrast, in geopolitical clusters with low legal consolidation, such as Central Africa or Southeast Asia, the corresponding score does not exceed 30 points. This indicates a persistent paternalistic legitimisation of corrupt mechanisms in public administration (*Statista*, n.d.).

The emergent dynamics of corrupt practices are evident in public procurement, which accounts for approximately 15% of global GDP, where losses due to non-transparent procedures reach 20-25%. Meanwhile, analysis by the World Economic Forum indicates that in 70% of developed countries, corrupt deviations are most frequently associated with public-private partnerships, whereas in countries with transitional economies, informal transactions between officials and businesses dominate (*Statista*, n.d.). This highlights the transformational adaptability of corruption mechanisms within the framework of political and economic morphology.

The intersection of digital technologies and corruption discourse enables novel financial manipulation schemes. According to World Bank data, the annual volume of money laundering through cryptocurrency assets has reached \$1.4 trillion, accounting for approximately 2.7% of global financial circulation. Global regulatory asymmetry and insufficient unification of legal norms contribute to the complementary coexistence of legitimate and shadow financial flows, complicating the effectiveness of law enforcement mechanisms. The semantic polyvariance

of anti-corruption strategies generates paradoxical effects. According to the OECD, in 60% of cases, the introduction of strict anti-corruption measures leads to the emergence of latent forms of adaptation, particularly through institutional obstruction or nominal demonstrative compliance with norms (*Statista*, n.d.). This illustrates the complexity of the correlation between legislative initiatives and their effective implementation in public management.

Driven by corruption, global challenges entropy determine the necessity in creating polycentric anti-corruption mechanisms capable of functioning within a multi-discursive legal framework. In the context of international communication, a continuous process of glocal convergence of norms is taking place, where the interaction between local legal traditions and universal standards shapes a new morphology of anti-corruption regulation.

Conclusions

In the context of meta-reflection on corruption practices, it is impossible to overlook the fact that dominant discursive matrices, functioning as vectors of globalised communication, immerse themselves in a polycentric space of complex and ambivalent interrelations between political, social and economic structures. The collective perception of these phenomena is shaped not only by the hermeneutic analysis of specific corruption cases but also by an understanding of broad contextual transformations that transcend national legal paradigms. After all, corruption practices do not merely accumulate local identities. They also extrapolate onto supranational currents, incorporating themselves into heterogeneous global architectures that structure the modern agenda. Thus, meta-reflection enables the deconstruction of hidden mechanisms of manipulation that operate between different subjects and are represented through linguistic practices at the international level. In particular, the specificity of international communication lies in its operation within socially constructed realities, where corruption appears not only as a legal or ethical phenomenon but also as a latent instrument of geostrategic governance. Instrumentalised in international relations, discursive strategies have the capacity to generate paradoxical situations in which deviant practices can be normalised in accordance with political and economic conjunctures. Thus, considering corruption practices through the lens of international communication allows for the explication of mechanisms through which political and economic actors transform anti-corruption rhetoric into a means of realising their strategic interests. At the same time, a deficit of transparency in communicative processes contributes to the cementing of illegitimate structures within international institutions.

The analysis of integrating corruption practices into global communication is impossible without accounting for heteronomous cultural narratives that shape the globalised discursive positions of political actors. Often, through linguistic manipulations and political science constructs, internal conflicts are transposed to the macro level, where corruption becomes merely an instrument in the struggle for hegemony. Simultaneously, the interaction of discursive formations on the global stage fosters a new type of communication, wherein compromises and stabilisation mechanisms acquire a latent function of supporting corruption processes. Such an interaction generates the risk of further institutionalising deviant practices within the framework of world political and economic structures.

Hence, meta-reflection on corruption phenomena reveals a complex interplay between subjective and objective determinants, where linguistic codes and diplomatic strategies, in spite of their declarative orientation toward ethical imperatives, often function as mechanisms for renegotiating power relations and resource redistribution. Simultaneously, a shift in semantic accents occurs when international organisations articulate an anti-corruption agenda while avoiding critical reflection on their own role in legitimising opaque practices through institutional inertia. This demonstrates a high level of ambivalence in contemporary international relations, where each call for fighting corruption potentially contains a latent potential for its further adaptation to new political realities. As a result, structured through complex discursive mechanisms, international communication can serve both as a platform for anti-corruption policies and as a stage for the normalisation of these practices. Focused on pragmatic approaches to achieving transnational objectives, global communication paradigms reveal the multidimensional nature of corruption, which not only reflects internal systemic dysfunctions but also maintains a certain stability of the status quo. The study of the role of media, diplomatic mechanisms, and international organisations in shaping the corruption discourse opens new horizons for understanding political dynamics at the macro level. Under these conditions, corruption acquires features of a social institution that is not merely reproduced within nation-states but also embedded in the global political and economic architecture, where its legitimisation occurs through the categories of efficiency and structural stability.

Meta-reflection on corruption practices involves not only an analysis of individual cases but also a critical examination of the systemic factors that contribute to their reproduction at the global level. The interaction between discursive constructs and empirical practices makes it possible to identify the mechanisms through which corruption remains an integral component of the international political ecosystem. As a result, there is a need for a continuous revision of strat-

egies to counteract these phenomena based on a comprehensive, interdisciplinary approach.

In conclusion, it can be stated that analysing corruption practices as a phenomenon that transcends the boundaries of local and global processes requires a multi-vector approach, which involves not only studying the specificity of these practices but also critically reflecting on the structural foundations of their existence. Thus, international communication plays an ambivalent role in shaping corruption paradigms. In some cases, it can act as a driver of change, while in others, it serves as a platform for the reproduction and transformation of these practices in line with current geopolitical realities.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

Лікарчук, Н.В., 2024. Міжнародні стратегії протидії корупції: сутність та ефективність комунікативного підходу. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, [e-journal] 13, с.72-83. <https://doi.org/10.31866/2616-745X.13.2024.306863>

Anderson, R., Jones, A. and Kovacic, W., 2024. *Combatting Corruption and Collusion in Public Procurement: A Challenge for Governments Worldwide*. Oxford: Oxford University Press.

Beti, E., 2024. National security as a comprehensive notion, state security from the aspect of international law and its political manifesto. *Balkan Journal of Interdisciplinary Research*, [e-journal] 10 (1), pp.105-113. <https://doi.org/10.2478/bjir-2024-0010>

Boatright, R. and McGrath, M., 2025. *American Corruption Talk: A Political Etymology*. Philadelphia: Temple University Press.

Brooks, R.C., 1910. *Corruption in American politics and life*. New York: Dodd, Mead and company.

Foxley, I., 2025. *The Reproduction of Silence in a Major Corruption Scandal: Why People Do Not Speak Up*. London: Palgrave Macmillan.

Haastrup, T., McGowan, L. and Phinnemore, D., 2024. *A Dictionary of the European Union*. 11th ed. [e-book] London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003476863>

Hamidi, A., 2023. *Auswirkungen von E-Government in Entwicklungsländern: Eine Fallstudie über das Grundbuch- und Steuersystem der Stadt Herat*. Verlag Unser Wissen.

Hardy, A., 2024. *Corruption: Corruption Revealed: Navigating Power and Deceit in a World of Hidden Agendas*. Independently Published.

- Likarchuk, N., Velychko, Z., Andrieieva, O., Lenda, R. and Vusyk, H., 2023. Manipulation as an element of the political process in social networks: La manipulación como elemento del proceso político en las redes sociales. *Cuestiones Políticas*, [e-journal] 41(76), pp.769-779. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4176.45>
- Nelson, K.L. and Afonso, W.B., 2024. *Municipal Corruption From Policies to People*. [e-book] New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003267775>
- Picci, L., 2024. *Rethinking Corruption Reasons Behind the Failure of Anti-Corruption Efforts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rose-Ackerman, S. ed., 2024. *Public Sector Performance, Corruption and State Capture in a Globalized World*. London: Routledge.
- Sousa, L. and Coroado, S., 2024. *Elgar Encyclopedia of Corruption and Society*. Massachusetts: Edward Elgar Publishing.
- Statista, n.d. Available at: <<https://www.statista.com/search/?q=International+corruption+indicators&p=1>> [Accessed 19 January 2025].
- United Nations, 2004. *United Nations Convention Against Corruption*. New York: United Nations.

REFERENCES

- Anderson, R., Jones, A. and Kovacic, W., 2024. *Combatting Corruption and Collusion in Public Procurement: A Challenge for Governments Worldwide*. Oxford: Oxford University Press.
- Beti, E., 2024. National security as a comprehensive notion, state security from the aspect of international law and its political manifesto. *Balkan Journal of Interdisciplinary Research*, [e-journal] 10 (1), pp.105-113. <https://doi.org/10.2478/bjir-2024-0010>
- Boatright, R. and McGrath, M., 2025. *American Corruption Talk: A Political Etymology*. Philadelphia: Temple University Press.
- Brooks, R.C., 1910. *Corruption in American politics and life*. New York: Dodd, Mead and company.
- Foxley, I., 2025. *The Reproduction of Silence in a Major Corruption Scandal: Why People Do Not Speak Up*. London: Palgrave Macmillan.
- Hastrup, T., McGowan, L. and Phinnemore, D., 2024. *A Dictionary of the European Union*. 11th ed. [e-book] London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003476863>
- Hamidi, A., 2023. *Auswirkungen von E-Government in Entwicklungsländern: Eine Fallstudie über das Grundbuch- und Steuersystem der Stadt Herat*. Verlag Unser Wissen.
- Hardy, A., 2024. *Corruption: Corruption Revealed: Navigating Power and Deceit in a World of Hidden Agendas*. Independently Published.

- Likarchuk, N., Velychko, Z., Andrieieva, O., Lenda, R. and Vusyk, H., 2023. Manipulation as an element of the political process in social networks: La manipulación como elemento del proceso político en las redes sociales. *Cuestiones Políticas*, [e-journal] 41(76), pp.769-779. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4176.45>
- Likarchuk, N.V., 2024. Mizhnarodni stratehii proty dii koruptsii: sutnist ta efektyvnist komunikatyvnoho pidkhodu [International Anti-Corruption Strategies: Essence and Efficiency of the Communicative Approach]. *International Relations: Theory and Practical Aspects*, [e-journal] 13, pp.72-83. <https://doi.org/10.31866/2616-745X.13.2024.306863>
- Nelson, K.L. and Afonso, W.B., 2024. *Municipal Corruption From Policies to People*. [e-book] New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003267775>
- Picci, L., 2024. *Rethinking Corruption Reasons Behind the Failure of Anti-Corruption Efforts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rose-Ackerman, S. ed., 2024. *Public Sector Performance, Corruption and State Capture in a Globalized World*. London: Routledge.
- Sousa, L. and Corrado, S., 2024. *Elgar Encyclopedia of Corruption and Society*. Massachusetts: Edward Elgar Publishing.
- Statista, n.d. Available at: <<https://www.statista.com/search/?q=International+corruption+indicators&p=1>> [Accessed 19 January 2025].
- United Nations, 2004. *United Nations Convention Against Corruption*. New York: United Nations.

Received: 12.01.2025; Accepted: 15.02.2025;

The article was first published online: 04.07.2025

МЕТАРЕФЛЕКСІЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАКТИК: ІНТЕРСЕКЦІЯ ДИСКУРСИВНИХ МАТРИЦЬ ТА МІЖНАРОДНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Лікарчук Наталія Василівна

*Докторка політичних наук, професорка,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7119-439X>,
e-mail: n.likarchuk@gmail.com*

*Навчально-науковий інститут публічного управління
та державної служби Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
вул. Академіка Ромоданова, 12/2, Київ, Україна, 04050*

Наративи корупційних практик, функціонуючи у складних політико-економічних констеляціях, конституують собою не лише соціальну патологію, але й інструмент глобальної стратегічної комунікації. Дискурсивна артикуляція корупції в інтернаціональному вимірі обумовлюється гетерогенними когнітивними структурами, що інтегрують ідеологічні парадигми, медіаефекти та правові диспозиції. Актуалізація проблематики детермінується необхідністю рефлексивної експлікації корупційних феноменів у координатах транснаціональних комунікаційних потоків, де взаємодія політичних, економічних і семіотичних компонентів набуває невідворотно-го глобалізаційного характеру.

Методологічний каркас дослідження синтезує критичний дискурс-аналіз, постструктуралістську герменевтику та системний підхід до аналізу міжнародних комунікацій. Використання інтердисциплінарної методики уможлиблює виявлення латентних механізмів конструювання корупційних смислів у медійному та політичному просторах.

Результати дослідження демонструють, що корупційні наративи перформативно функціонують у політичній семіосфері, де вони не лише репродукують владні диспозиції, але і слугують механізмом регулювання суспільних уявлень. Виявлено, що дискурсивні матриці, через які інтерпретується корупція, інкорпорує полісемантичні смислові інверсії, що опосередковують легітимаційні й делегітимаційні аспекти політичних режимів. Аналіз ключових семантичних опозицій у публічних та дипломатичних дискурсах висвітлює специфічну інтерференцію між локальними і глобальними стратегіями маніпуляції корупційною проблематикою. Дослідження доводить, що семіотичні конструкти корупційності формуються у взаємодії політич-

них інститутів, медіакорпорацій та міжнародних організацій, що функціонують у межах дискурсивних режимів влади.

У висновках наголошується на необхідності подальшої реконцептуалізації корупції як складної комунікативної конструкції, що зазнає динамічних трансформацій під впливом інформаційно-комунікаційних технологій. Зауважується на важливості переосмислення ролі медіадискурсів у легітимації антикорупційних заходів, що, будучи вкоріненими у владні парадигми, часто функціонують як механізми прихованої політичної інструменталізації.

Ключові слова: корупційні практики; дискурсивні матриці; міжнародна комунікація; легітимація; політична семіосфера; медіадискурс; інструменталізація; геополітичні наративи.

DOI: 10.31866/2616-745X.15.2025.334307

УДК 316.42-042.3:316.733]:316.7

**ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА НАЦІОНАЛЬНІ
КУЛЬТУРИ ТА ІДЕНТИЧНОСТІ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ
АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ ПРИМИРЕННЯ**

Шевель Інна Петрівна

Кандидатка соціологічних наук, доцентка,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6387-2506>,

e-mail: shevelinna@ukr.net

*Київський національний університет культури і мистецтва,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133*

Для цитування:

Шевель, І.П., 2025. Вплив глобалізації на національні культури та ідентичності: соціологічний аналіз процесів примирення. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 15, с.121-131. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.15.2025.334307>.

У статті досліджується процес глобалізації, яка суттєво трансформує національні культури та ідентичності, спричиняючи як позитивні, так і негативні зміни. Розглянуто механізми цього впливу, зокрема через міжкультурний обмін, медіа, міжнародну економічну інтеграцію.

Метою наукової розвідки є вивчення впливу глобалізаційних процесів на національні культури та ідентичності, а також аналіз механізмів примирення між культурами, що виникають в умовах глобалізаційних змін.

Методологія дослідження спрямована на використання соціологічного підходу, зокрема, інтерпретативного та компаративного аналізу, для оцінення процесів глобалізації. Аналіз здійснюється через вивчення конкретних кейсів та порівняння їх на основі глобальних і локальних тенденцій та використання структурного аналізу, дедуктивних процедур.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі впливу глобалізаційних процесів на національні культури в умовах сучасного міжкультурного обміну та міжнародної взаємодії з акцентом на український контекст, а також зауваженні на тому, що глобалізація в культурі особливо проявляється у сфері мистецтва та в динаміці розвитку культурної політики.

У дослідженні використані такі методи: кількісні, якісні, кейс-стаді, документальний аналіз, які охоплюють вивчення впливу глобалізаційних процесів через призму культурологічних і соціологічних теорій з акцентом на механізми культурного примирення, адаптації національних культур до глобальних змін та збереження культурної ідентичності.

Висновок обумовлюється аналізом основних тенденцій, зокрема гомогенізації культур, загрози втрати традицій, а також нових форм гібридної ідентичності. Дослідження базується на прикладах із різних країн, зокрема України.

Ключові слова: глобалізація; національна культура; глобалізація культури; ідентичність; міжкультурний обмін; культурна гібридизація; культурне примирення.

Вступ

Глобалізація як багатовимірний процес суттєво змінює соціокультурний ландшафт сучасного світу. Посилення міжкультурних контактів, вплив транснаціональних корпорацій та розповсюдження західних цінностей через ЗМІ викликають глибокі зміни в національних культурах та ідентичностях (Арсеєнко, 2012). Важливо розуміти, як ці процеси впливають на суспільства, зокрема в країнах, які перебувають на межі між збереженням традицій і впливом глобальних трендів.

Глобалізація культури створює обмін культурними цінностями в різних країнах, зближує традиції, споживчу культуру, міжнародне спілкування (Robertson, 1992). Ці факти призводять до просування, лобіювання та популяризації української культури по всьому світу.

Популярні міжнародні культурні явища можуть як об'єднуватися з національною культурою, так і витіснити її, і цей процес примирення культур орієнтований на співіснування різних культур у світі (Макарова, 2022).

Сучасний стан культури показує, що українська культура «живить» різні культурні ідентичності із вкрапленням своєї національної культурної самобутності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

На тему вивчення трансформації культурних ідентичностей було написано багато праць та проведено досліджень. Глобалізація заповонила все наше життя, і це неминучий процес розвитку в майбутньому, про що пишуть вчені теоретики і практики. Серед західних соціологів, які присвятили свої вчення аспектам вивчення глобалізації, У. Бек, А. Гіденс, Е. Вал-

ШЕВЕЛЬ ІННА ПЕТРІВНА

**ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА НАЦІОНАЛЬНІ КУЛЬТУРИ ТА ІДЕНТИЧНОСТІ:
СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ ПРИМИРЕННЯ**

лерстайн, Б. Вільсон, Т. Парсонс, Дж. Стігліца, М. Кастельса та ін., а серед українських науковців розвиток глобалізації в культурі вивчали А. Малюк (2015), А. Арсеєнко, О. Бікла, О. Стегній, Є. Головаха. Формування сучасної культури у глобалізацію розглядали О. Барда, В. Волинець, Ю. Юшкевич, О. Запорожець.

Формування цілей статті

Метою дослідження є аналіз основних векторів впливу глобалізації на національні культури та ідентичності, виокремлення загроз та можливостей цього процесу. У дослідженні прагнемо визначити, як глобалізація формує культурні практики та ідентичності на національному і міжнародному рівнях, а також оцінити соціальні та культурні виклики, що виникають через інтеграцію різних культурних моделей.

Виклад основного матеріалу дослідження

Глобалізація заповнила нашу дійсність і розширює національні кордони в культурі, технології, економіці, міжнародних відносинах та скріплює взаємозв'язки через обмін культурним капіталом (Appadurai, 1996).

Після повномасштабного вторгнення росії на Україну серед населення зміцніло почуття національної ідентичності і культурної приналежності, збереження національної цілісності через культуру і національну спадщину. Закон про те, що глобалізація може знищити національну культуру, у випадку з Україною не спрацював (Бевз, 2022). Саме українська національна культура і мистецтво стали за кордоном еталоном високої розвинутості. Як ми можемо спостерігати, глобалізація є рушійною силою в міжнародному порядку за чіткими нормами та правилами. Світ став мультикультурним і мультиполярним. З одного боку, це добре, а з іншого, погано, тому що національні культури поступово втрачають свої унікальні риси та заміщуються глобальними стандартами (європеїзація та американізація). Такі процеси призводять до гомогенізації та зникнення культурного розмаїття.

Гомогенізація культури – це процес, в результаті якого культурні відмінності між народами або регіонами зменшуються або зникають, а культури стають більш однаковими, схожими. Це часто відбувається через вплив глобалізаційних процесів, таких як поширення масмедіа, глобальних брендів, стандартів споживання, а також через інтеграцію різних культурних елементів у глобальний простір. Гомогенізація культури може мати як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку, вона може сприяти культурному обміну та розвитку, з іншого – привести до втрати культурної ідентичності, традицій і локальних особливостей.

Основним фактором гомогенізації є домінування певних культурних моделей, найчастіше західних, що призводить до зниження культурної різ-

номанітності. Вона виражається домінуванням англійської мови як універсального засобу комунікації, цей фактор у нашій країні впроваджується на рівні Закону України «Про застосування англійської мови в Україні» (Верховна Рада України, 2024). Інший актор – це поширення споживчих стандартів, медіаплатформи та уніфікація способу життя через глобальні бренди.

На противагу гомогенізації відбувається процес культурної гібридизації – поєднання традиційних і глобальних елементів. Цей феномен дозволяє зберегти культурну ідентичність, інтегруючи нові елементи у традиційну культуру.

В Україні, наприклад, сучасна музика поєднує елементи етнічних мотивів із сучасними жанрами, що сприяє збереженню національної ідентичності в умовах глобальних змін. Водночас гастрономія демонструє адаптацію міжнародних рецептів із додаванням місцевих компонентів.

Глобалізація створює виклики для національних культур, витіснення традиційних цінностей глобальними ідеологіями, загрозу маргіналізації національних мов, посилення впливу іноземних ЗМІ на громадську думку (Чернова, 2011). Прикладом може слугувати ситуація з українською мовою, яка тривалий час перебувала під впливом русифікації, а нині стикається з викликами англомовного домінування в цифровому просторі. Це вимагає активної державної політики для збереження мовної самобутності.

Попри загрози глобалізації для національних культур відкриваються нові можливості в посиленні міжнародного культурного обміну через використання цифрових платформ для просування національного мистецтва, а також зміцнення національної ідентичності через усвідомлення її унікальності у глобальному контексті.

Наприклад, українські художники та музиканти дедалі частіше виходять на міжнародний рівень завдяки соцмережам і стрімінговим платформам. Також відбувається відродження народних ремесел через онлайн-продажі.

На національні культури найбільше впливають процеси економічної, політичної, культурної глобалізації. Економічна глобалізація позначається на національній культурі та змінює структуру локальних економік, призводячи до стандартизації товарів і послуг, це може загрожувати культурному різноманіттю, де продукти і стиль життя західної культури стають домінуючими у багатьох країнах (McDonald's або Coca-Cola). Це спричиняє культурне вирівнювання.

Політична глобалізація змінює культурні ідентичності через міжнародні угоди, які можуть вимагати змін у національних політиках і навіть у зако-

ШЕВЕЛЬ ІННА ПЕТРІВНА

**ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА НАЦІОНАЛЬНІ КУЛЬТУРИ ТА ІДЕНТИЧНОСТІ:
СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ ПРИМИРЕННЯ**

нах. Принципи прав людини, демократичні цінності, які активно пропагує західний світ, можуть зазнавати опору в країнах із сильними традиційними культурними або релігійними практиками. Прикладом цього є культурний конфлікт між західними цінностями та традиційними уявленнями, наприклад, у країнах Близького Сходу.

Культурна глобалізація безпосередньо пов'язана з поширенням глобальних культурних продуктів: фільмів, музики, мови (наприклад, англійська), що також має великий вплив на локальні культури. Проте це може викликати і зворотну реакцію: підвищення інтересу до збереження національної культури, мови та традицій. Зокрема, ренесанс національних культур часто спостерігається у країнах, які переживають культурні втрати через процеси глобалізації. Україна, наприклад, активно відновлює своє національне мовне середовище і культуру, що проявляється у популяризації української мови, традиційних свят та національної літератури.

Глобалізація може як посилити національні ідентичності, так і створити конфлікти між різними культурами. В умовах міжкультурних конфліктів, коли різні культурні групи стикаються через різницю у цінностях та практиках, можуть виникати напруги. Міграційні потоки, як приклад, із країн Близького Сходу до Європи спричиняють значні соціальні та культурні конфлікти через різні підходи до релігії, прав жінок, ліберальних цінностей.

У контексті національних ідентичностей (наприклад, в Україні після здобуття незалежності) глобалізація може стати поштовхом до відродження національних традицій. Після набуття незалежності в Україні спостерігається активне відновлення національної культури, мови, традицій, що є реакцією на загрози глобалізації та культурної асиміляції.

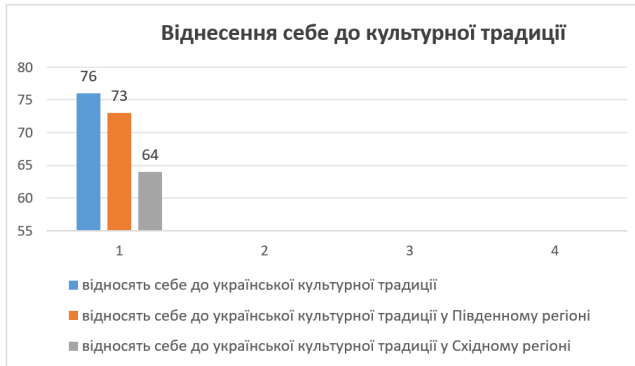
Національна ідентичність у культурі – це те, що об'єднує людей в одну націю через спільні історію, мову, традиції. Вона не просто існує сама по собі, а є важливим напрямом державної політики. Українське законодавство прямо підтримує збереження та розвиток національної ідентичності.

Наприклад, Закон України «Про культуру» (Верховна Рада України, 2010) визначає культуру як стратегічний ресурс і гарантує її захист. Він наголошує на важливості збереження української мови, народних традицій, історичної пам'яті та інших основних елементів ідентичності. Також Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (Верховна Рада України, 2019) закріплює українську мову як головний символ національної приналежності та визначає її роль у всіх сферах життя – від освіти до медіа.

Національна ідентичність проявляється через літературу, кіно, музику, мистецтво та інші форми культурного самовираження. Вона також форму-

ється через освіту, родинне виховання, медіа та громадські ініціативи, які передають цінності наступним поколінням.

Сьогодні глобалізація створює одночасно виклики та можливості. З одного боку, культурна гомогенізація може розмивати унікальність національних традицій. З іншого – міжкультурний обмін сприяє створенню нових ідентичностей, що поєднують елементи різних культур (Рис. 1).

Рис. 1. Віднесення громадян України до культурної традиції
(Ідентичність громадян України, 2024)

Україна як держава активно підтримує національну культуру, особливо в умовах війни. Це проявляється у розвитку кінематографа, літератури, мистецтва та освіти, що допомагає зміцнювати національну свідомість (Рис. 2).

Рис. 2. Визначення українцями приналежності до своєї нації
(Ідентичність громадян України, 2024)

ШЕВЕЛЬ ІННА ПЕТРІВНА

**ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА НАЦІОНАЛЬНІ КУЛЬТУРИ ТА ІДЕНТИЧНОСТІ:
СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ ПРИМИРЕННЯ**

Поряд із національною ідентичністю розвивається і глобалізаційна ідентичність. Наприклад, виникнення глобальних субкультур, таких як кіберкультура чи хіп-хоп, дозволяє молоді відчувати себе частиною глобального культурного процесу, не відмовляючись від своїх коренів.

Сприйняття механізмів примирення культур на міжнародній арені використовується у різних країнах по-різному залежно від їх історичних, культурних і політичних особливостей. Наприклад, країни Європейського Союзу активно просувають культурне різноманіття через програми підтримки місцевих культур і мов. Вони вводять політики, що захищають національні культури, але й одночасно сприяють інтеграції у глобальні процеси через освіту, науку, мистецтво (Рис. 3).

Рис. 3. Приналежність українців до загальноєвропейської культури
(Ідентичність громадян України, 2024)

Отже, національна ідентичність – це не просто частина культури, а її основа. Державна політика та закони сприяють її захисту і розвитку, допомагаючи Україні зберегти свою самобутність у сучасному світі.

У США культурна глобалізація через домінування англомовної культури спричинила численні соціокультурні конфлікти, зокрема в етнічних громадах, які прагнуть зберегти свої національні ідентичності (наприклад, іспаномовні громади). Механізм примирення у таких випадках може включати двомовність, культурні центри та програми для збереження культурної спадщини.

Японія розвиває унікальну політику, яка намагається зберегти свою традиційну культуру в умовах глобалізації, не відмовляючись від інтеграції у світову економіку. Японські технології та бізнес-стратегії тісно переплітаються з культурною спадщиною країни, що допомагає утримувати баланс між збереженням національної ідентичності та адаптацією до глобальних тенденцій.

Висновки

Глобалізація є неоднозначним процесом, що містить як загрози, так і можливості для національних культур. З одного боку, вона сприяє гомогенізації та втраті традиційних ідентичностей, а з іншого – відкриває можливості для їхньої трансформації та адаптації. В Україні важливо розвивати політику культурної автентичності та підтримки національних ініціатив у цифровому просторі.

Глобалізація має багатогранний вплив на національні культури та ідентичності. Вона сприяє як культурній стандартизації, так і розвитку нових форм культурних ідентичностей, зокрема через механізми примирення культур та міжкультурного діалогу. Однією з основних тенденцій є пошук балансу між інтеграцією у глобальний контекст і збереженням національних культурних традицій.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Арсенко, А.Г., 2012. Глобальний капіталізм в інтерпретації американського соціолога У. Робінсона. *Соціальні виміри суспільства*, 4, с.204-215.
- Бевз, Т.А., 2022. Вплив глобалізації на утвердження національної ідентичності в умовах війни: виклики і загрози. *Українознавство*, [e-journal] 3 (84), с.8-26. [https://doi.org/10.30840/2413-7065.3\(84\).2022.263588](https://doi.org/10.30840/2413-7065.3(84).2022.263588)
- Верховна Рада України, 2010. *Про культуру*, Закон України, [online] 14 грудня, № 2778-V. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>> [Дата звернення 17 лютого 2025].
- Верховна Рада України, 2019. *Про забезпечення функціонування української мови як державної*, Закон України, [online] 25 квітня, № 2704-VIII. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>> [Дата звернення 17 лютого 2025].
- Верховна Рада України, 2024. *Про застосування англійської мови в Україні*, Закон України, [online] 4 червня, № 3760-IX. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3760-20#Text>> [Дата звернення 17 лютого 2025].
- Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024 р.), 2024. *Разумков Центр*, [online] 24 липня. Доступно: <<https://razumkov.org.ua/napriamku/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendantsii-zmin-cherven-2024r>> [Дата звернення 17 лютого 2025].
- Макарова, М.В., 2022. Взаємозв'язок глобалізації та культури у сучасному світі. *Питання культурології*, [e-journal] 40, с.54-61. <https://doi.org/10.31866/2410-1311.40.2022.269356>

ШЕВЕЛЬ ІННА ПЕТРІВНА

**ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА НАЦІОНАЛЬНІ КУЛЬТУРИ ТА ІДЕНТИЧНОСТІ:
СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ ПРИМИРЕННЯ**

Малюк, А.М., 2015. Інтерпретація концепту глобалізації крізь призму світ-системного аналізу. *Український соціум*, 1, с.56-67.

Чернова, К.О., 2011. Глобалізація як вимір сучасності: соціокультурний аспект. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*, [online] 13, с.16-20. Доступно: <https://sociology.knu.ua/sites/default/files/library/elopen/actprob13_16.pdf> [Дата звернення 17 лютого 2025].

Appadurai, A., 1996. *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. [e-book] Minneapolis: University of Minnesota Press. Available at: <[https://mtusociology.github.io/assets/files/%5BArjun_Appadurai%5D_Modernity_at_Large_Cultural_Dim\(Bookos.org\).pdf](https://mtusociology.github.io/assets/files/%5BArjun_Appadurai%5D_Modernity_at_Large_Cultural_Dim(Bookos.org).pdf)> [Accessed 29 January 2025].

Robertson, R., 1992. *Globalization: Social Theory and Global Culture*. [e-book] London: Sage. <<https://sk.sagepub.com/book/mono/preview/globalization.pdf>> [Accessed 29 January 2025].

REFERENCES

Appadurai, A., 1996. *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. [e-book] Minneapolis: University of Minnesota Press. Available at: <[https://mtusociology.github.io/assets/files/%5BArjun_Appadurai%5D_Modernity_at_Large_Cultural_Dim\(Bookos.org\).pdf](https://mtusociology.github.io/assets/files/%5BArjun_Appadurai%5D_Modernity_at_Large_Cultural_Dim(Bookos.org).pdf)> [Accessed 29 January 2025].

Arsenko, A.H., 2012. Globalnyi kapitalizm v interpretatsii amerikanskogo sotciologa U. Robinsona [Global capitalism as interpreted by American sociologist W. Robinson]. *The Social dimensions of society*, 4, pp.204-215.

Bevz, T.A., 2022. Vplyv hlobalizatsii na utverdzhenia natsionalnoi identychnosti v umovakh viiny: vyklyky i zahrozy [The effect of globalization on the establishing of national identity in the wartime: challenges and threats]. *Ukrainian Studies*, [e-journal] 3 (84), pp.8-26. [https://doi.org/10.30840/2413-7065.3\(84\).2022.263588](https://doi.org/10.30840/2413-7065.3(84).2022.263588)

Chernova, K.O., 2011. Hlobalizatsiia yak vymir suchasnosti: sotsiokulturnyi aspekt [Globalization as a dimension of modernity: sociocultural aspect]. *Actual problems of sociology, psychology, pedagogy*, [online] 13, pp.16-20. Available at: <https://sociology.knu.ua/sites/default/files/library/elopen/actprob13_16.pdf> [Accessed 17 February 2025].

Identychnist hromadian Ukrainy: tendentsii zmin (cherven 2024 r.) [Identity of Ukrainian citizens: trends of change (June 2024)], 2024. *Razumkov Centre*, [online] 24 July. Available at: <<https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r>> [Accessed 17 February 2025].

Makarova, M.V., 2022. Vzaiemozviazok hlobalizatsii ta kultury u suchasnomu sviti [The Relationship Between Globalisation and Culture in the Modern World]. *Issues*

in Cultural Studies, [e-journal] 40, pp.54-61. <https://doi.org/10.31866/2410-1311.40.2022.269356>

Maliuk, A.M., 2015. Interpretatsiia kontseptu hlobalizatsii kriz pryzmu svit-systemnoho analizu [Interpretation of the concept of globalization through the prism of world-system analysis]. *Ukrainskyi sotsium*, 1, pp.56-67.

Robertson, R., 1992. *Globalization: Social Theory and Global Culture*. [e-book] London: Sage. <<https://sk.sagepub.com/book/mono/preview/globalization.pdf>> [Accessed 29 January 2025].

Verkhovna Rada of Ukraine, 2010. *Pro kulturu* [On culture], Law of Ukraine, [online] 14 December, No. 2778-V. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>> [Accessed 17 February 2025].

Verkhovna Rada of Ukraine, 2019. *Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi* [On ensuring the functioning of the Ukrainian language as the state language], Law of Ukraine, [online] 25 April, No. 2704-VIII. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>> [Data zvernennia 17 February 2025].

Verkhovna Rada of Ukraine, 2024. *Pro zastosuvannia anhliiskoi movy v Ukraini* [On the use of the English language in Ukraine], Law of Ukraine, [online] 4 June, No. 3760-IX. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3760-20#Text>> [Accessed 17 February 2025].

Надійшла: 24.02.2025; Прийнята: 21.03.2025;

Стаття була вперше опублікована онлайн: 04.07.2025

THE INFLUENCE OF GLOBALISATION ON NATIONAL CULTURES AND IDENTITIES: SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF RECONCILIATION PROCESSES

Inna Shevel

PhD in Sociological Sciences, Associate Professor,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6387-2506>,

e-mail: shevelinna@ukr.net

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine

The article studies a globalisation process, which significantly transforms national cultures and identities, causing both positive and negative changes. This research examines the mechanisms of such an influence, in particular through intercultural exchange, media and international economic integration.

The main objective of the article is to study the influence of globalisation processes on national cultures and identities, as well as to analyse the mechanisms of reconciliation between cultures that arise in the context of globalisation changes.

The research methodology is based on a sociological approach, as well as interpretive and comparative analysis, in order to study the processes of globalisation. The analysis is carried out by studying specific cases and comparing them on the basis of global and local tendencies, using structural analysis and deductive procedures.

The scientific novelty of the study grounds on the comprehensive analysis of the influence of globalisation processes on national cultures in the context of modern intercultural exchange and interaction, with a focus on the Ukrainian aspect and the fact that globalisation in culture is significantly manifested in the art sphere and in the dynamics of cultural policy.

The following methods are applied in the study: quantitative methods, qualitative methods, case studies, documentary analysis, which cover the research of the influence of globalisation processes through the prism of cultural and sociological theories, with an accent on the mechanisms of cultural reconciliation, adaptation of national cultures to global changes and preservation of cultural identity.

The conclusion is based on the analysis of the main tendencies, including the homogenisation of cultures, the threat of losing traditions and new forms of hybrid identity. The study grounds on examples from different countries, including Ukraine.

Keywords: globalisation; national culture; globalisation of culture; identity; intercultural exchange; cultural hybridisation; cultural reconciliation.

Наукове видання
Scientific Publication

**МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ**
**INTERNATIONAL RELATIONS:
THEORY AND PRACTICAL ASPECTS**

Випуск
Issue **15**

**Збірник наукових праць
Collection of Scientific Papers**

Відповідальний за випуск / Валерій Ластовський /	Responsible for the Issue Valerii Lastovskiy
Відповідальний та технічний редактор / Володимир Наконечний /	Responsible and Technical Editor Volodymyr Nakonechnyi
Літературний редактор / Катерина Спрогіс /	Literary Editor Kateryna Sprogis
Редактор англomовних текстів / Світлана Гурбанська /	English Texts Editor Svitlana Hurbanska
Бібліографічний редактор / Алла Чернявська /	Bibliographic Editor Alla Cherniavska
Комп'ютерна верстка / Оксана Бережна /	Computer Layout Oksana Berezhna
Менеджер журналу / Лариса Рибка /	Journal Manager Larysa Rybka

Автори зберігають за собою право на авторство роботи без обмежень та передають журналу право першої публікації цієї роботи на умовах ліцензії Creative Commons Attribution License International CC-BY.

Засновник залишає за собою право на дизайн верстки, художнє оформлення та назву журналу.

The authors retain the right to the authorship of the work without restrictions and transfer to the journal the right to first publish this work under the terms of the Creative Commons Attribution License International CC-BY.

The founder reserves the right to design the layout, artwork and title of the journal.

Видавничий центр КНУКіМ
Видавець Київський національний університет культури і мистецтв
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК №4776 від 09.10.2014

Підписано до друку: 04.07.2025. Формат 70x100/16
Друк офсетний. Папір офсетний. Гарнітура Cambria, Constantia.
Ум. друк. арк. 10,73. Обл.-вид. арк. 9,15.
Наклад 300 примірників
Замовлення № 5426